

Hodža Milán egy krajcáros fővárosi szlovák bulvárlapja és a kormányzat ellenakciója¹

A

Zsilinszky Mihály vallás- és közoktatásügyi államtitkár levele Széll Kálmán miniszterelnökhöz egy szlovák nyelvű kormánypárti napilap szervezése tárgyában

ME 1900 – III – 4393(489. fasc.)

E.i. 7903 ex 99.

Kegyelmes Uram!

Folyó évi október 1-én tót napilap indult meg Budapesten. A címe: „Slovensky Dennik”, az ára egy krajcár. Szerkesztője Hodža Milán, tehát irányzata pánszláv, kiadója Székely Viktor, tehát vállalat, mely nyereséget ígér.

A lap pártfogója a „Hlas”, a cseh-tót egység közlönye. Terjesztik a vidéki boltosok, szatócsok, korcsmárosok.

A mi lapunk a „Slovenské Noviny”, mely hetenként háromszor jelenik meg, és példányát három krajcárjával adjuk, rohamosan tért veszít. Holicsen eddig 100 példány fogyott el, ma az elárusító a lapküldés beszüntetését kéri; Nagyszombatban az elárusító 80 példány helyett 40-et kér. Védekeznünk kell, mert a cseh [tőke?] támogatásával dolgozó lap a külső ellenséget a belső ellenséggel hozza érdekközösségbe, és feldúlják a Felvidéknek máris megingatott nyugalalmát.

Hasonló lapot kell szembeállítanunk, és egy krajcárért kell adnunk; az elárusításnál nekünk kell felhasználnunk a boltosokat, szatócsokat, korcsmárosokat.

Kérem Kegyelmes Uramat, hogy az előadtam ügyben Zsilinszky Mihály államtitkár és Berczik Árpád miniszteri tanácsos urakat javaslattételre felhívni méltóztassék.

Kegyelmes Uramnak mély tisztelettel vagyok

Budapesten 1900. október hó 29-én

alázatos szolgája:
Zsilinszky Mihály s. k.

A fentebbiekhez bátor vagyok a legrövidebben hozzáadni a következő tényeket:

A Felvidéken néhány év alatt 4 új tót lap keletkezett. Mind ellenséges indulatú. Ezeket ellensúlyozni csak jobb és gyakrabban megjelenő lapal lehet.

Figyelembe veendő az *országgyűlési követválasztások* közelsége, amikor a panszláv és néppárti politikai tót lapok a legerősebb agitációt szokták kifejteni. A felvidéki orsz. képviselőknek és különösen a Szabadelvű Pártnak tehát mozogniok és gondoskodniok kell az önvédelem eszközeiről.

¹ A kormányzubvenciós „nemzetiségi” sajtó különféle kérdései később is foglalkoztatják a kormánypartot. Így 1904 ápr. 14-én, a földművelésügyi miniszter átír gr. Tisza István akkori miniszterelnökhöz, a földművelésügyi minisztérium kiadásában megjelenő szlovák nyelvű néplap, a „Vlast’ a Svet” (Haza és Világ) nyelvi problémája ügyében. Az ügyben – 1904. április 21-én – Zsilinszky Mihály vallás- és közoktatásügyi államtitkár levelet intéz Tiszához. Ebben közli, hogy a lap szlovák irodalmi nyelven készül, de „cikkei nem eléggé népies modorban vannak írva”. (I. F.M. 1904 – XLI – 1973.)

B

1900 okt. 30

Pechány Adolf, a Slovenské Noviny szerkesztőjének levele Zsilinszky Mihály vallás- és közoktatásügyi államtitkárhoz a Hodža Milán szerkesztésében Budapesten megjelenő „Slovenský Denník” szlovák ellenzéki napilapról

ME 1900 – III – 4393 (489 fasc.)

Méltóságos Uram!

Midőn négy évvel ezelőtt a Slovenské Noviny szerkesztését átvettem, első és legfőbb törekvésem volt, hogy eme hazafias tót lap a felvidéki, tót ajkú közönség körében minél jobban elterjedjen. Ez nagyrészen sikerült is; ma már alig van a Felvidéken nagyobb község, hol a Slov. Novinyt nem olvasnák, s tekintetbe véve, hogy a lap minden példánya kézzől kézre jár a községben, állíthatom, hogy a Slov. Novinyt sokan olvassák. Eddig a Slov. Noviny úgy gazdag tartalmával, mint pedig aránylag olcsó előfizetési árával igen jól tudott versenyezni a túrócszentmártoni pánszláv lapokkal, és ezek hatását a tót népre nagyban tudta ellensúlyozni. Most, okt. 1-től kezdve új tót lap indult meg a fővárosban, Slovensky Dennik címen, mely egyrészt azért, hogy naponta jelenik meg, másrészt pedig, mert egyes számaikat 2 fillérért árúsítják, a Slov. Novinynek nagy konkurrensé lesz, s attól félek, hogy úgy Budapesten, hol a dohánytözsdekben lapunk minden számából 200-300 példányt adtunk el, valamint a vidéki elárúsítóknál a tót közönség a Slov. Noviny helyett a naponta megjelenő s olcsóbb Slov. Dennikot fogja vásárolni. Eme hatás már eddig is észrevehető. Goldfinger, holicsei hírlapelárúsító, ki rendszeren 100 példányt járatott, a lap küldetését beszüntette, s a Slov. Dennikot árúsítja. Seidler, nagyszombati hírlapelárúsító figyelmeztetett minket a veszedelmes konkurrensre, egyúttal tudatta valaki, hogy ezentúl 40 példánnyal kevesebbet küldjünk neki. Hasonló híreket kaptunk Szokolcáról s más felvidéki városokból.

A Slov. Dennikra vonatkozólag van szerencsém becses tudomására hozni a következőket:

A lapot Székely Viktor adja ki (lakik Bpsten Aggteleki u. 2. sz.) és Hodzsa Milán szerkeszti. A szerkesztő unokája annak a Hodzsa Mihálynak, aki 1848-ban Hurban oldalán szerepelt. Hodzsa Milán főmunkatársa volt Salva Károlynak, a Slov. Listy egykori szerkesztőjének s hírhedt nemzetiségi agitátornak, nemzetiségi fanatizmusának már akkor nem egy cikkben adta tanújelét. Hodzsa a tót ifjak ama csoportjához tartozik, akik a cseh-tót egységet propagáló, Szokolcán megjelenő „Hlas” című folyóirat körül csoportosulnak. Már emez adatok is eléggé vetnek világot arra, hogy milyen lesz a Hodzsa szerkesztésében megjelenő Slov. Dennik iránya, s milyen lesz a hatás, melyet eme lap a tót olvasóközönségre gyakorolni fog.

Az előfizetési felhívásban azt írja a szerkesztő, hogy ma már a tót sem lehet el napilap nélkül. Árúsítják 2 fillérért, hogy a lapot még a legszegényebb is megvehesse. Többször hangsúlyozza, hogy a lapot a „tót nép szellemében” fogja szerkeszteni.

A Slov. Dennik egyelőre nem politikai lap, s a szerkesztőség óvatosan jár el a politikai hírek közlésénél, bár olvasóit mindenről iparkodik tájékoztatni.

A nemzetiségi mozgalomról szóló tudósítások a Slov. Dennik előkelő helyét foglalják el. Hűségesen referál azokról a túrócszentmártoni polgárokról, kik a Národnie Noviny szerkesztőjét Pietor Ambrust tüntetőleg fogadták a túrócszentmártoni állomáson, s akik eme tüntetés miatt a besztercebányai kir. törvényszék ítélete folytán a besztercebányai börtönben ülik büntetésüket. „A tótok meleg rokonszenve kíséri őket börtönükbe” – írja a Slov. Dennik (okt. 18. sz.).

Mint a többi pánszláv lap, úgy a Slov. Dennik is beszél a „tót nemzetről”, a tótok lakta Felvidéket következetesen „Slovenskónak” nevezi, ami olyan benyomást tesz az emberre,

mintha a tótok lakta vidék külön tót kerületet alkotna; a tót nemzetiség elnyomásáról ugyanazt a nótát fújja, mint a többi pánszláv lap. Így okt. 27-i számában írja: A „tót nemzetnek” sok olyan tagja van, akik nem támogatják a tót nemzeti törekvéseket. Ezek így beszélnek: „Hiszen kérem én tót vagyok, ezt érzem, de a mai időben nehéz nyilvánítani, hogy mit érez az ember, mert különben tönkretesznek engem. Vannak gyermekeim, hogyan nevelem fel őket, ha nyíltan megvallom, hogy tót vagyok.” Így beszél a tót ember. Igaz, hogy utálatos módon üldöznek minket.

A Slov. Dennik kiadója teljes függetlenséget biztosított a szerkesztőnek, a lap szellemével és irányával nem törődik. Eltűri még azt is, hogy szép magyar nevét a szerkesztőség tótosan írja ki (Székely helyett „Sekel”) A lap „Pesten” jelenik meg s nem Budapesten; hazánk fővárosát a szerkesztőség következetesen „Pest-Budin”-nak írja.

Mint hallom, a Slov. Dennik kiadója december hónapban leteszi a kauciót, s így a lap politikai lesz. Aztán kezdődik majd igazán a nemzetiségi agitálás azzal a hévvel, mellyel Hodzsa még társai közt is kitűnik.

Ezek mellett támogatja a Slov. Dennik a cseh–tót egység céljait is, közöl tiszta cseh nyelven írt cikkeket, ahogy azt egykor a Slov. Listy is tette.

A Túrócszentmártonban felállítandó papírgyárról mint „nemzeti ipari vállalatról” írva, regisztrálja a cseh lapok közleményeit, melyek szerint a gyár nem lesz pusztán „tót papírgyár”, de nagy jelentőségű vállalat lesz ez a „cseh-szlávokra” nézve is, mert a cseheknek nincsen saját papírgyáruk, bár iparuk nagyon kifejlődött.

Amennyire Hodzsa Milánt ismerem, minden szélsőségre hajlik. Szociáldemokrata gondolkodását soha sem leplezte. És ezt bizonyára fel fogja használni, már a lap érdekében is, hogy a Slov. Dennik a budapesti, néhány ezerre rúgó tót munkás közt elterjedjen. Így jutnak majd a szocializmus eszméi ama néprétegbe, mely eddig – a magyar és német nyelv ismerete hiányában – a szocialista körökben nem igen forgolódott. A budapesti tót munkások útján kihat majd a tanítás a Felvidékre, hol elég táplálékot fog találni a nép szegénységében. Különben a munkáskérdéssel a Slov. Dennik már most is foglalkozik. Egy helyen (okt. 23-i sz.) ezeket írja: „A kivándorlás megakadályozására a kormány azon eszközhöz nyúl, hogy a kivándorlókat fogdossa. Éhes gyomrokra küldi a zsandárok szuronyait. Másutt a kormány emel a nép számára jó iskolákat, hogy a földműves és az iparos művelődjék, nálunk zsandárokkal mennek az éhesek ellen. Ahol a nép meg tud élni, onnan nem szökik; az éhséget ágyúval sem tudod elkergetni. Kenyér kell...”.

Ezeket tartottam kötelességemnek Méltóságod becses tudomására hozni.

Őszinte, mély tisztelettel vagyok
Budapesten, 1900. évi okt. 30-án

Méltóságodnak
alázatos szolgája

Dr. Pechány Adolf s. k.

a Slov. Noviny szerkesztője

C

1900 dec. 12

Zsilinszky Mihály vallás- és közoktatásügyi államtitkár levele Berczik Árpád miniszteri tanácsoshoz, a miniszterelnökségi sajtóiroda vezetőjéhez a „Slovenské Noviny” napilappá történő átalakításáról és felemelt évi szubvenciója tárgyában

ME 1900 – III – 4393/489 fasc.)

K. M. Minisztérium vallás- és közoktatásügyi államtitkára

Budapest, 1900. XII/12

Kedves Barátom!

Múltkori személyes megbeszélés alapján sietve értesítelek, hogy múlt vasárnap, azaz dec. 9-én Gr. Csáky Albin, Ruffy Pál társaságában a tót lapok ügyét Öexcellenciájával Széll Kálmán miniszter úrral megbeszéltük.

Az eredmény az, hogy újabb költségek mellőzése tekintetéből *a két lap, ti. a Slovenské Noviny és az Opr. Krestan*¹ egyesíttessék, s mint *napilap, krajcáros árban*² árusíttassék, esetleg a képviselő uraknak *ingyen is rendelkezésére bocsátassék*.³

Az új évtől fogva napilapként megjelenendő Slov. Noviny eddigi segélyösszege pótolatik az Opr. Krestan 10 ezer firtos segélyével⁴, s így a miniszterelnökségnek újabb terhelése nélkül oldatott meg a kérdés.

Miniszterelnök úr Öexcellenciája átvette tőlem az általad ismert iratokat azzal, hogy Téged ily irányban utasítani fog.

Mínthogy három nap múlva az előfizetési felhívást okvetlenül ki kell bocsátani, és új munkatársakról is kellene gondoskodni, felkérlek, légy kegyes velem holnap közölni írásilag is Öexcellenciájának fentebbi határozatát.

A képviselő uraknak azon óhajtását, hogy az Opr. Krest'an a választások befejezéséig fenntartassék, Öexcellenciája nem találta teljesíthetőnek; mivel a napilap mindenféle olvasónak egyiránt szolgálatára áll.

Ezek után szívesen üdvözl

őszinte híved
Zsilinszky Mihály s. k.

¹ Teljes nevén: Opravdový Krest'an (Igaz Keresztény)

² Fekete ceruzával aláhúzva.

³ Ua.

⁴ Berczik min. tanácsos a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetőjéhez, Huszár Adolf min. tanácsoshoz 1900. dec. 13-án intézett hivatali „rendelvényéből” kitűnik, hogy az Opr. Krest'an eddig évi 20 ezer, a Slov. Noviny pedig évi 12 960 korona szubvenciót kapott. Ezt az egyesített összeget kapja ezentúl „előleges negyedévi részletekben”, Zsilinszky államtitkár útján az 1901. jan. 1-től napilapként megjelenő Slovenské Noviny.

18

Törvényhatósági akciók és nemzetiségi ellenmozgalmak az 1868. évi nemzetiségi törvény megszorító értelmezése és a módosítását célzó törvényhatósági feliratok körül¹

I

*Az 1900. évi „háromszéki petíció” és nemzetiségi
visszhangja*

A

1900 okt. 12

*Háromszék megye törvényhatósági bizottságának felirata a nemzetiségi
törvény módosítása tárgyában²*

Mélyen tisztelt Képviselőház! Az 1868. évi XLIV. tc. hatályon kívül helyezése és új törvény alkotása iránt dr. Bene István és társai törvényhatósági bizottsági tagok által törvényhatósági bizottságunkhoz benyújtott indítvány tárgyalása rendén 652. jegyzőkönyvi pont

¹ A nemzetiségi törvény sorsa éles megvilágításba helyezi a kapitalizmusból az imperializmusba hajló Magyarország uralkodó osztályainak és pártjainak útját. A törvényt sohasem hajtották végre s Tisza Kálmán óta számos oly törvényt és intézkedést hoztak, amely szöges ellentétben állt az 1868. : XLIV. tc. rendelkezéseivel, mint a népiskolai és a középiskolai magyar nyelvoktatásról szóló törvények, a kisdedovótörvény, a tanítói és lelkészi fizetéskiegészítésekről, az esküdtbíróságokról szóló törvények és végül a helynévtörvény. A nemzetiségek viszont – bár annak idején a „politikai nemzetre” vonatkozó 1. szakasza miatt – elutasították a nemzetiségi törvényt (l. *Iratok* I. 44. sz. irat.), 1879-től ennek elszánt védelmezőivé válnak, s az 1868. : XLIV. tc. pozitív szakaszaira hivatkozva szállanak szembe a magyarosító célzatú törvényjavaslatokkal. A függetlenségi ellenzék ezzel szemben – amely 1870-ben még az 1868. évi törvénytől jóval túlmenő engedményeket volt hajlandó adni a nemzetiségeknek (l. *Iratok* I. 67. sz. irat), mind hevesebben követelte a nemzetiségi törvény eltörlését, illetve módosítását a „magyar nemzetállam kiépítése”, azaz az erőszakos asszimiláció érdekében. A nyolcvanas évektől a magyar országgyűlésen magyar részről egyre kevesebben, végül egyedül *Mocsáry* Lajos követeli a nemzetiségi törvény becsületes és következetes végrehajtását, egykori függetlenségi elvbáráit azonban súlyos politikai hibának és elavultnak bélyegzik a törvényt, és mind az országgyűlésen, mind a sajtóban állandó harcot folytatnak ellene. A kormány nem tartja időszerűnek a nemzetiségi törvény módosítását, hiszen a törvényt úgysem tartják be, s a nemlétező törvény megbolygatásával elveszteni í nemzetiségi szavazóit.

Az ellenzéknek a nemzetiségi törvény revíziójára irányuló akciója komoly méreteket ölt a századforduló idején, amikor is újságcikkek és parlamenti beszédek kívül törvényhatósági petíciókkal igyekszik kikényszeríteni a kérdés napirendre tűzését. Háromszék és Pozsony megye több más megyével együtt a magyar hivatalos nyelv fokozottabb érvényesülését követelik, és sürgetik az amúgy is csak papíron levő „nemzetiségi egyenjogúság”, illetve a nemzetiségi nyelvi és politikai jogok látszatának megszüntetését. Nyitra megye későbbi körlevele (l. *Iratok* III. 61. sz. irat) részletes rendészeti és közigazgatási rendszabályokat javasol a nemzetiségi mozgalmak elfojtására. A feliratok a nemzetiségek részéről érthető felháborodást váltottak ki. Igen jellemző a pozsonyi eset, ahol a német polgárság és a német sajtó határozott fellépése akadályozta meg az államnyelv törvényhatósági használatának kiterjesztését. A feliratok tényleges tárgyalására a parlamentben nem került sor: a törvényhatóságok feliratait 1902. december 20-án átküldték a miniszterelnökségre, innen a belügyminisztériumba, és a kormány igyekezett elsimítani az ügyet, amely a véderővita és a válságok izgalmai közepette hosszabb ideig nem is került szőnyegre. A nemzetiségi törvény módosítására nem került sor, de a további törvénycikkek, mint az 1907. évi Apponyi féle iskolatörvény (l. ott), majd az 1911. évi polgári perrendtartás határozatai az igazságszolgáltatás nyelvéről ténylegesen minden szakaszát hatályon kívül helyezték.

² Közli: Föv. Közlöny 1902. 88. sz.

alatt hozott határozatunk értelmében tisztelettel kérjük a mélyen tisztelt képviselőházat az 1868. évi XLIV. tc. oly irányú módosítására, mellyel:

„engedtesék meg ugyan az egyes nemzetiségeknek a hatóságokkal való szóbeli érintkezésnél saját anyanyelvük használata, azonban hatóságokhoz intézett beadványaikban, valamint az egyes hatóságok, hivatalok és hivatalos testületek, hivatalos eljárásaikban, intézkedéseikben, bárminemű hivatalos irataikban és jegyzőkönyveikben kizárólag az állam hivatalos magyar nyelvét használhassák.”

Mélyen tisztelt Képviselőház! A nemzetiségi egyenjogúságról alkotott 1868. évi XLIV. tc. kimondja ugyan, hogy Magyarország államnyelve a magyar, azonban megkülönböztet anyanyelvet, községi és törvényhatósági ügykezelési és jegyzőkönyvi nyelvet, és ezek használatát is a törvény keretén belül megengedi. De sajnosan tapasztaljuk, hogy a nemzetiségek és a nemzetiségi vármegyék politikai hatóságai a törvényt nem hajtják végre, sőt ezen lojális törvények mintegy oltalma alatt, főképpen a rendezett tanácsú városok és községek az állam hivatalos magyar nyelvének használatát, még ottan is gyakran mellőzik, hol annak kötelező használatát a törvény 22. §-a előírja; s a nemzetiségek, nemzetiségi vármegyék, városok és községek saját külön nyelvüket akarván az államnyelv teljes tagadásba vételével és teljes háttérbe szorításával érvényre juttatni: megtörténik az, hogy magyar hazánk magyar földjén, a hatóságok és hivatalok nyelve nemcsak külön nemzetiségi nyelv, de még a velük együtt élő magyaroknak sem szolgáltatják ki jogaikat és irataikat a magyar állam hivatalos magyar nyelvén.

Alkotmányos életünk hajnalán az 1868. évi XLIV. tc. meghozatalára bizonyára az indította törvényhozásunkat, hogy nehogy az állam hivatalos magyar nyelve kizárólagos elrendelésével az egyes nemzetiségi vármegyékben és városokban a különben arra alkalmas egyének a magyar nyelv nem bírása miatt, a közszolgálatból kizárassanak; de még ezen elfogadható ok is megszűnt: mert 32 év óta törvényhozásunk évenként milliókat áldoz közoktatásügyünk fejlesztésére, a magyar nyelv tanítása törvény által kötelezővé van téve, még a nemzetiségi iskolákban is, s ha ennek dacára találatnának állampolgárok, kik a magyar állam hivatalos magyar nyelvét elsajátítani vonakodtak, azokkal szemben nem képezhet jogfosztást, ha az állam hivatalos magyar nyelve kizárólagos elrendelésével saját hibájukból elesnének a közszolgálatról.

Indokainkat ezekben röviden kifejtve, tisztelettel kérjük a mélyen tisztelt képviselőházat, az 1868. évi XLIV. tc. oly irányú módosítására, mellyel a magyar állam nyelvében és intézményeiben biztosítva lesz a nemzetiségek részéről is a köteles tiszteletről.

Kelt Háromszék vármegye köztörvényhatósági képviselőbizottságának Sepsiszentgyörgyön, 1900. évi október hó 12-én tartott rendes őszi közgyűléséből.

Szentiványi Miklós s.k.
alispán

B

1900 nov. 12

A szerb radikális sajtó a nemzetiségi törvény revízióját követelő megyei feliratokról¹

Újvidék, nov. 11-én

Mint már ismeretes, három megye elhatározta, felkéri a magyar országgyűlést a *nemzetiségi törvény* megváltoztatására, hogy a nem magyar nemzeteknek az ebben a törvényben biztosított némely jogát csorbítsák meg. Egyúttal ezek a vármegyék felhívást intéztek a csat-

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Protivu nemadjarskih naroda* (A nem magyar nemzetek ellen.). – Zastava 1900. nov. 12; 250. sz.

lakozásra valamennyi megyéhez és törvényhatósághoz. Most az ügy a hódmezővásárhelyi törvényhatóságban került napirendre. És a törvényhatóság elhatározta, hogy csatlakozik a három megyéhez.

A nem magyar nemzetek nagy lelki fájdalommal tekintenek ezekre a dolgokra. Nem mint-ha veszíteni valójuk lenne.

A kilátások olyanok, hogy majd egy szép napon semmink sem lesz. Ahogyan eljárnak, úgy is járunk majd, s az önkényuralom valamennyiünket egyenlővé tesz. Vagy van még olyan oktalan, aki nem érzi, mint közeledik az önkényuralom?! Szinte hallani közeledésének dobbanását, melyet megelőz majd a *pénzügyi és gazdasági összeomlás*. S némelyek azt hiszik, hogy minden jól van, és nem helyeslik, hogy a nem magyar nemzetiségeknek Magyarországon túl sok joguk van(?). Úgy véljük, hogy ez a néhány vármegye és törvényhatóság úgy tett mint az az ember, aki tönkrement, de még összevissza kapkod, hogy a világnak port hintsen a szemébe...

Szomorú ez, igen szomorú!

C

1900 nov. 5

A szlovák nemzetiségi sajtó közleménye Háromszék megye törvényhatósági bizottságának az országgyűléshez intézett feliratáról¹

A hírhedt felirat már ott fekszik a képviselőház asztalán, szerencsés megérkezését az elnök már a november 8-i ülésen bejelentette. Ha tehát a többi vármegye nem is nyilatkoznék a „veszélyeztetett magyarság e kétségbeesett feljajdulására”, ennek az egy feliratnak elég rövid időn belül szőnyegre kell kerülnie, és mi áhítózza várjuk ezt a pillanatot. Nem azért talán, mintha a megszületendő vagy – ahogy az említett felirat szerényen kijelenti – a módosítandó nemzetiségi törvény sorsa különösképp szívünkhöz nőtt volna, hiszen hasznunk mi sem volt belőle, és így – amennyiben a viszonyok nem változnának – nekünk ugyan egészen mindegy, hanem azért mégiscsak várjuk, mert valamennyi „hazafias” napilapunk úgy hallgat róla, mint dinnye a fűben, egyedül a Budapesti Hírlap jelenti amolyan szorongó ízű proféciaival, hogy „ez a felirat alighanem sok vitának lesz tárgya”. Nem vár tehát semmi jót tőle ez az ultrasovén orgánus sem, így a lapunk 124.² és 126.³ számában ugyanezen a helyen közölt véleményünk napról napra mindjobban beigazolódik. Olyan bomba ez, amelyet azzal a céllal hajítottak a szabadelvűek táborába, hogy Széllt környezetével együtt elsöpörje, és teljesítse azt a feladatot, amelyet ugyanennek az „egységes” szabadelvű pártnak ahhoz a bizonyos csoportjához tartozó intrikusok aknamunkájukkal nem tudtak elérni.

Nem kétséges, hogy ez a felirat hosszú időre felkavarja az országgyűlési viták vizét. Bizonyítja ezt az összes országgyűlési párt napilapjainak kínos hallgatása, amelyek már második hete hozzák öles cikkeiket Ferenc Ferdinánd trónörökös nyilatkozatának értelmezéséről, és erre a mégiscsak időszerűbb kérdésre egy soruk sincs! [Ez a felirat] úgy közeleg felénk, mint amikor fülledt csend előzi meg a nyári zivatart, amelyet – bár semmi sem mutat közeledtére – mégis mindenki megérez, megsejt.

Nos, ez a zivatar nem árt, legalább meghalljuk „honatyáink” véleményét erről a kérdésről, meg aztán kíváncsiak is vagyunk a sokféle képmutató kijelentésre is, amelyekben kétségkívül nem kis szerepet játszik majd a mandátumok biztosítása.

¹ A közlemény eredeti címe: *Háromszékska petícia*. – Közli: Nár. Nov. 1900. évi 135. sz.

² *Národnostná otázka*. I. Nár. Nov. 1900. okt. 20; 124. sz.

³ *Národnostná otázka*. II. Nár. Nov. 1900. okt. 25; 126. sz.

Egy kis ízelítőt már kapunk ehhez a felirat indokolásából, amelyet mint egy sovinizmustól terhelt agy beteges szüleményét, fel is jegyzünk itt.

Az indokolás szerint a nemzetiségi törvény kimondja ugyan, hogy Magyarország államnyelve a magyar, azonban megkülönböztet anyanyelvet, községi és törvényhatósági ügykezelési és jegyzőkönyvi nyelvet, és ezek használatát is a törvény keretén belül megengedi. De sajnos tapasztaljuk, hogy a nemzetiségek és a nemzetiségi vármegyék politikai hatóságai a törvényt nem hajtják végre, sőt ezen lojális törvénynek mintegy oltalma alatt, főképpen a rendezett tanácsú városok és községek az állam hivatalos magyar nyelvének használatát még ottan is gyakran mellőzik, hol annak kötelező használatát a törvény 22. §-a előírja; s a nemzetiségek, nemzetiségi vármegyék, városok és községek saját külön nyelvüket akarván az államnyelv teljes tagadásba vételével és teljes háttérbe szorításával érvényre juttatni: megtörténik az, hogy magyar hazánk magyar földjén a hatóságok és hivatalok nyelve nemcsak külön nemzeti-ségi nyelv, de még a velük együtt élő magyaroknak sem szolgáltatják ki jogaikat és irataikat a magyar állam hivatalos magyar nyelvén. Alkotmányos életünk hajnalán az 1868. évi XLIV. tc. meghozatalára bizonyára az indította törvényhozásunkat, nehogy az állam hivatalos magyar nyelve kizárólagos elrendelésével az egyes nemzetiségi vármegyékben és városokban a különben arra alkalmas egyének a magyar nyelv nem bírása miatt, a közszolgálatból kizárassanak; de még ezen elfogadható ok is megszűnt: mert 32 év óta törvényhozásunk évenként milliókat áldoz közoktatásügyünk fejlesztésére, a magyar nyelv tanítása törvény által kötelezővé van téve, még a nemzetiségi iskolákban is s ha ennek dacára találtatnánk állampolgárok, kik a magyar állam hivatalos magyar nyelvét elsajátítani vonakodtak, azokkal szemben nem képezhet jogfosztást, ha az állam hivatalos magyar nyelve kizárólagos elrendelésével saját hibájokból elesnének a közszolgálattól.⁴

Szó szerint és hiteles fordításban közöltük a felirat indokait, és értelmének megfelelően a „magyar” fogalmat a „mad’arsky” kifejezéssel fordítottuk, s nem kétséges, hogy azt valóban ennek az értelmének megfelelően használták.

Nos, mindenkit külön-külön megkérdezzük, találkozott-e valaha olvasmányában fogalomnak nagyobb mérvű kiforgatásával, nagyobb valótlansággal, nemzetiségnek durvább meg-rágalmazásával, mint ezekben a sorokban, amelyeket mégsem a fejükre esett emberek írtak, hanem – a felirat eredetét tekintve – olyanok, akik Háromszék megye vezető helyein állanak? Ennyi badarság hallatára még annak az embernek is tátva marad a szája, aki egy araszra sem lát tovább az orránál. A helyzet ilyen állása mellett fölöslegesnek tartanók rámutatni az okfejtés szemérmetlen voltára és a törvény nyilvánvaló szándékának meggyalázására, aminek párfját lámpással sem lelhetnők meg a mi sovinizta újságírásunkban sem. Nehéz lesz „hon-atyáinknak” állást foglalniok e fejtetőre állított okoskodással szemben, és ha már a „veszedelmes” nemzetiségi törvény megszüntetésének kérdése önmagában is kényes volt a magyarság szempontjából, a legvadabb sovinizmus diktálta megnyilatkozások által ez még inkább kiéleződik.

Nekünk azonban új s eddig nem tapasztalt okulásunkra szolgál. Mi, nemzetiségek, állítólag a nemzetiségi törvényt sértjük meg, ha a hivatalos magyar nyelv helyett anyanyelvünket választjuk jegyzőkönyvi és tárgyalási nyelvül! Az agyat, amely e sorokat kiagyalta, alighanem mások tartották révületben, olyanok, akiknek ezzel a megnyilatkozással nyilván egyéb szándékuk sem lehetett, mint ennek az égbekiáltó hazugságnak a kimondása. Igen, másnak nem is nevezhetjük, minthogy ezzel maguk a magyarok által jóváhagyott és törvénytelen volta tudatában a „közjó”⁵ elvének hangoztatásával megszépített eljárással igyekeznek komoly

⁴ A háromszéki feliratból vett idézetet az egykorú szöveg alapján közöljük. (V.ö. Háromszék megye törvényhatósági bizottságának felirata a nemzetiségi törvény módosítása tárgyában, *Főv. Közl.* 1902. 88. sz., teljes szövegében 18/A sz. irat.)

⁵ Az eredeti szövegben: a „salus rei publicae” elvének stb.

Meggyőződésünk, hogy nem akad ember az országban, aki ezt nem csupán látszólag, hanem valóban elhinné.

Nos, szerencsére nem sok az olyan csavaros eszű ember, mint azok az urak, akik Háromszék megye élén állanak, s bár nem hinnők, hogy a nemzetiség ilyen rosszindulatú megrágalmazása az országgyűlésen megérdemelt visszautasításban részesülne, mégis örülünk a dolgok további fejlődésének és reméljük, hogy a várt zivatar mégiscsak teremt talán valami rendet ilyen vagy olyan irányban.

Talán? Sajnos, hogy ezt hozzá kell tennünk.

II.

A Pozsony város törvényhatóságához benyújtott 1900. évi „Zernek-féle indítvány”¹ német nemzetiségi ellenmozgalma és Pozsony megye törvényhatósági bizottságának 1902. évi országgyűlési felirata az 1868. évi nemzetiségi törvény módosítása tárgyában

A

1900 nov. 9

Pozsony vármegye főispánjának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a helybeli német polgárság és sajtó magatartásáról egy, a nemzetiségi nyelvi érdekeket sértő törvényhatósági javaslattal kapcsolatban

ME 1900 – III – 4019 (489 fasc.)

Pozsony vármegye és Pozsony szab. kir. város főispánja

50 res. sz.
1900

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Zernek Károly ügyvéd, Pozsony sz. kir. város törvényhatósági bizottságának tagja folyó évi október havában egy beadványt nyújtott be Pozsony sz. kir. város törvényhatóságához, melyben a közgyűlés előtt azt indítványozta, hogy a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény értelmében mondja ki a közgyűlés, miszerint:

1. mindenki magyarul tartozik felszólalni a törvényhatósági bizottság közgyűlésében, s csak az szólalhat fel németül, kinek az az anyanyelve.
2. A városi tanács tartozzék kizárólag magyarul előadni a közgyűlés tárgyait.
3. A törvényhatósági bizottság alválasztmányai, a szakbizottságok tárgyalási nyelve is legyen a magyar.

¹ A „Zernek-féle indítvány” történetéhez a közölt iraton kívül l. még a pozsonyi német nyelvű nemzetiségi sajtóból: *Zum Antrag Zernek*, Pressb. Ztg. 1900. okt. 31; 298. sz., *Die lex Zernek*, Pressb. Ztg. 1900. nov. 4; 302. sz. végül *Lex-Zernek zurückgezogen*, Pressb. Ztg. 1900. nov. 5; 303. sz. Utóbbi közleményben a tudósító szó szerint ezeket közli: „Wie wir erfahren, hat Repr. K. Zernek seinen bekannten Antrag, welcher so viel Staub auswirbelte, heute Mittags zurückgezogen. Die Angelegenheit dürfte demnach in der heutigen Generalversammlung nicht zur Verhandlung gelangen.”

Ezen indítvány, mint ezt méltóztatik látni, tulajdonképp nem foglal magában semmi újat, s csakis a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény végrehajtását kívánja, melyet nézetem szerint vita tárgyává tenni nem lehet. Mert mind a három pont szorosán a törvényhez alkalmazkodik; s míg az első pont az 1868. évi XLIV. tc. 3. §-át foglalja magában, a 2. és 3. pont ezen törvény 5. §-ában alapul, éspedig annál is inkább, mert Pozsony város törvényhatóságának jegyzőkönyvi nyelve kizárólag a magyar.

Fájdalom, ezen hazafias, és szigorúan a törvényhez ragaszkodó indítvány a város német ajkú polgárságában óriási visszatetszést keltett, úgyhogy a számos gyűlésezések hangjából és az ezeken hozott határozatokból biztosan lehetett következtetni, hogy ezen javaslat óriási többséggel le fog szavaztatni. Minthogy az általam két ízben is megkísérelt egyezkedés nem sikerült, s előre látható volt, hogy a netalán hozandó határozat az eddigi helyzetnél is rosszabb állapotot teremtené, az indítványt tevő ezen javaslatot a törvényhatósági bizottsági közgyűlés napján, november hó 5-én, visszavonja, s ezt hozzám bejelentette, minek folytán ezen ügy a napirendről levétetett.

A hangulat ezen kínos eset behatása alatt úgy a magyar érzelmű, mint a német ajkú polgárok között a mai napig is meglehetősen éles és elkeseredett.

Be kellett látnom, hogy az indítvány második pontja, hogy a közgyűléseken az előadás, (referálás) nyelve kizárólag a magyar legyen, semmiképpen sem lesz keresztülvihető, s ezért ez irányban némi engedmény megtételét elkerülhetetlennek tartottam, annál is inkább, mert a legkomolyabban kellett tartani attól, hogy az eddigi kizárólag magyar nyelvű jegyzőkönyv mellett, a német nyelvet is jegyzőkönyvi nyelvre fogják emelni.

A német ajkú polgárság azonban akkor a helybeli német lapok túlzó cikkei által már annyira fel volt izgatva, hogy minden törekvésem megghiúsult arra nézve, hogy az állam hivatalos nyelvének ezen alkalommal szélesebb kört biztosítsak Pozsony sz. kir. város közgyűléseiben.

Az egész agitatio, mely ezen alkalommal a magyar nyelv ellen irányult, a pozsonyi német sajtónak volt a műve. Főleg a „Grenzbote” és a „Pressburger Zeitung” kezdték el az izgatást már október hó 26-a körül, s folytatták a november hó 5-i közgyűlés lefolyásáig. Ha a sajtó ekkor nem jár el oly lelkiismeretlenül, a jóhiszemű és jóérezelmű polgárok tömeges megtévesztése és felizgatása nem lett volna lehetséges. Ezen lapok izgatásaihoz hozzájárult a „Pressburger Presse” című lap és a „Pressburger Tagblatt”.

Hogy Nagyméltóságod fogalmat szerezhessen ezen sajtótermékek hangjáról és irányáról, bátorkodom az említett összes lap példányokat idezártan felterjeszteni.

Ezzel szemben az egyetlen pozsonyi magyar hírlap a „Nyugatmagyarországi Híradó” némely cikkét is bátorkodom felterjeszteni, melyek a helyzetet még jobban megvilágítják.

Folyó évi október hó 30-án látva a helybeli sajtó féktelenkedését, egy akkor megtartott békéltető értekezlet után szóbeli úton felhívtam a „Pressburger Zeitung” szerkesztőségét, hogy lapjában, mely Nagyméltóságodtól államsegélyt élvez, igyekezzék békéltető hangan hatni a polgárságra, s ekkor közvetve azon határozott ígéretet vettem tőle, hogy vezércikkeiben helyre fogja hozni eddigi megrovandó izgatásait. Dacára ennek, nemhogy ily tartalmú cikk jelent volna meg, sőt ellenkezőleg, az idezárt október 31-iki lapszámban csak egy rövid, színtelen cikket közölt, november hó 4-én pedig egy minősíthetetlen félrevezető és rosszakarató támadást intézett a magyar nyelv ügye ellen.

Kérem kell Nagyméltóságodat, méltóztatásuk a Pressburger Zeitung összes felterjesztett számaint átnézni, s akkor érteni fogja Nagyméltóságod, hogy felháborodással kellett ezen ügyet Nagyméltóságod elé terjeszteni.

És ezen lap Nagyméltóságod kegyéből évi 2400 korona államsegélyt élvez!

Ki kell emelnem, hogy nem az első eset, hogy a nevezett lap szerkesztőségét figyelmeztetnem kellett rosszhiszemű s a kormány, a főispán vagy a magyar nemzeti eszme ellen irányuló cikkeire, s többször megintettem, s megróttam emiatt. Mindez nem vezetett semmi eredményre.

Mély tisztelettel kérem tehát Nagyméltóságodat, méltóztassék a Pressburger Zeitungtól, mint arra teljesen érdemtelen hírlaptól, az államsegélyt megvonni, illetve ezt 1901. évtől kezdődőleg beszüntetni. Ezen kérelmemet azzal is kell támogatnom, hogy ezen államsegélynek ma semmi indokolás a sem lehet. Ezen lap nem szolgál semminemű oly állami vagy politikai érdeket, minek támogatása Nagyméltóságod bölcs kormányának intenciója lehetne, sőt minden lényeges kérdésnél évek óta az ellen dolgozott. Legyen szabad ezen államsegély keletkezését is megvilágosítanom.

Évekkel azelőtt Pozsonyban arról volt szó hivatali elődöm alatt, hogy a Pressburger Zeitungot egy ellenzéki párt meg akarja vásárolni. Ezt úgy vélték csak megakadályozhatónak, ha a lapnak államsegélyt biztosítanak.

Dacára ennek nem lehetett az illető párt törekvését megakadályozni, mert ahelyett, hogy megvásárolta volna a Pressburger Zeitungot, alapított egy új lapot, a Pressburger Tagblattot.

Már ekkor tehát megszűnt a lap subventionálásának indoka. Ezen segélynek ma, tekintve Nagyméltóságod bölcs és hazafias kormányzását nemcsak célja nincs, sőt az egyenesen káros, mert lehetetlen Nagyméltóságod kormányának oly elvekért, minők a Pressburger Zeitungéi, – segélyt adni a nevezett lapnak, mely segély ezen magatartásnak mintegy jóváhagyása, jutalmazása volna. – Lehetséges, hogy az állami segély megvonása ezen lap szerkesztőségét más magatartásra fogja bírni, s akkor, ha arra érdemet szerez, a segély ismét folyósítható lenne.

Ezzel kapcsolatosan legyen szabad arra is kiterjeszkednem, hogy a lapok segélyezésének bizonyos indirekt módja a hirdetési általányok engedélyezése.

Arra vagyok tehát bátor kérni Nagyméltóságodat, hogy amennyiben értesülesem szerint a „Grenzbote”, sőt talán a „Pressburger Tagblatt” vagy a „Pressburger Presse” is ily hirdetési általányt élvezne a kereskedelmi tárcából, méltóztassék odahatni, hogy ezen kedvezményeknek tekintendő szolgáltatások beszüntettessenek.

Méltóztassék meggyőződni arról, hogy ezen intézkedéseknek meglesz azon üdvös hatása, hogy ezen hírlapok, melyek határt nem ismertek izgatásaikban, megdőbbsenek vagy gondolkozóba esnek, s óvatosabbak lesznek a jövőben. Az ellenkező hatástól annál kevésbé kell tartani, mert kíméletlenebbek, durvábbak már nem lehetnek a magyarság ügyével szemben, s mert nem az elv, hanem a népszerűség hajhászata, s ennek nyomában az anyagi érdek vezeti mindezen lapokat, tehát csak az anyagi érdek révén lesznek azok hozzáférhetők.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Kelt Pozsonyban, 1900. évi november hó 9-én.

Olvashatatlan aláírás
főispán

B

1900 nov. 14

Berczik Árpád min. tan ácsos a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetőjének átírata Pozsony vármegye főispánjához az itteni német nyelvű sajtó „rendszabályozása” tárgyában

ME 1900 – III – 4019 (489 fasc.)

*Pozsonyi Főispánnak.
Bizalmas, kizárólag
saj. kezéhez.*

F. é. november 9-én 50/res. sz. a kelt becses fölterjesztésében Címed elsősorban azt javasolja, hogy mivel a szubvencionált „Pressburger Zeitung” a Zerne Károly-féle, a magyar nyelv használatára vonatkozó indítványa tárgyában inkább izgató, mint csillapító működést

fejtett ki, és Címed figyelmeztetése után sem változtatta meg magatartását, az élvezett 2400 koronára rúgó segély 1901. január 1-től fogva annál inkább megszüntetendő volna, mert a lap működésénél fogva arra egyáltalán nem érdemes.

Továbbá azt ajánlja Címed, hogy a Pozsonyban megjelenő többi német nyelvű hírlap szintén ugyanazon oknál fogva fosztassék meg a vasúti hirdetési átalány élvezetének kedvezményétől.

Bármennyire méltánylom a felhozott okokat, mégsem tartom célszerűnek, hogy a sajtó épp ebből az alkalomból megrendszabályoztassék, mert félni lehet, hogy az eljárás épp ellenkező hatást fog kelteni, s az elkeseredett lapokat fokozottabb mértékben való izgatásra kényszerítené.

Teljesen osztozokodom Címed nézetében, hogy a „Pressburger Zeitungot” immár fölösleges anyagilag támogatni, s a lapsegély meg is fog tőle vonatni, de nem a mostani eset kifolyásaképpen, hanem a jövő év végén, költségmegtakarítás címen.

Mindenesetre azonban elhívathatja Címed a szerkesztőt, s megintheti, hogy a kormány az élvezett lapsegély fejében higgadt és csillapító működést vár el tőle.

A többi német hírlap közül csak a „Westungarische Grenzbote” élvez a kereskedelmi minisztérium részéről hirdetési átalányt, de azon hitben vagyok, hogy nem volna célszerű e végletekre hajló laptól ugyancsak a fönnebb felhozott oknál fogva ezt az ügyse tekintélyes támogatást megvonni.

Bpest, 900. 14/XI.

Berczik s. k.

C

1902 febr. 4

A függetlenségi sajtó vezércikke a nemzetiségi törvény revíziójának igényléséről¹

A költségvetési vita rendjén felvonulnak a nemzetiségi csapatok is. Hadrendben sorakoznak. És inkább támadnak, semmint védekeznek. Az a támadó föllépés, mely száz és tót részről jött a magyarság ellen, meggyőzhet mindenkit arról, hogy a legutóbbi idők során ahelyett hogy javult volna a helyzet, rosszabb lett. A nemzetiségek határozottan vérszemet kaptak attól a nemzetiségi politikától, melyet Széll Kálmán inaugurált, mikor szakítva a Bánffy-féle irányzattal, rálépett a túlzott engedékenység terére.

Keserves tapasztalásai vannak nemzetünknek arról, hogy a nemzetiségekkel szemben a nagylelkű engedékenység igen rossz politika. Mert a nemzetiségek a történeti események akármilyen alakulásai mellett, sohasem méltányolták, sohasem becsülték meg a magyar nemzet nagylelkűségét. Ezt mindig, akármikor, akármiféle formában nyilvánult legyen, mindig gyengéségnak magyarázták. És a nemzetiségi izgatók Horától és Kloskától kezdve a magyaroknak tulajdonított gyöngeséget egyúttal mindig ügyesen összekapcsolták azzal a befolyással, melyet a bécsi körök gyakoroltak a magyarra avégből, hogy a nemzetiségi törekvéseknek engedjen, és azzal a protektori támogatással, mely ugyancsak a bécsi körökből jött mindig a nemzetiségek erősítésére.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Nemzetiségek*. (Egyetértés 1902. febr. 4; 34. sz.) Néhány nappal később az Egyetértés újabb vezércikkben foglalkozik a nemzetiségi törvénnyel. (*A nemzetiségi törvény*. Egyetértés 1902. febr. 8; 38. sz.) – A kérdés rövidesen a nemzetiségi sajtót is foglalkoztatta, kivált a költségvetési vitában elhangzott miniszterelnöki felszólalás után. (Vö. *Ce vrea, Széll cu legea din 1868?* – Mit akar Széll az 1868-as törvénnyel? G.Tr. 1902. márc. 6; 41. sz.)

Ha a magyar nemzet 1868-ban el nem követi a nemzetiségi törvény megalkotásával a végzetes hibát; ha a magyar nemzet 1867 óta következetesen a magyar állami tekintély erősítésére irányzott erélyes politikát követett volna a nemzetiségekkel szemben: ma nem lennének ott, hogy hallanunk kell a képviselőházban vakmerő és perfid kirohanásokat, képtelen teóriákat, szinte szemérmetlenül hangzó követeléseket. Nem lennének ott, hogy az ország különböző vidékein a nemzetiségek újra nyíltan sorakozva, szembeszállnak a magyarsággal, s dákoromán, pánszláv és pángermán hóbortok mellett szenvedélyes tüzzel izgató csoportok egymással ölelkezve, szövetséges táborot alkotnak a magyar állam ellen.

Azt, hogy a nemzetiségek bevonultak a parlamentbe, egyáltalán nem tartjuk valami nagy bajnak. Sokkal jobban szeretjük, ha a nemzetiségi politika harcosai nyíltan lépnek föl s a törvényhozó testületben hangoztatják elveiket és törekvéseiket, mint azt, ha a passzivitás terén izgatnak, ahol jóformán fegyvertelenül állunk manapság velük szemben. A parlamentben módjukban van a magyar állam érdekét képviselő férfiaknak arra, hogy kimutassák a nemzetiségi követelések alaptalanságát, de még inkább ezek rosszhiszeműségét. És ha a parlamentben viták tárgyává lesz a nemzetiségi politika egyenesen a nemzetiségi képviselők provokációja folytán: talán kialakul az a hangulat, mely lehetségessé teszi a nemzetiségi kérdés radikálisabb megoldását.

Az a folytonos kecmergés, melyben a magyar kormányok mindig csak azon voltak, hogy vagy megkerüljék a kérdést, vagy pedig kicsinyes taktikázások mellett egyes ütőkártyákat játszanak ki a nemzetiségek ellen: haszontalan és céltalan.

Az események meggyőzték a magyar nemzetet arról, hogy az 1868-i nemzetiségi törvény határozottan rossz. A nagylelkűség forrásából fakadt, s a nemzetiségek nyomban megalkotása után visszaéltek vele. Ha a nemzetiségekben meglenne a jóhiszeműség ahhoz, hogy e törvény nagylelkű intézkedéseivel élve, egyúttal azokat a célokat is szolgálják, miket e törvény megalkotói annak idején szem előtt tartottak, akkor minden rendben lenne. Ámde a nemzetiségek az 1868-iki törvény nagylelkű intézkedéseit nem a magyar állam erősítésére, hanem épp ellenkezőleg a magyar állam gyöngeségére szeretnék kihasználni. Ha nem ez lenne a törekvésük: nem is követelnék olyan nagyon e törvénynek minden tekintetben való föltétlen végrehajtását. És ha nem lenne teljesen világos az a törekvés, hogy a törvény révén módot keresnek a magyar állam erősségeinek megbontására: a magyar nemzetnek nem is lenne olyan nagyon érdekében, hogy e törvény egész teljességében végre ne hajtassék.

De úgy, ahogy a viszonyok alakultak, a nemzetiségi törekvések egyre szenvedélyesebb háborgása, a nemzetiségi agitációk egyre szélesebb és mélyebb, egyre vakmerőbb és lázasabb munkája mellett: valóságos örültség lenne magyar állami érdekek szempontjából, ha mi az állam ellenségeit magunk fegyvereznők föl.

De ha így van, éspedig így van, akkor miért hagyjuk meg a nemzetiségek kezében az agitációnak egyik legalkalmasabb eszközét? Miért adjuk meg mi magunk az ő agitációiknak a legális alapot? Ezt kell alóluk kirántani és azután kezdjünk egészséges, erélyes, igazán a magyar állami és magyar nemzeti érdekeknek megfelelő nemzetiségi politikához.

Addig, amíg az 1868-iki törvény érvényben van: a nemzetiségi agitációk számára marad egy törvényes alap, s a magyar nemzet kezeit gúzsba köti egy törvény, mely fennáll ugyan, de végre nem hajtható, s csak arra jó, hogy a nemzetiségek a reá való hivatkozással izgassanak ellenünk; meg arra, hogy a magyar állam ne érvényesíthesse velük szemben egész szabadon a maga erejét és tekintélyét.

Ne legyünk se gyávák, se hipokriták! Meg kell változtatni az 1868-iki törvényt úgy, hogy az tökéletesen megfeleljen az átalakult viszonyoknak! És az új törvényben fektessük le az alapjait egy határozott és erélyesen alkalmazható nemzetiségi politikának, mely mellett azután szabadon is, törvényesen is érvényesülhessen a magyar állam ereje és tekintélye minden állam- és nemzetellenes törekvéssel szemben.

D

1902 máj. 12

*Pozsony megye törvényhatósági bizottságának felirata a nemzetiségi törvény módosítása tárgyában*¹

Mélyen tisztelt Képviselőház! Tovább el nem némítható hazafias aggodalommal tapasztaljuk, hogy a nemzetiségi izgatók gonosz munkája a magyar hazához eddigelé híven ragaszkodott, szegény tót ajkú népünk körében folyton nagyobb mértékben érezteti romboló hatását. Ez a jelenség késztette a törvényhatóságunkba kebeleztet Nagyszombat szabad királyi városnak, az első magyar tudományos egyetem egykori székhelyének már a magyar nyelvhatáron kívül lakó lelkes polgárságát is arra, hogy a folyó évi április hó 27. napján megtartott igen népes értekezletén tántoríthatatlan hazafias érzületének, az egységes magyar államhoz rendíthetetlen, hűséges és a nemzeti kultúráért való igaz lelkesedésének kifejezést adva „általában a tót nemzetiségi pártnak, különösen pedig a kerület országgyűlési képviselőjének a magyar állam létérdeke ellen irányuló elveit és kárhozatos működését egyhangúlag elítélje és rosszalja.”

A tót nemzetiségi sajtónak, egyebek között főleg a Budapesten nemrég megindított „Hlas L’udu” című lapnak faj-,osztály- és felekezeti gyűlölséget szító, vakmerő elbizakodottsággal hirdetett hazaellenes törekvései, kivált tekintettel arra, hogy a nemzetiségi izgatónak eme megbotránkoztató, az ezeréves történetünk által szentesített jogállapot fölforgatását célzó s a magyar nemzet ellen áskálódó, galád működésükben az 1868. évi XLIV. törvénycikkre, mint az ő álláspontjuknak kedvezőre hivatkoznak: azt a szilárd meggyőződést érlelte meg bennünk, hogy e „nemzetiségi” törvény a magyar politika jól fölfogott követelményeinek megfelelőleg okvetlenül és mihamarabb módosítandó, annyival is inkább, mert hiszen a képviselőházban nemrégiben a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr is elismerte, hogy az idézett törvény nem betűje, hanem csakis szelleme értelmében lenne végrehajtható, amiből világosan kitűnik, hogy betűje nem felel meg ama szellemnek, mely megalkotásánál a törvényhozást vezette. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk különben is keletkezésének ideje óta újabb szentesített törvények rendelkezése által lényeges változást szenvedett, így pl. a bíróságok államosítása folytán a kormány által kinevezett bíróság hivatalos nyelve a magyar; az 1879. XVIII. törvénycikk a magyar nyelvet az összes, bárminemű népiskolákban kötelezővé tette stb.

Az előbb említett tót nemzetiségi lap egyik számában féktelen gyűlöletétől elvakítva nem áttalotta azt írni egyes papokról, akik a szent evangéliumot magyarul is hirdetik és az ifjúságba a magyar érzelmeket iparkodnak beoltani, hogy a népet nemcsak anyanyelvétől, hanem vallásától is meg akarják fosztani.

De a magyarság ellen való gyűlölködésnek más hasonló eseteit is kellett észlelnünk.

Tapasztalásból tudjuk azonban, hogy az ilyen lassú méregeként veszedelmesen ható izgatás az igazságszolgáltatás rendes menete útján egyáltalán nem akadályozható meg; ám amikor az állam létét már-már komolyan veszélyeztető kísérletek jelentkeznek, elodázhatatlan kötelessége ennek az államnak, hogy amaz izgatásoknak törvényhozási intézkedés útján, illetve törvényben gyökeredző minél erélyesebb preventív rendszabályokkal is idejekorán elejét vegye.

Mindezeknél fogva a sajnosan tapasztalt pánszláv törekvések ellen részünkről ünnepélyes óvást emelve, s azokkal szemben törvényes kötelességünkhöz képest a leghatározottabban állást foglalva, igen-igen kérjük a mélyen tisztelt képviselőházat:

hogy az 1868. évi XLIV. törvénycikknek a magyar nemzeti politika jól fölfogott követelményeihez képest való módosítását mielőbb munkába venni méltóztassék.

¹ Közli: *Föv. Közl.* 1902. máj. 12; 88. sz. – A feliratban említett „Hlas L’udu” fővárosi szlovák hetilap a néppárthoz közel álló orgánus volt.

Pozsony vármegye törvényhatósági bizottságának 1902. évi május hó 12. napján tartott rendes közgyűléséből.

A vármegye közönsége nevében:

Klempa Bertalan s. k.
kir. tanácsos, alispán

E

1902 szept. 2

*A magyar munkássajtó vezércikke a nemzetiségi törvény megváltoztatását célzó mozgalmakról:
„A nemzetiségi törvény módosítása”¹*

Egységes ország, egységes nemzet vagyunk. Jogállam is vágyunk, hol a polgárokat egyenlő jog illeti meg, egyenlő kötelezettség terheli.

Ezt mondja a kormány, ezt hangoztatja a parlament, ezt hirdeti a parlamenti pártok szolgálatában álló sajtó egyaránt.

Mi ennek ellenében azt valljuk, hogy mindez nem igaz. Az ország földrajzi fogalmában egységes, de a lakosság nem az. Fajokra, nemzetiségekre, osztályokra, joggal bírókra, jogtalanokra, kizsákmányolókra, kizsákmányoltakra van tagolva s ezeket különböző vágyak s érdekek élesen választják el egymástól. Ezek a különböző vágyak, érdekek – jogosak és jogosulatlanok – minden kapcsolatot meglazítanak, olyan széles medret vájnak, melyet semmi beszéd-áradat sem képes elrejtteni.

Nem tartja össze ezt a nemzetet – tovább megyünk –, ezt az országot se[m] egyéb, mint az önző hatalmi érdekek brutális megnyilvánulása, kíméletet nem ismerő erőszakossága.

Bebizonyultnak látni, hogy nekünk s nem az egységességet hirdetőknak van igazuk, elég ha egy pillantást vetünk az ország törvénytárába.

Látunk ott: kiváltságos jogokról, polgári előjogokról, a munkaadók és munkások jogviszonyáról, a vallások hierarchiájáról, önkormányzatáról, a nemzetiségekről és még sok minden másról szóló külön törvényt, amelyek mindegyike – hasonló természetű dolgokról, a sokat emlegetett jogegyenlőség dicsőségére – különbözőképpen intézkedik.

Mindenben különböznek ezek egymástól, csak egyben egyeznek valamennyien: minél erősebb, hatalmasabb valami vagy valaki, annál több a joga s annál kevesebb a kötelezettsége; minél gyengébb, elnyomottabb, annál több a kötelezettsége s kevesebb a joga.

De még az így összeállított, önmaguk által alkotott törvényeket se[m] tisztelik a hatalmi tényezők. Mihelyst alkalmatlanná válik, kíméletlenül eltíporják, megrugdossák éppen azok, akiknek gondjaira, őrizetére vannak ezek bízva.

Állításunk igazolására ezrével hoztunk fel lapunkban bizonyítékot.

Ha a törvénytíprás nem elég hatásos; ha ennek dacára is érvényesül a jogos törekvés, nem riad vissza a nyakukra feltolakodott gondviselés egyébtől se: módosítja a törvényt.

A törvények módosítására szükség van. Mi hirdetjük, követeljük ezt a leghangosabban, – de azért mindig borsódzik a hátunk, ha az uraink reformjaira gondolunk.

Annak megvilágítására, hogy mit értenek a jó urak módosítás alatt, ideiktatjuk Pozsony vármegye törvényhatóságának a nemzetiségi törvény módosítása iránt a képviselőházban „alkotmányos” tárgyalás végett benyújtott kérvényének rövid foglatát:

¹ Közli: *Népszava*, 1902. szept. 2, 98. sz.

A törvényhatóság közvetlen tapasztalatokra utalva, előadja, hogy tovább el nem némítható hazafias aggodalommal látja, hogy a nemzetiségi izgatók gonosz munkája a magyar hazához eddigelé híven ragaszkodó derék tót ajkú népünk körében folyton nagyobb mértékben érezteti romboló hatását. A tót nemzetiségi sajtó, különösen a Budapesten megjelenő „Hlas L’udu” faj-, osztály- és felekezeti gyűlölséget szít a tót nép között. A baj pedig annál nagyobb, mert az agitátorok a nemzetiségi törvényre hivatkoznak, és ezért a törvényhatóság, elsősorban a nemzetiségi törvény módosítását sürgeti. És miután a törvényhatóság szerint ez a veszedelmes izgatás az igazságszolgáltatás útján meg nem akadályozható, arra kéri a törvényhozást, hogy törvény útján energikus preventív rendszabályokkal vegye elejét az aknamunkának.

Ez a néhány sor híven bemutatja Széll Kálmánt s kormányát. Aki ismeri Pozsony megyében a nemzetiségek számarányát, aki tudja, hogy a vármegyei közgyűlésen a kormány helytartója – a főispán – rendezti a színt, az tisztában van vele, hogy a kérvényt nem a nép közérzete, hanem a hatalmi tényezők vágya parancsolta fel.

Ez a Széll-féle termék gonosz munkának nevezi azt, ami saját vallomása szerint a létező törvénybe nem ütközik, s amit igazságszolgáltatás útján megtorolni nem lehet.

Ha törvényben biztosított jognak gyakorlása gonosz munka, hát akkor az a törekvés, amely a jogállam biztosítója: a törvény és független bíróság helyébe, az „energikus, preventív rendszabályoknak” nevezett rendőri és szolgabírói önkényt akarja becsempészni, s amely törekvés az eddig gúzsba kötött sajtószabadság ellen tervez újabb merényletet, vajon micsoda?

Hát egyszerűen cudarság!

Abban azonban, hogy a dolgok idáig fejlődtek, hogy a liberális burokba bújt reakció ilyen szemérmetlenül tolakodik előre, a nemzetiségek vezetői a legnagyobb bűnösök.

Bűnösök azért, mert a kizsákmányolók államának szervezett hatalmával szemben nem állítják fel, de nem is akarják szembeállítani a jogfosztottak s elnyomottak millióinak szervezett hatalmát.

Nem akarják ezt megcselekedni, mert ellenségeiket nem gyűlölik annyira, amennyire saját osztályérdekeiket féltik, s amennyire a kizsákmányolást szeretik.

Ezért folytatnak gerillaharcot, s ezért nem vívnek döntő csatát.

A döntő csatát csak a szociáldemokrácia akarja és fogja is megvívni. Meg fogja vívni, hogy békét teremtsen. Meg fogja vívni, hogy a jogtalanság helyébe jog, az elnyomatás és részleges szabadság helyébe általános szabadságot szerezzen mindenki számára és ezzel előkészítse azt a társadalmi rendet, melyben a nyelv arra való lesz, hogy egymást megértsük s nem arra, hogy egymást meggyűlöljük, azt a társadalmi rendet, melyben az ember az embernek nem ellensége, hanem testvére lesz: a szabad munka szabad szervezetét.

Amíg az bekövetkezik, addig is féltékenyen ügyelünk mindarra, ami némi jogot, némi szabadságot biztosít s tiltakozunk minden ellen, ami a meglévő jogot s szabadságot csorbítja.

Tiltakozunk a pozsonyi merénylet ellen is.

Tiltakozunk a jogegyenlőség nevében és az agitáció szabadsága érdekében.

F

1903 márc. 8

A nemzeti párti agrárius (nagybirtokos) érdekeltségű „Hazánk” közleménye az 1868. évi nemzetiségi törvény módosítása, illetőleg eltörlése érdekében¹

ME 1903 – XVa – 112 alapsz. (1900 – XXXI – 4003. sz.)

Budapest, márc. 7.

Nagyon heves forroláz volt az, mit nemzetünk az utóbbi hónapokban kiállott, minden tomboló kitöréseivel egy ily betegségnek, melyet az évtizedeken át szabadon elharapódzott, s végre egész organizmusunkat hatalmukba kerítő bacillusok fertőző hatása előidézett.

Hála a Gondviselésnek, mely türelmes és éleslátó orvosokat adott, ezt is kiláboltuk; s most gyorsan haladhat a javulás, s rég nem élvezett jólétben, s újult erőre juthat a megmentett, csak teljék be nemzetünkön is, mit egykor egy hírneves orvostól hallottam: hogy a forroláz, ha ki tudjuk lábolni, egészségünkre nézve igen becses, mert kiűz a szervezetből minden benne összehalmozódott kóroanyagot.

Most volna tehát ideje, hogy tisztuljon ki ez ország is mindenből, ami benne még beteges; mert azon okokon kívül, melyek a mostani válságos állapotokat előidézték, s melyeket az ellenzék helyesen ismert fel, s kiirtásukra a célszerű utat meg is találta, vannak még más lappangó kóroanyagok is, melyeket, hogy hazánk politikai hivatását teljes erőben teljesíthesse, szintén el kell mentől gyorsabban távolítani.

E bajokat s a kiküszöbölésükre szolgáló teendőket egész összegükben felfoghatjuk, csak állítsuk fel irányelv gyanánt azt, hogy ez országban mindazoknál, kik hazafiaknak érzik magokat közmegelegedést kell teremteni. Mindaz, mi ezt csökkenti, betegség állami életünkben: mindaz, mi ezt gyarapítja, sürgős kötelességünk.

Béke lett a pártok közt, sőt egyesültek azok a regeneráció nagy munkájára: legyen a béke általános az egész országban. Akkor fog ez igazán felvirulni.

Legújabb kórtünet hazánkban a szocializmus.

Csak kórtünetnek tarthatjuk, mert hála Istennek, nálunk még nem jelentkezik önálló betegségként, s inkább csak az elhibázott szellemű népnevelés hatása, a megélhetési nehézségek, az igények túlcsigázása s a szegényebb osztályok önfel[tartására s védekezésére hivatott társadalmi s közgazdasági intézmények elhanyagolása bosszulják meg benne magokat.

Ezek maguk a tulajdonképpeni bajok.

¹ A közlemény írója Kiss Bálint, címe: Békét a békében! Megjelent a „Hazánk” budapesti napilap 1903. évi 58. számának mellékleteként. A fenti lapkivágást tartalmazó irat borítólapján az 1868. évi XLIV. tc. módosítása ügyében felterjesztett háromszéki felirattal kapcsolatban a következő feljegyzést találtuk: „Háromszék vármegye közönségének felirata az 1868. évi XLIV. tc. cikknek oly irányban leendő módosítása tárgyában, hogy „engedtessek meg ugyan az egyes nemzetiségeknek a hatóságoknál szóbeli érintkezésnél saját anyanyelvük használata, azonban hatóságokhoz intézett beadványaikban, valamint az egyes hatóságok, hivatalok és hivatalos testületek hivatalos eljárásaikban, intézkedéseikben, bármilyen hivatalos irataikban és jegyzőkönyveikben kizárólag az állam hivatalos magyar nyelvét használhassák.” Az irathoz csatolt további borítólapra a következőket jegyezték: „A képviselőház 1902. évi december hó 20-án tartott 176-ik üléséből megküldi a következő törvényhatóságok és városok feliratait a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi 44. törvénycikk módosítása tárgyában: 1. Pozsony, 2. Borsod, 3. Heves, 4. Sáros, 5. Szepes, 6. Zemplén, 7. Nógrád, 8. Ugocsa, 9. Ung, 10. Háromszék, 11. Pest, 12. Liptó vármegyék, 13. Arad sz. k. város, 14. Szatmárnémeti sz. k. város, 15. Kecskemét th. város, 16. Baja és 17. Hódmezővásárhely városok.” A borítólap túlfelületén ezt a feljegyzést találtuk: „Hátirat: A t. belügyminisztériumnak az 1902. évi március hó 16-án 1014 sz. a. kelt itteni közlemény kapcsán, illetékességi szempontból tisztelettel átengedtetik: Bp. 903. I. 7.”

A szocializmus, melyet kozmopolita izgatók becsempészni igyekeznek, s melyet népünk meg sem ért. De ha megvalósul Széll Kálmán programjának a földművelési érdekek figyelembevételét tárgyazó s a földművesnép helyzetét rokonszenvesen felkaroló pontja, jobb időknek nézhet a munkás is elébe.

Sőt akkor is, ha nem is elégítheti ki minden igényét, ezek mérséklését elviselhetőbbnek s még némi morális értékkel is bírónak fogja érezni, ha egy kevésbé realiztikus irányú népnevelés az erkölcsi érzést benne megerősíti.

Aztán csak lássa azt, hogy a közügyekben nem a rideg önérdék, hanem a hazafiság irányadó; csak lásson a közéletben önzetlen kötelességtudást, a kormányzat minden szervénél igazságot és becsületességet: nem lesz könnyű őt a társadalmi rend és állam ellenségévé tenni.

A szocializmust tehát csak hanyagságunk vagy hibánk fejleszthetné aggasztó bajjává, de most még nem az; ellenben van egy régi komoly bajunk, mely oly krónikussá lett, hogy alig is figyelünk reá, pedig alattomban folyton rágódik bensőnkön s ez a nemzetiségi kérdés.

E kérdésnek azon harminckét év alatt, mióta alkotmányunk helyreállott, teljesen el kellett volna évülnie; s pedig ma is létezik, gátol teljes erőnk visszaszerzésében s felhasználásában s lassanként és észrevétlenül megrontja vérünket.

Bár hazánk legkülönbözőbb részeiben s népének egyéb fajainál is fészket vert a baj, de az legkiválóbban az erdélyi részben, az oláhok törekvéseiben jelentkezik. Ha tehát erről beszélünk, egy kis enyhébb általánosítással levonhatjuk belőle a következéseket összes nemzetiségi mizériánkra nézve is.

Nem abban áll a legnagyobb baj, hogy néhány agitátor a magyar alkotmány negációjára, a szentesített unio-törvények ignorálására vetemedik. Ez, ha büntettként be nem számítható, csakis esztelenség; s hazaárulókban mártírokat, vagy örültekben prófétákat csak nagyon kevesen fognak látni.

Nem is azt fájlaljuk, hogy intelligenciájuk önként kizárta magát a képviselőházunkból, s csak a nép jő el, ott ahol jól megfizetik, szavazni; valamint viszont azt sem tekintenők veszélynek, ha néhányan képviselőkül meg is választatnák magokat.

De abban áll a baj, hogy a nemzetiségi kérdés közéletünkben a korrupció kovászává lett, s institúcióink helyes kiépítésében megsibbaszt.

Megszoktuk már számos évek óta, hogy a választásoknál minden illegális eljárást azért tartunk megengedhetőnek, mert ezáltal „nemzetiségi üzelmek” gátoltatnak meg, s hogy hasonló motívumokból a korrupciót felhasználjuk és terjesszük.

Megszoktuk, hogy törvényhatósági és községi autonómiánk legönkényűbb korlátozásaira szemet hunyunk, mert „a magyarság érdekeinek a nemzetiségek ellen megóvása” teszi indokoltá.

Választókerületeink aránytalanok, a census egyenlőtlen, s többnyire túlságosan magas; megyeink arrondirozása s beosztása néhol egész a képtelenségig célszerűtlen; székhelyeik itt-ott meg nem felelők; a megyei ügyekben néhol egyes klikkek ragadják magukhoz a befolyást és uralmat, s mindezen nem változtathatunk, mert minden célszerűséggel és méltányossággal szemben a nemzetiségi tekintetek kötik meg kezeinket.

E senyvesztő és korrumpáló kóranagy többé nem maradhat meg nemzetünk szervezetében. Űzze azt valahára ki belőle a legutóbbi válság kilábolásával járó tisztulási processzus. Azt a jövő századba is átvinnünk teljességgel nem szabad.

Létesítsünk békét itt is; tehetjük, csak akarnunk kell! Nem kell egyéb hozzá, csak őszinteség, igazság és erő.

E békét kialakíthatunk nem lehet, nincs is kivel s nem is kell. Nyújtsuk azt magunk, s aki élni akar jótéteményeivel, élhet vele szabadon, s boldogulhat a magyar államban.

Erősek vagyunk. Ma, midőn a nemzeti párt elvei érvényesültek, s e párt az eddigi többséggel egyesülten léphetett az alkotások terére, erősebbek vagyunk, mint eddig bármikor. Az erős pedig igazságos és nagylelkű.

Szűnjék meg tehát ez a sok kicsinyeskedés, mely közéletünkben eddig annyit feszélyezett, sőt azt még meg is mételgette, s mely a nemzetiségeket sokkal inkább elidegenítette s az izgatók prédájául dobta, mint elméleti követeléseik valósulhatatlansága.

Ha látni fogják, hogy a választók jogosultságát s a választások érvényét igazságosan s nemzetiségi tekinteteket nem ismerve bíráljuk el; hogy választási törvényeinket s municípiu-mainkat, minden ilyféle mellétekintet nélkül, a célszerűség és méltányosság szerint rendezzük; ha látni fogják, hogy a közszabályok s valódi autonómia biztosításával szervezett állami köz-igazgatás a hazafiak közt különbségeket nem tesz, részrehajlatlan, s nemzetisége miatt senkit háttérbe nem szorít; ha látni fogják, hogy magokat a különböző idegen nyelvű fajokat sem részesítjük más s meg más elbánásban, s nem nézünk el egynek olyat, mit a másoknak meg nem engedünk: akkor, ha bizalmunk egyelőre még nem is szül ragaszkodást, de legalább felébreszti a tisztességérzetet, hogy minden polgár teljesítse a közéletben, amit hazafiúi kötelessége elébe szab.

De még egyet tegyünk; ezt az őszinteség követeli meg. Ne féljünk, hogy ezáltal felkavarjuk a békét: s minden habozás és tartózkodás nélkül vegyük módosítás alá az 1868-iki úgynevezett nemzetiségi törvényt, vagyis inkább – ha alkalmasabbnak mutatkozik – állítsunk helyébe egy új, a mai kor politikai igényeinek megfelelő törvényt az államnyelvről, mely által a fogantatott, elavult 1868-iki törvénynek újabb legislációnk által még nem módosított intézkedései közül azok, melyek ma már fenntarthatatlanok, hatályukat veszítsék.

Az nem lehet, hogy új törvénytárunkban tovább is teljes épségben fennállóként szerepeljen egy oly törvény, melyből az újabb legisláció ugyan már sokat törölt, de melynek vannak még olyan formailag érintetlen részei is, melyeket a kort túlszárnyalván, ma már meg nem tartanak, sőt meg sem tarthatók.

Az 1868-iki törvényhozást e törvény megalkotásáért hibáztatni nem lehet. Kiegészítő része volt ez akkor a nagy kiegyezési műnek; a végzetes fajviszály megszüntetésére szánva s szükséges átmenetet képezve, hogy a magyar nemzet amaz idegen ajkú része, mely a teljes általánosságban csak nemrég behozott s azután, az alkotmányon kívüli 18 év alatt, ismét mellőzött magyar nyelvben még járatlan a közügyekben s az alkotmány által nyújtott szabadságok élvezetében részt vehessen.

De a nemzetiségi túlzók e törvénnyel nem érték be, s visszautasító magatartásuk más oldalról megérlelte azon meggyőződést, hogy mi is ellehetünk nélküle. Soha sem jutott az teljes alkalmazásra, s az évek átgyördültek fölötte. S ma, midőn már harminckettedik éve, hogy alkotmányunk épsége visszaállítatott, s azóta egy egészen új nemzedék nőtt fel, melynek intézményeink folytán minden alkalma megvolt államnyelvünk teljes elsajátítására, hacsak a magyar állameszmének perhorreszkálása nem tartotta ettől vissza: ma már azok a tág körű kedvezmények, melyek az anyanyelvnek a hivatalos életbeli használatára 1868-i törvényünkben engedélyeztettek, merőben feleslegessé váltak, s az államnyelvben nyilvánuló egységes állameszme rovására többé fenn sem tarthatók.

Nyúljunk tehát hozzá bátor, de igazságos kézzel s precizírozzuk törvényhozásilag államnyelvünk jogait úgy, miként az állameszme igényeinél fogva ma már feltétlenül érvényesülnie kell, s a méltányosság is megengedi: hogy láthassák világosan idegen ajkú honfitársaink is, hogy a magyar állameszme tőlük mit kíván, s győződjenek meg, hogy az tőlük nem ennél is többet s nem – miként ámítóik hirdetik – a faji jellegükből való kivetkőzést s anyanyelvünk kiirtását követeli.

Lehet ezért harag; de nem a nemzetiségek részéről, hanem azon néhány izgatóérol, kik ezek félrevezetéséből tengették szánandó életüket, s kik most agitációjuknak éppen legerősebb alapját vesztik el, mert nem fognak többé hencegteni a külföld előtt, hogy a magyar nem törvénytisztelő. Mi pedig nem az ily izgatókkal keressük a békeséget, melyet még az angyal is csak a jóakarató emberek számára hirdetett.

Nem magyar ajkú honfitársaink józan eszközökkel majd be fogják látni, hogy az értékét vesztett, vagyis inkább ilyennel sohasem is bírt pénzjegynél többet ér az igazi arany, habár

kisebb érték is van rajta jelezve, s nem fognak bánkódni egy törvényért, melyet soha sem érvényesítettek, ha helyébe olyan lép, melyben érinthetlen jogaik s kötelességeik tiszta tükrét találják, s melyet mindenkinek híven meg kell tartani, mert annak megsértését – eredjen bár nemzetiségi szeparatizmusból, vagy nemzeti túlbuzgalomból –, mint bármely más törvény-szegést, úgy fogjuk megtorolni.

Biztosak leszünk így eljárva, hogy aki az állameszmének nem ellensége, az lojális és igazságos eljárásunkat, mely nyíltsága s határozottsága által is imponálni fog, csak méltányolhatja; aki pedig ellene tör, az nemzeti egységünket támadja meg. Megszűnhetik tehát minden bizalmatlanság azokkal szemben, kiket hazafiakul ismertünk fel, valamint a kímélet azok iránt, kik a haza ellenségei akarnak maradni.

Elég erős a magyar állam, hogy az ilyeneket éber szemmel fékentartsa, és ha törvény tiltotta utakra lépnek, vétkükért szilárd következetességgel felelősségre vonja. Csak tegye ezt aztán az igazság kérlelhetetlen szigorával, nem pedig amolyan szenzációt vadászó perekkel és pereszkékkel, melyeknek végső felvonása után az elítélteknek megkegyelmezésre ajánlásával gördül le a függöny.

19

A nemzetiségi kérdés az 1901. évi költségvetés képviselőházi vitájában

A

1900 nov. 29

*Komjáthy Béla felszólalása a nemzetiségi kérdés tárgyában az 1901. évi költségvetés általános tárgyalásakor*¹

Nem akar vádat emelni a kormány ellen, csupán aggodalmát fejezi ki annak nemzetiségi politikájával szemben, amelyet helytelennek tart. Ennek a véleményének a pénzügyi bizottság ülésén is hangot adott, s fellépésének országos visszhangja arra vall, hogy a magyar közvélemény nagy része hasonló véleményen van.

... Csak egy pár példát hozok fel. Háromszék megye felírt a mai nemzetiségi törvénynek megváltoztatása céljából. Mit jelent ez? Maros-Torda megye a szászrégeni gimnázium szubvenciója ügyében egyenesen aggodalmát fejezi ki azon módszer felett, amellyel a miniszterelnök úr a nemzetiségi ügyet kezeli. Nyitra vármegyében gróf Eszterházy János indítványozza, hogy az állam integritásának és nemzeti jellegének megrontására aknamunkát folytató nemzetiségi izgatók ellen nagyobb szigorral kell eljárni. De menjünk tovább. Mi történt a kassai agrárgyűlésen, ahol Erdélynek nevezetesebb férfiai, Thorma Miklós, Biró István birtokos és többen felszóltak, és azt mondták, hogy a miniszterelnök úr csináljon a közgazdaság terén is magyar nemzeti politikát, mert Erdély különben elvész. Eszembe jut Zrínyi Miklósnak egyik munkájában mondott szava: hogyha Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélyt elveszítjük, akkor ne hadakozzunk tovább, hanem fussunk ki az országból. Mert sajátságos az t. ház, hogy az erdélyi részen levő képviselő urak, akik bizalommal viseltetnek – és ezt nem veszem rossz

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXI. 134–140. l. – Az 1901. évi költségvetés általános vitájában – 1900 dec. 6-án – hangzott el Széll Kálmán újabb, Komjáthy-nak adott válasza. (*Képv. Napló*, 1896–1901, XXXI. 241–245. l.) Ebben megismétli az „egységes magyar nemzeti állam” nemzetiségi politikájáról vallott nézeteit. Visszautasítja a nemzetiségi törvény eltörlésének kívánalmát. A soha végre nem hajtott és életbe nem léptetett törvényről ezeket mondja: „Azt hiszem megéltünk ezzel a törvénnyel, meg fogunk vele élni ezután is, csak kölcsönös méltányossággal, szilárdssággal és okossággal kell azt kezelni”. Befejezésül a dualizmus, a kiegyezési rendszer felforgatása szándékával, a nemzetiségi kérdés szándékos kiélezésével vádolja a függetlenségi párt ekkori parlamenti élzónokát.

néven tőlük – a t. kormányelnök iránt, mindegyikük, ha beszélgetünk velök, nem tudja elhallgatni azt az aggodalmat, mely lelköket eltölti, és mintegy félve, de mindig hozzátéve, hogy reszketnek Erdély elvesztéséért.

Tavaly, mikor e kérdést éppen így szőnyegre hoztam, emlékszem hogy a kormányhoz közel álló egyik lap úgy igyekezett beszédemnek némi hatását is letörni, hogy azt mondta, hiába erőlködöm, a nemzetiségi kérdés nem politikai kérdés, az éppúgy itt, mint másutt a világon, legfeljebb políciális, vagy adminisztratív kérdés. Mily másképp fogják fel másutt ezt az ügyet. A lapokból értesültünk róla, hogy mi történt a nyáron Poroszországban. Miniszterek ültek össze, hogy a lengyel kérdést tárgyalják; tárgyalják pedig úgy, amint összefügg egyházi, iskolai, közművelődési, közgazdasági és ipari ügyekkel. A hatalmas Poroszország 3 millió lengyellel szemben megmozdult, hogy saját érdekeit megvédje. És mi itthon nyugodtan érezzük magunkat. Pedig higgye el a t. miniszterelnök ur és higgye el a t. képviselőház, nekünk kellene elvektől vezérelt, következetes nemzeti politikánknak lenni, amelyeknek kezelési módja ne függjön egyes kormányférfiak izlésétől, érzékétől, vagy érzéktelenségétől, hanem amelyet a magyar állam s a magyar faj változatlan érzéke határozza meg.

De vizsgáljuk csak, vajon van-e tárgyi oka ennek a nemzetnek arra nézve, hogy ezek az aggodalmak fennmaradjanak, mert ha nincs, akkor az én beszédem is egyszerűen csak frázisnak, szólamnak tűnik fel.

Felhívom a t. ház figyelmét arra, ami a helységnevek dolgában történik, nem Szebenben és Brassóban, mert az ottani urak érzületével régen tisztában vagyunk, de Fehértemplomban, mert ez egyúttal bizonyítja, hogy a pángermán szellem ott is tért hódít. A napokban egy röpirat került a kezembe, amelyet nem barátunk írt, aki örömmel konstatálja, hogy Dél-Magyarország 800 000 sváb embere is megmozdult, és teljesíti kötelességét a magyar állammal szemben.

Midőn tavaly felhoztam azt, hogy sajtóban, egyesületekben, a társadalmi intézkedés minden eszközével igyekeznek ezeket a svábokat izgatni a magyar állam ellen, a t. miniszterelnök úr azt mondta, annak ellensúlyozására kellő lépéseket megteszi. Mit tett, nem tudom, de az eredményt, fájdalom, nem látom, sőt köztudomású, hogy ott, ahol eddig barátaink voltak, ma már a magyarnak, a magyar államnak és nemzetiségének ellenségei vannak. *(Igaz! a szélsőbaloldalon.)* Lehet hogy tévedek, t. ház, de nekem hitem és meggyőződése, hogy e jelenségeknek összefüggése megvan a féltékenységgel határos türelemmel, s melyet a magyar nemzet ebben a kérdésben mindenkor tanúsít.

Igazságos akarok lenni, t. ház, és nem tagadom azt, hogy a román nemzetiség részéről a politikai vezetésben most bizonyos szélségsend következett be. De ennek az oka nem az, hogy mi erélyesebben jártunk el; vagy hogy helyesen jártunk el; ennek oka, hogy a vezetők magukat lejárták, és a romániai politikai pártokat lekötötték az országuk szomorú közgazdasági helyzete, az úgynevezett macedón-bolgár-oláh kérdés. Teljes csendesség van, elismerem, de egy zajtalan, kevésbé provokáló mozgalom még mindig él, hódít és fenyeget, ez a román középosztály, a középbirtokosság megteremtése, és ami ezzel kapcsolatos: a magyar középbirtokosságnak az erdélyi részekben fokozatos kisajátítása.

Tavaly, midőn rámutattam arra, hogy az oláh pénzüzetek, az Albinával az élükön, milyen munkát folytatnak a magyar nemzeti állam ellen, akkor az igen tisztelt mintiszterelnök úr a statisztikára hivatkozott, és azzal igyekezett bebizonyítani, hogy azon a területen sokkal több magyar bank van, mint amennyi nemzetiségi van. Ilyen nagy kérdéseket statisztikával megoldani nem lehet. Elismerem én annak a statisztikának igaz voltát, de ne felejtjük el, hogy a magyar bankokat tisztán üzleti érdekei vezetik, a román bankokat pedig egy öntudatos faji politika. Egyik nagy gondolkozónk, kinek véleményére én nagyon sokat adok – György Endre –, egyik kassai felolvasásában szóról szóra a következőket mondta: „Rendszeresen vannak általuk behálózva a román lakta megyék. Ügynökeik rendszeren a lelkészek, gyakorlatból tudjuk, hogy politikájuk a parasztság – mégpedig a magyar – rovására román középosztályt teremteni, rayonírozva vannak. Legutóbb egységes szervezetben állapodtak meg egy központi

állandó bizottságban. Eljárásuk is igen egyszerű. Üzletük igen biztos, céljaikra is sikeres. Pénzt adnak első helyen betáblázásra, második helyen váltó-hitelbiztosításra. Az első abszolúte biztos, a második abszolúte alkalmazkodó. A nekik nem tetsző birtokost akkor lökik ki, mikor nekik tetszik, a váltó roppant kényelmes eszköz erre; rendesen akad is új birtokos, kivel szemben azután elnézők. Talán nem egészen véletlen, hogy a kilökött rendesen magyar, a belépő rendesen román.” (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Ezen igaz, mélyen átgondolt szavakkal szemben, azt hiszem, a statisztikára való hivatkozás nem elég. De a gazdasági téren folytatott nemzetiségi politika gyümölcseit is kezdi teremni. Ott van a három görögkeleti új püspökség felállításának célzata; pénz is van reá; ott van Saguna-féle 500 000 korona, a temesvári püspökség 760 000 korona alapja. Mindenki tudja, érzi, hogy ezek újabb tűzhelyei lesznek a román faji kulturális és politikai törekvéseknek.

Tavaly, midőn a nemzetiségi kérdést tapétra hoztam, akörül folyt a harc köztem és a miniszterelnök úr közt, melyik helyesebb a passzív jellegű, csak a nyílt támadással szemben defenzív, megtorló politika, melyet a miniszterelnök úr folytat, vagy az a nemzetiségi aktív politika, mely az én ideálom, mely a nemzetiségi törekvések állambontó erejének minden áron való megtörésében áll. A ház többsége a miniszterelnök úrnak adott igazat. Meg vagyok arról győződve, hogy a ház többsége abból indult ki, hogy szelídebb módszerrel meg lehet nyerni a nemzetiségek közreműködését is a magyar nemzeti állam kiépítésére. Nem hiszem, kizártnak tartom. Ennek egyik legnagyobb, legeklatánsabb bizonyítéka az, ami nemrég a román parlamentben elhangzott, midőn az egyik államférfiú szóról szóra azt mondta:

„Mihelyt a magyar államférfiak ki fogják üzni fejükből azt az agyrémet, melyet egységes magyar államnak neveznek, azonnal elkövetkezik az a nap, melyen magyar és román népek sorsa örökre biztosítva lesz.”

A passzív, a defenzív politika, higgye el nekem a t. ház, a nemzetiségekkel szemben célra nem vezet. Sőt ezt nem is nekünk, nem is kormányainknak tulajdonítják, hanem mindenkor bécsi hatásnak. Erőt merítenek belőle újabb támadásra, újabb izgatásra. Én tehát nem tévedek ha azt állítom, hogy a nemzetiségi politika terén minden, ami alkudozáshoz hasonlít, ami csak elismerni látszik, hogy a nemzetiségi politikának vannak és lehetnek kilátásra váró jogai, az mind a magyar nemzeti politikának, a magyar nemzeti államnak gyengesége. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) S ez a gyengeség, fájdalom megvan. Minél gyengébb a nemzeti állam, annál erősebbek a nemzetiségek. Meg lehet engem ebben a felfogásban dialektikával, ékesszólással cáfolni, de azért, esküszöm, hogy a magyarok nem hivatalos társadalmának aggodalma mindig megvan, mindig él, és eloszolni óhajt. Meggyőződésem, hogy széles e világon nincsen ország, amely olyan nyugodtan, összetett kézzel nézné azt, hogy saját territóriumán, saját honfiai miképp akarják az ő fennállását lehetetlenné tenni. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) ...

Hivatkozik a német nemzeti politikára, amely minden eszközzel igyekszik felkelteni és ébren tartania német öntudatot, s amely a legerőszakosabb módon jár el a lengyel nemzetiséggel szemben. „Aktív nemzeti ségi politikát” követel, és rámutat a szerinte szükséges teendőkre.

... Én egész nyílt homlokkal kimondom, hogyha ez az ország élni akar, hogyha ennek az országnak joga van a jövőre: akkor első teendője a nemzetiségi törvény revíziója, esetleg eltörlése. Háromszék megye ezt máris indítványozta, Hódmezővásárhely elfogadta, és hogyha e nemzetnek van akarata és ereje élni, hiszem, hogy a többi törvényhatóságok is hasonlóképpen fognak határozni. De mert nem akarom, hogy ez az én nagy mondásom csak pusztán odavetett szó legyen, azért bizonyítani és felvilágosítani akarom a t. házat, hogy miért foglaltam el ezt az álláspontot? (*Halljuk! Halljuk!*)

Eltörlendő a nemzetiségi törvény azért, t. képviselőház, mert nem felel meg még kitűzött céljának sem. Nem elégíti ki először a nemzetiségeket, mert nem konstituál föderatív nemzetiségi államot. Nem elégíti ki a magyar fajt sem, mert általmára van a magyar nemzeti állam teljes kiépítésének, és ami sajátságos, ellentétben van sajátmagával, magával a törvény bevezetésével.

Méltóztassék csak megnézni a nemzetiségi törvényt. A törvény csak magyar politikai nemzetet ismer el, és ugyanakkor a számbeli többség alapján oly jogokat ad a nemzetiségeknek, amelyeknek alapján azok jogot és erőt meríthetnek istápolni a nemzetiségi állam gondolatát szemben a magyar nemzeti állammal. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A nemzetiségi törvénynek egyik fő tényezője és hibája az volt, hogy a számbeli többségnek elvét elfogadta. Evvel, t. képviselőház utat nyitott a nemzetiségeknek politikai érvényesülésre. Valóságos nemzeti princípiumra fektette a görögkeleti szerb és román egyházakat. Ma, t. képviselőház, hivatalosan van szerb nemzeti és román nemzeti egyház, és minthogy az iskolaügy az egyháznak autonóm jogához tartozik, tényleg van szerb és román nemzetiségű iskola. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Csak igazságosnak kell lenni és azonnal átláthatjuk, hogy ez megbontja a magyar nemzeti kultúra egységét, enélkül pedig az egységes magyar államot felépíteni nem lehet, és enélkül az a hangoztatott törekvés, hogy mi legyen felírva „azon épület homlokzatára”, egyszerűen frázissá lesz...

B

1900 nov. 25

A szerb radikális sajtó kommentárja Széll miniszterelnöknek a nemzetiségi kérdéstről mondott képviselőházi beszédével kapcsolatban¹

Széll miniszterelnök az elmúlt csütörtökön a magyar országgyűlésen a nemzetiségi kérdésről beszélt, immár negyedszer.

És megint, ugyanúgy, mint az előbbi alkalmakkor: Széll miniszterelnök bizonyos mértékig hasonlít Moltkéra. Moltke is szeretett minél kevesebbet mondani. Csakhogy Moltke hallgatott és Széll miniszterelnök akkor is keveset mond, ha nagyon sokat beszél.

Széll miniszterelnök ismét kijelentette, hogy ez *magyar állam* (amely szerinte egyenlő a magyarok államával), és nyelvi tekintetben sem adható meg az egyenjogúság, mert ezt nem teszi lehetővé az államegység, a magyar nemzeti állam jellege, nem engedi a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás egysége.

Mint eddig, ma sem ismertette még azokat a jogokat sem, amelyek a más ajkú nemzeteket akár az ő felfogása szerint, nyelvi tekintetben megilletik. Nem nyilatkozott arról, vajon az: állam köteles-e a más ajkú nemzetek fejlődését és kultúráját támogatni? Csupán annyit jelentett ki, hogy az államban senkit sem szabad üldözni azért, mert nem beszél magyarul.

Ez után fonák helyzet! Vajon ezt is valamiféle nyereségnek és engedménynek tekintsük?

A nemzetiségi törvény megváltoztatását illetőleg azt mondotta a miniszterelnök, hogy ő nincs a változtatás mellett. Ez felkavarná az érzelmeket és a nemzetiségek arra a meggyőződésre jutnának, hogy isten tudja, milyen veszély fenyegeti őket. Határozottan kijelentette: „Mi eddig is éltünk a nemzetiségi törvénnyel, és úgy gondolom, élni is fogunk vele, csakhogy mértékkel, azonban a törvényt körültekintően, eréllyel és bátorsággal kell végrehajtani.” Mindenki tudja, hogy ezt a törvényt eddig nem hajtották végre igazságosan, ma sem hajtják végre és a miniszterelnök még azt sem jelentette ki, hogy mától fogva végrehajtják, amit e törvény szavai előírnak. Csak úgy véli, hogy minél kevesebb lármával hajtsák végre, tapintatosan és okosan.

De fenyegetés nélkül sem múlt el a beszéd. Annál a résznél, ahol azt mondotta, hogy senkit sem üldöznek majd azért, mert nem tud magyarul, megjegyezte, hogy azt viszont meg kell büntetni, aki a magyar állameszme ellen lázít, cselekszik vagy ír. Egyhelyütt pedig kijelentette, hogy vannak ilyenek.

¹ A közlemény eredeti címe és leelőhelye: *Minisztar predszednik Széll o narodnosznom pitanju*. – Széll miniszterelnök a nemzetiségi kérdéstről. – Zastava 1900. nov. 25; 260. sz.

Mi nem tudunk ilyenekről. De vannak, akik nem tekintik magyar állameszmének azt, amit Széll miniszterelnök annak tart, és az állam céljának sem tekintik azt, amit ő annak vél.

Mi a Zastava legközelebbi számaiban tisztázzuk ezt a kérdést. Jelenleg megelégszünk azzal, hogy a miniszterelnök beszédének szellemét és gondolatmenetét közöljük.

Egyébiránt láttuk Széll miniszterelnököt a gyakorlat terén is. Akkor, midőn az újvidéki püspököt szerb nyelven üdvözlötték, és az újvidéki képviselőtestület többsége ezzel kapcsolatban törvényellenes álláspontra helyezkedett. A szerb képviselőtestületi tagok felvetették ezt a kérdést, de nem találtak meghallgatásra. Azt is tapasztaltuk, hogy a miniszterelnök a mi nemzeti egyházi kongresszusunk kilences bizottsága küldötteinek megígérte, hogy a kongresszus kérdését tanulmányozni fogja, és ebben a törvény szerint eljár, s mégsem lett kongresszusunk az előírt időben.

Hallottunk néhány burkolt célzást, amelyeknek meg kellene nyugtatniok bennünket, de nem láttunk tetteket.

És mi van a szabadság, törvényesség és jogegyenlőség alapelveivel? Mi van az állam fő feladatával? E tekintetben igen különbözünk egymástól, igen erősen különbözünk Széll miniszterelnöktől, s mint már említettük, erről a kérdéstről még részletesebben szólnak majd.

20

1900 dec. 16

A német nemzetiségi mozgalom sajtójának indulása és programja a temesvári „Deutsches Tagblatt für Ungarn” beköszöntő vezércikkében¹

„Ans Vaterland, ans theure schliesse Dich an!” – „Itt élned, halnod kell!”: két, lélekben rokon költőfejedelemnek, Schillernek és Vörösmartynek ezek az intelmei harmonikusan összecsendenek abban az óhajban és követelésben, hogy a népcsaládoknak szerencsésükét és boldogságukat a hazaszeretetben kell keresniök és megtalálniok. A történelem és az erkölcs igazolja

¹ A német nemzeti mozgalom kibontakozását nagymértékben hátráltatta az a körülmény, hogy a nemzeti mozgalom vezetésére hivatott német ajkú városi polgárság körében éppen a nemzeti mozgalmak fellendülésének idején egyre erősebben érvényesült az asszimilációs folyamat. Ennek tulajdonítható, hogy a magyarországi német mozgalom hosszú ideig megmaradt az erdélyi szász mozgalom függvényének, s a XX. század első évtizedéig csak elszigetelt kísérletek sorozatából állott. E kísérletek sorában első helyen áll *Steinacker* Edmund felhívása a magyarországi német „Bürgerpartei” és a német nemzetiségi sajtó megalapítására, 1874-ben (l. *Iratok* I. 471. l.). A német mozgalom történetében fontos határkö a *Schulverein* megalakulása 1880-ban, majd 1893-ban az *Alldeutscher Verband* létrejötte. A nagynémet propaganda azonban ebben az időben még nem ért el jelentősebb eredményeket a magyarországi némettség körében, bár kétségtelenül része volt abban, hogy a német polgári értelmiség körében kialakult egy kis csoport, amely a századforduló utáni években vállalkozott a nemzeti mozgalom megszervezésére és vezetésére. 1897-ben indultak meg a tárgyalások egy német nemzetiségi lap megindítására. A költségek fedezését *Johann Anheuer* újpécsi takarékpénztári igazgató vállalta, szerkesztőül *Müller-Guttenbrunn*, délvidéki német író és *Steinacker* javaslatára a magyarországi származású, de Németországban élő *Alwin Cramert* kérték fel. 1900 december 16-án Temesvárott indult meg a *Deutsches Tagblatt für Ungarn*, amelyet hamarosan követett a *Korn* Artúr szerkesztésében megjelenő *Grosskikindaer Zeitung*. A két német nemzetiségi lap agitációjának eredményeképpen 1901-ben már két Torontál megyei kerületben lépett fel német nemzetiségi jelölt, de egyelőre még sikertelenül (l. 34. sz. irat). 1907-ben került sor az *Ungarländische deutsche Volkspartei*, az első magyarországi német nemzetiségi párt megalakulására, de a német mozgalom jelentőségében sohasem közelítette meg a többi hazai nemzetiségi mozgalmat. (L. *Steinacker*, E.: *Lebenserinnerungen*. „München 1937, 82–117, 136–142. l.) – A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Was wir wollen* – Mit akarunk. *Deutsches Tagblatt für Ungarn* 1900. dec. 16; 1. sz.

őket. A hazaszeretet minden időkben a legnagyobb bátorság tetteire lelkesített egyéneket és egész népeket, és a hazaszeretet az az erős bástya, amelyen társadalomellenes elemek bomlasztó törekvései mindig megtörtek.

Csakhogy a hazaszeretetet helyesen kell értelmezni, és helyesen kell élni vele. Nem lehet például egy soknyelvű államban egy fajta vagy osztály kellemes előjoga. Hiszen mindegyiknek jól megalapozott joga van hozzá. Ha azonban egy soknyelvű államban egyetlen nemzetiség, azért mert a hatalom birtokában van, a hazafiaság monopóliumát magának igényli, és egyoldalú fajtajelleget ad neki, akkor végzetes *tévedésbe* esik. Ha a többi nemzetiséget tévedésének elismerésére akarja rávenni, sőt rákényszeríteni, *vétség* bűnébe esik. És ez a vétség nemcsak erkölcsi szempontból elvetendő, hanem a helyesen felfogott államérdek szempontjából is veszélyes és kárhozatos, mert bomlasztó tendenciák vannak benne. A nyomás ellennyomást eredményez, a megtámadottak védekeznek, a nemzetiségi viszály minden utálatosságával kitör, és a népek legértékesebb erői gyilkos testvérharcban emészti fel egymást, ahelyett, hogy hasznosan munkálkodnának a közös haza gazdasági fellendülésének szolgálatában.

Magyarország soknyelvű állam. A tarka néprajzi térkép sajátságos vonzóerőt kölcsönöz ennek az országnak. Más országok is vannak, amelyek soknyelvűek. És hát miért válják Magyarország soknyelvű jellege az országnak kárára. A nemzetiségek, amelyek ebben az államban élnek, derék, kultúrára képes néptörzseknek bizonyultak. Békés, alkotó versenyben élnek egymás mellett, szeretik otthonukat, hazájukat és királyukat, és nem kívánnak maguknak és kultúrájuknak mást, mint amire feltétlen szükségük van: *levegőt és napfényt!* Ezt mégiscsak meg kell engedni, és meg is kell adni nekik. A magyar állam megteremtői ennek szükségességét fel is ismerték, a nemzetiségek egzisztenciáját törvényben biztosították: az 1868. évi nemzetiségi törvény szabályozza az államhatalomnak a nemzetiségekhez való viszonyát, és megszabja ezek számára annak a legkisebb mértékét, amire népi sajátságaik megőrzéséhez szükségük van. Többet ők nem is kívánnak. Ezt azonban meg kell nekik hagyni, és nem szabad bántani. A nemzetiségeknek joguk van ahhoz, hogy az államtól, amelyet alkotni ők is segítenek, amelynek szolgálnak, amelyet szeretnek, – joguk van hozzá, hogy követeljék tőle sajátosságaik megvédését és istápolását.

Magyarország csak boldog lehet, ha népei szabadok, megelégedettek és boldogok. A magyar nemzet bölcse, *Deák Ferenc*, mennyire felismerte a tiszta hazaszeretet fogalmát és értékét, ő, aki a hazaszeretetet úgy a szívében viselte, mint talán senki más. Mi lebeghetett magasröptű szelleme előtt, amikor 1872-ben az országgyűlésen ez emlékeztető szavakat intézte népének fiaihoz: „Ha a nem magyar nemzetiségeket meg akarjuk nyerni magunknak, akkor nem szabad őket megmagyarosítani akarnunk, hanem a magyar viszonyokat meg kell velük kedveltetnünk!” Talán előre megsejtette, hogy őutána saját népéből olyan államférfiak is fognak támadni, akiket a hatalom és a túlbuzgóság olyan cselekményekre fog elragadni, amelyek az ő intelligenciájával ellenkeznek? Csaknem úgy látszik. És sajnos, azok az aggályok, amelyeket a nagy államférfi bizonyára táplált, gyakran valóra váltak a következő évtizedek folyamán. Olyan balfogások, megbántások, jogsértések történtek, amelyek a nemzetiségek tartós kiábrándulását eredményezték. Ez ma is utánarezeg a népek lelkében és aki akarja, mindenhol kihallhatja. Senki sem panaszolja ezt inkább fel, mint maguk a nemzetiségek. És ki az oka ezeknek az állapotoknak? Egy sovíniszta klikk, egy különös társaság részben olyan emberek, akiket hazafias túlbuzgalmuk vezet félre, nagyjából azonban sötét egzisztenciák, akik a cégérül kitűzött hazafiasságukból üzletet csinálnak, akiknek csak ott jó az aratása, ahol a korrupció és a viszálykodás tenyészik. Nagyon fájdalmas, hogy ezeknek az embereknek a terrorisztikus üzelmei a kormány táborában gyakran visszhangra találtak, és még ma is találnak.

A magyarországi németek egyikét teszik azoknak a nemzetiségeknek, amelyekből ez az állam összetevődik. Sohasem álltak az utolsó sorban. Hogy mit adtak hazájuknak több évszázados régi kultúrmunkájukban, azt most itt felsorolni nem helyénvaló. Az ország tudja, a világ ismeri, a történelem feljegyezi ezt.

Ők sem mentesültek a gyanúsítás alól. Irigyek, renegátok, akik gyáván kiosontak népük

közül, elárulták és megrágalmazták őket, és amit a németek hűségnek és kötelességüknek tartottak, népiségük megőrzését, azt hazafiasság hiányára és hazaárulásra ferdítették el. Nagy sajnálattal tapasztalták a németek, hogy ezek az izgatók és felforgatók iszonyú zavart okoztak az országban, és még olyan embereket is belevontak veszett üzelmeikbe, akiknek az állam sorsának intézése volt a kezébe letéve. A németek azonban szilárdak maradtak. Sohasem hitték el ugyanis, hogy egy állam, amely erkölcsi alapokon nyugszik, tagjai egyikétől vele született nevének és népiségének elidegenítését, azaz önmagának erkölcsi prostitúcióját kívánhatja. Ameddig jog és törvényesség uralkodik a világon, érvényesek *Goethe* szavai: „Amit atyáidtól örököltél, azt szerezd meg, hogy bírhasd.” Tehát a nevet és a népiséget is. És nem elég, ha az ember mindkettőt örökölte is. El is lehet vesztegetni, amint a megvetésre méltó renegátok teszik. Csak azáltal, hogy az örökséget meg is szerezzük, azaz megtartjuk és ápoljuk, támaszthatunk rá igényt. Mindaz, ami a magyarországi németet kitünteti, népi sajátságában gyökerezik. Mi hazánknak igazán csak mint azok válhatunk hasznára, akik vagyunk és akik maradni akarunk: mint németek. A magyarországi németeknek teljes igényük van nemzeti érvényesülésükre. És ha ezt elismerik, akkor nem szabad azokat az életterületeket korlátozni, amelyek ezt az érvényesülést lehetővé teszik. Tehát levegőt és fényt!

Ebben az értelemben fogjuk fel feladatunkat, hogy a német népiség megőrzéséért szálljunk síkra. És a *tiszta* hazaszeretet ápolása ismét azt parancsolja, hogy harcba szálljunk a *hamis* hazafiasság téveszméje ellen, hogy eloszlassuk azokat a szerencsétlen félreértéseket, amelyek Magyarország népei között felhalmozódtak, hogy a testvérharc megszűnjék ebben az országban a kölcsönös tűrés, elismerés és szeretet alapján. Ezt meg fogjuk tenni, azzal a megbecsüléssel, amellyel magunknak és népünk becsületének tartozunk, hazánk javára, amelyet mindnyájan egész lelkünkől szeretünk. Meg fogjuk ezt tenni azért, hogy eloszolják az a súlyos felhőzet, amely beborította Magyarország egét, hogy a világosság győzelmes napja előtörjön, és szép hazánkban ismét beköszöntsön a népek tavasza.

Ez az, amit akarunk.

21

Sajtóhangok a nemzetiségi „aktivitás” kérdéséről¹

A

1901 jan. 11

A függetlenségi sajtó a román aktivitás lehetőségeiről²

A hazai románság jelentékeny része az utóbbi időben már komolyan foglalkozik azzal az elhatározással, hogy a passzivitást, mely eddig is inkább szentimentális, mint végső céljában

¹ A több mint két évtizedes politikai passzivitás után a századfordulón a nemzetiségek fontolóra vették az országgyűlési harc újrafelvételének lehetőségeit. A Szlovák Nemzeti Párt 1901 júliusában az aktivitás mellett döntött, és négy képviselője be is jutott az új parlamentbe. Román körökben is foglalkoztak a kérdéssel, azonban egyelőre még a passzivitás fenntartása mellett foglaltak állást. A *Tribuna* cikkei után a Román Nemzeti Párt végrehajtó bizottsága 1901. szeptember 5-én hivatalosan bejelentette, hogy távol maradnak a választásoktól (l. 31. sz. irat). – A román passzivitást először Vlád Aurél törte meg, aki 1903-ban – a dobrai kerület román nemzetiségi mandátumával – bekerült a képviselőházba. 1905 jan. 10-én a nagyszebeni, majd 1906. ápr. 27-én a brassói román nemzetiségi konferencia végleg szakított a passzivitással, s ettől kezdve a román nemzetiségi képviselőket is ott találjuk a képviselőház nemzetiségi képviselői sorában.

² A közlemény címe: *Románok a parlamentben*. A cikk előtt („V.”) szerzői jelzetet találunk. – Megjelent: *Egyetértés* 1901. jan. 11; 11. sz.

világos karakterű volt, abbahagyja, és képviselőket küldjön a jövő választásokból kikerülő országgyűlésbe. A mozgalom ez irányban már megindult. Az aktivitás hívei épp oly jól ismert román közéleti alakok, mint amilyen rendíthetetlen hívei voltak az 1881-i programnak, s nem félnek attól, hogy következetlenséggel fognak vádoltatni, mert a kúriai bíraskodásról szóló törvény alapján remélik, hogy a nekik tetsző képviselőket keresztülviszik. E reményben már most kiszámítják hozzávetőlegesen, hogy hány mandátumra tehetnek szert, s aztán a mandátumok tulajdonosai, okos koalícióban más képviselőkkel, el fogják érni az 1868. évi nemzetiségi törvény sokban ellentmondó, de rendkívül liberális intézkedéseinek nekik tetsző magyarázatát és keresztülvitelét.

Ezek a remények és számítások a magyar közvéleményre közömbösek, a román képviselőket azonban, mint testvéreket mindenestre szívesen fogja látni a magyar parlament többi tagja. Nem is fogja senki őket megakadályozni abban, hogy ami Magyarországon a szabadság napja alatt szerencse, jólét, boldogulás csak terem, mindabban legyen csonkítatlan részük, mint egy nagy politikai család tagjainak.

Csakhogy valamint önmaguk számára pártatlan igazságot követelnek, azonképpen kell, hogy bátor szívvel és igaz honszerelémmel igazságot nyújtsanak ennek a családnak is, hogy feltétlen ragaszkodást, hűséget szenteljenek e család szent otthonának: a nemzetileg felbontatlanul egységes magyar államnak.

E tekintetben a lanyhaságnak semmiféle gerjedelmét sem engedjük feltámadni; az engedékenység ez irányban a magyar államegység felbontásához vezetne.

A nemzetiségek vezérei, de különösen a románok Slavici János vezérlete alatt, hogy nagyobb politikai befolyáshoz jussanak, a választási direktívák gyökeres megváltoztatását követelik. Ebben a tekintetben összhangban vannak számos magyar politikus nézeteivel is. A románok azonban, kik azt hiszik, hogy a választási normatívák megváltoztatásával szerencsésebb helyzetet teremtenek a maguk számára, nagyon tévednek. Az államnak mindenekelőtt az a fő feladata, hogy teljes erejét és fejlődőképességét megóvja; az államnak e magas erkölcsi kötelesség teljes tudatában a jövő számára kell építenie maradandó alkotásokat. Azért nem fogja elkövethetni soha azt az ostoba könnyelműséget, hogy olyan választási rendelkezéseket határozzon el, melyek romboló fegyvereket nyomnak azok kezébe, kik nemzeti eszményeik kielégítését ezen az államon kívül keresik, és amelyek oly individuumok állását erősítik meg, akik belülről akarják a magyar államegységet aláásni.

De hiszen tulajdonképpen soha nem is volt a románságnak alapos oka indokolt panaszokra. A román vezetők által provokált lokális mizériákkal egybekapcsolt kellemetlenségekért elsősorban maguk a románok felelősek. A közrend, az állami tekintély rovására elkövetett merényletek nem maradhattak soha büntetlenül. Bántotta, ellenezte valaha valaki nemzeti sajátosságukat? Legtávolabbról sem! Ezt maguk a románok is elismerik lépten-nyomon, mikor magyar földön magas fejlettségi nívót elért *nemzeti* kultúrájukkal még Rómában élő *szabad* vérrokonai előtt is dicsekedni szeretnek. A nyilvános érintkezésben is saját nyelvüket használják, nemzeti iskoláik vannak, melyekben nyelvüket ápolják. E nyelven tanítanak, és korlátlan szabadságban gyakorolják vallásukat. Hisz éppen azok a törvények, melyek ellen sajtójuk útján annyi lármát csaptak, döntő bizonyítékok arra nézve, hogy Magyarországon a nemzetiségeket megrövidítő rendszabályokat soha sem alkottak, egyenjogúságukat a magyar államiság keretében a lehető legteljesebb mértékben megóvták számukra. Es mindezek fejében csak azt kívánták tőlük, hogy magukat az egységes magyar nemzethez tartozónak érezzék, és iparkodjanak, elsősorban a saját jól felfogott érdekükben, az állam hivatalos nyelvét megtanulni, hogy így a nyilvános működésben is ama közös állami jólét előmozdításának szentelhessék magukat, melyből a saját jólétük és minden más állampolgáré is fakad.

Következőleg tehát az aktivitás a románokra nézve határozott nagy nyereség volna. Elsősorban felemelnék saját népük erkölcsi értékét az egész nemzet szemében, és közvetlen

érintkezés útján jobban belemélyedhetnének a magyar állami követelmények jogos voltának a megismerésébe.

A passzivitás időközben elvesztette minden praktikus jelentőségét, és az aktivitással a románok tényleges módon diadalra juttathatnák a valódi értelemben vett jog, törvény és igazság pártatlan érvényesülését. A parlamentben mindenesetre találnának oly férfiakat, akikkel karöltve önzetlen munkásságot fejthetnének ki az egységes magyar nemzeti állam teljes függetlenítése érdekében, román nemzeti individualitásuk minden veszélyeztetése nélkül.

A román nép nincs hozzászokva politikai jogainak független és öntudatos gyakorlásához. Az első fellépés nem fog sikereket felmutathatni, de idővel, ha lojalitással és önzetlen hazafisággal dolgoznak, politikai faktorokká is emelkedhetnek.

A románok aktivitása, tagadhatatlanul, nagy politikai esemény parlamenti életünkre nézve. Nekik lesz alkalmuk az ország színe előtt előadni panaszaikat, és a parlamentnek alkalma lesz viszont jogos sérelmeiket az alkotmány és az állam érdekeinek megfelelőleg orvosolni. Azért mi csak örülhetünk, ha az 1895-ben megújított passzivitást feladják, és nyíltan ki akarják magukat beszélni. Ha eljönnek a parlamentbe, meg fognak győződni róla, hogy ha a magyar állameszméhez való ragaszkodásukat tettekben dokumentálják, a magyar politika régi jellegébe fog rajtuk igazolódni, hogy tudniillik bármely nemzetiség, bármely vallás híve kedves nekünk, csak legyen magyar a szíve. Minden polgára és hű fia számára adni kész nyílt keze van a magyar hazának, belső és külső ellenségei számára meg ütésre kész ökle.

B

1901 ápr. 18

Az „Activitatea” közleménye a román politikai aktivitás kérdéséről¹

A passzivitás, jobban mondva a „dolce far niente” elvének legállhatatosabb hívei sem vetették el maguktól *feltétlenül* a károsnak bizonyult taktikaváltoztatás eszméjét; de, hogy megszabaduljanak a felelősségtől, amely az egyre fájdalmasabb következmények miatt terheli őket – a mi lépésünkre –, egy eléggé diplomatikus ötlethez folyamodtak, és kijelentették: *amíg a román közvélemény nem nyilatkozik, nem tudják feladni a passzivitást.*

Az országgyűlési választások küszöbén megkérdezzük *ügyünk vezető urait; tettek-e bármilyen jelentéktelen próbálkozást is, hogy létkérdésében megismerjék a románság igazi vágyát?*

Tudomásunk szerint *senki sem tett egyetlen lépést sem.*

Nem tudjuk – vajon a könnyelműség, vagy a közöny, illetve a tudatlanság nagyobb-e az ilyen vezetésben? – ha egyáltalán szó lehet itt vezetésről.

Ha azok az urak – akik azt állítják, hogy egyedül illetékesek alkotmányos harcunk vezetésére, azt óhajtják, hogy a világ ne bélyegezze őket *olyan embereknek, akik elhanyagolták jogos nemzeti követeléseiket, és akik végzetes közönyükkel a nagy ügyet romlásba döntötték,* akkor tessék, találják meg a módját annak, hogy a románság *igazi* közvéleménye nyilatkozzék; vagy pedig jelentsék ki nyilvánosan, hogy mivel nem képesek tájékozódni, és az ügyek vezetésére még kevésbé képesek: visszavonulnak a „vezetéstől”, hogy a helyzet úgy fejlődhessen, ahogy ezt népünk életerejétől várni lehet.

A mai „vezetők” – még ha a központi bizottságból valók is, elvesztették nimbuszukat és befolyásukat; a nemzet nagy része nem is ismeri el őket vezetőinek, de ezek az urak sem

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Activitate in toate părțile.* – Tevékenység minden vonalon. – Activitatea 1901. ápr. 18; 15. sz.

adnak semmilyen életjelt magukról, amióta oly megbélyegző módon civakodtak egymás között.

Ám, ha elmélyedünk a kérdés elemzésében, meg kell állapítsunk egy igen lényeges dolgot:

Mindenki elismerheti, hogy a nemzeti bizottság urai között *olyan férfiak vannak, akiknek nincs meg minden szükséges adottsága ahhoz, hogy egy ilyen nemzeti-politikai harcot sikerrel folytathassanak.*

A nemzet mindenben hallgatott rájuk, sőt szörnyű hibájukkal, a br. Bánffynál tett köszönő látogatásukkal² szemben is türelemmel viseltetett.

Mi lehet tehát az oka annak, hogy ezek a férfiak nemcsak hogy nem jutottak semmi eredményre, de vezetésük alatt az ügy csak visszafelé haladt?

Mi lehet az oka annak, hogy maga dr. Rațiu János úr, a „România illustrată”-ban adott nyilatkozatában kijelenti, *csak Istentől várhatjuk a dolgok megváltozását, különben az ügy elveszett, mert egy eredménnyel kecsegtető vezetés lehetetlen volna?* Ez a képesség hiányának beismerése lenne.

Mi lehet az oka annak, *hogy az utóbbi időkig megnyilvánult tökéletes összhang mellett a vezetők és a vezetettek között az eredmény annyira sajnálatos?*

Mi megmondjuk az okát:

Az elvétett taktika, vagyis a passzivitás az oka!

Ha a bizottság urai annyi buzgóságot és bátorságot fejtettek volna ki az országgyűlésen, mint amennyit vezetésük elején a bizottságban mutattak;

ha megpróbáltak volna érvényesülni az ügy szolgálatában politikai ellenfeleikkel szemben: *ma nem állnának olyan reménytelenül negatív eredményeikkel, ami csak hasztalan fáradozásaik nyomát mutatja.*

Ne gondoljátok, urak, *hogy ezeket a megállapításokat a „fiatalabb”, a „zajosabb politikai múlt nélküli” emberek teszik.*

Nézzétek meg, urak, *vajon van-e valami igazság a mi állításunkban?*

Ha leszálltok arról a szörnyű emelvényről, ahol sajtótok képzeli magát³, amelyről mondhatjuk, hogy nevetségesen magas, és hogy szüntelenül *komolyan* tűnődtek az okokról és a logikus következményekről, el kell ismerjétek, hogy állításaink logikusak, igazak.

Megszűnik a kétségbeesés, mert ha *megismeritek a bajt*, tudni fogjátok, hogy egyetlen eszköz szabadíthat meg benneteket és bennünket az erkölcsi haláltól: s ez a káros *ok*, a rossznak minősült taktika elhárítása, s annak elhatározása, hogy parlamenti, reális harcot folytatnak majd minden erejükkel.

Azt [ugyanis] nem tagadhatjátok, hogy a harcból, mint passzivisták megrendült tekintéllyel kerültetek ki!

Szomorú és kétségbevonhatatlan tapasztalatok alapján határozátok el taktikátok megváltoztatását, és látni fogjátok, hogy az egész románság jobb jövőbe vetett és reményteljes szívvel követ majd benneteket!

Félre a férfiatlan kétségbeeséssel, és szálljatok mindnyájan harcba!

A taktika nem programpont, s a konferenciák formája se kössön benneteket, hiszen nem a forma, hanem a lényeg a fontos!

Eggyel több ok erre a lépésre, hogy láthatjuk a szászok, a szlovákok és a szerbek tevékenységét, aktivitását minden vonalon!

De legyen bár a többi nemzetiség magatartása olyan, amilyen, nekünk meg kell tennünk kötelességünket, alkotmányos úton kell követelnünk jogainkat, meg kell mutatnunk ott, az

²Értsd: az 1896. évi, a memorandum-pör elíteltjei ügyében hozott uralkodói kegyelemmel kapcsolatos megnyilatkozások. (V. ö. *Iratok* II. 58. sz. irat, 405–408. l.)

³Az eredeti szövegben: lapotok. (Nyilvánvaló utalás a passzivitást valló román nemzeti párti sajtóra: *Tribunára*, *Gazeta Transilvanieire*.)

országgyűlésen, hogy amit mi követelünk, szoros összhangban van a közös haza érdekeivel, sőt [ezek éppen] a *közjó követelései*, így hát nyilvánvaló valótlanúság annak a kijelentése, hogy mi, amikor jogainkat követeljük, hazaárulók lennénk!

22

A nemzetiségi kérdés az 1901. évi belügyi költségvetési vitában

A

1901 jan. 16

*Holló Lajos felszólalása a választójog esetleges kiterjesztésének nemzetiségi vonatkozásairól az 1901. évi belügyi költségvetés vitájában*¹

... Azt a félelmet illetőleg, t. képviselőház, amelyet ebben az irányban mindig hallunk, és amelyet jóhiszeműleg hangoztatnak, hogy a nemzetiségi kérdés zavarja Magyarországon a választói jog kiterjesztését (*Élénk ellenmondás a szélsőbaloldalon*), szakítsunk, t. ház, ezzel a gondolattal. Angliának megvoltak a maga írjai, Németországnak megvannak a maga lengyelei és elzász-lotaringiai polgárai és mégsem habozott egyik sem abban, hogy a választójogot a legszélesebb mértékben kiterjessék. Azt méltóztatik hinni, hogy a mai arrondírozás, a mai rendszer mellett talán a magyar faj valami fölényben részesül ebben az országban? A statisztika világosan mutatja, hogy ebben az országban tényleg a magyarok lakta vidékek és a magyar faj vannak hátrányban. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*). Hány választópolgár bír választási joggal a nemzetiségi vármegyékben? Alsó-Fehérben, Brassóban, Szebenben mind ezren alul van a választópolgárok száma. Alsó-Fehérben az egész vármegyében átlag minden 532 választópolgárra esik egy kerület, Brassóban 839, Szebenben 717, Nagyküküllőben 812, Trencsénben 1086, Túrócban 1560, Nyitrában 1460, egész Erdélyben 1011 választópolgárra. A Duna-balparti vármegyékben – Árva, Bács, Hont, Nyitra, Trencsén, Túróc, Zólyom – mindössze 1789 választóra esik egy képviselő.

És most méltóztatassanak megnézni a magyarok lakta vidékeket! Pest megyében 3021 választóra, Zala vm-ben 3049, Baranyában 3297, Jász-Nagykun-Szolnok vm-ben 2907, Zemplénben 2931 választóra esik egy képviselő. Ami a városokat illeti, Hódmezővásárhelyen 4451, Szegeden 4409, Szabadkán 4078, Budapesten 4370 választóra esik egy képviselő. Az arrondírozás tehát nem a magyar fajnak kedvez, hanem azt mutatja, hogy éppen a nemzetiségi vidékeken csaknem felével kevesebb választópolgárnak megadják már a képviselőküldés jogát, mint a nagy magyar Alföldön és a nagy magyar vármegyékben, ahol a választópolgároknak csak ezrei meg ezrei gyakorolják együttesen a képviselőküldés jogát. A kikerekítéssel tehát összekötve a választói jog kiterjesztését, anélkül, hogy az országnak bármely vidékével vagy bármely nemzetiségével szemben igazságtalanságot követnénk el, ezeket a szembeszökő különbségeket úgyis meg kell szüntetni.

Az angol törvényhozás – hogy az erre vonatkozó közbeszólásra is megfeleljek – nem habozott 103 önálló követküldési joggal felruházott várostól megvonni a követküldési jogot, és ezeket kerületekbe beosztva a követküldési jogot reáruházni olyanokra, amelyeket időközben a forgalom, a népesedés emelt, és virágzókká tett.

¹ Holló Lajos, a belügyi költségvetés vitájában még egy alkalommal szól a kérdéstről. Jan. 22-i felszólalásában (*Képv. Napló*, 1896–1901, XXXII. 180–181. l.) hangsúlyozza, hogy a választójog kiterjesztése nem jelent veszélyt a magyar államra, ha a kormány erős kézzel szembeszáll a nemzetiségi igényekkel, amint ezt Németországban teszik a lengyelekkel szemben. – Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXII. 44–45. l.

De a nemzetiségi kérdésben, ha már ezt az áldozatot meghozzuk, ha már azt kell oda-dobnunk, hogy inkább alkotmányos életünk sülljedjen le egészen, a nemzet rendelkezési joga vesszen el egészen: mit hozunk akkor még áldozatot ennek az eszmének, miért félünk akkor még a nemzetiségi kérdéstől? Ezen a téren csak nyerhetünk. Ha nemzetiségi polgártársaink itt az ő számarányukban alkotmányos jogukat gyakorolják, ezáltal letérnek éppen arról a térről, ahol nem szeretjük, hogy működjenek, ti. kifelé való agitációjuk teréről, a forrongások teréről, mert itt kell, hogy érvényesítsék, a magyar parlamentben, az államhoz tartozás érzetével, jogukat és kötelességeiket (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon*) a nemzetből való kihuzakodás ellen a nemzet meg kell, hogy találja a védekezést; mert örök törvény nincs, hanem örök törvény a nemzetnek joga, amely itt magát érvényesíteni akarja az országban. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*) és akkor a nemzetiségek részéről várható bármely veszéllyel szemben is magát védelmezni tudja és magát védelmezni fogja. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*)...

B

1901 jan. 18

*Barta Ödön felszólalása a hatósági visszaélésekről és a törvényhatósági nemzetiségi nyelvhasználatról a belügyi költségvetés vitájában*¹

... A t. miniszterelnök úrnak mint belügyminiszternek talán reszortjába tartozik, és ezért felemlítem, hogy azon kivándorlási okok közt, amelyeket kutatni hivatva van, nagy szerepet játszik Magyarország felső részén a vadászati állapot. Én tudom, mennyire nem rokonszenves kérdés ez, de abban a meggyőződésben élek, hogy egyetlen alkalmat sem szabad elmulasztani, amikor ez szóvátelhető (*Helyeslés a szélsőbaloldalon*), hogy rámutassunk arra, hogy a vadászati törvény ezen alakjában fenn nem tartható, mert lehetetlenség eltérni, lehetetlenség szó nélkül hagyni azt, hogy a vadászati törvénnyel biztosított vadászati passziók kedvéért a nép százezreinek termése évről évre elpusztíttassák: (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) elpusztíttassék oly módon, amellyel szemben szatiszfakciót a törvény azon intézkedése, hogy az okozott károk megtérítendők, abszolúte nem nyújt, mert mindig a gyengébb a károsult, a hatalmasabb a kártevő. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Nem akarok részleteket felhozni, t. miniszter úr, rámutattam a kérdésre, és kérem a t. miniszter urat, méltóztassék ezen kérdéssel is foglalkozni.

És most még csak egyet. Ha valaki ezen országon végignéz, vagy azt pláne egy kissé tanulmányozza, akkor azt fogja mondani, hogy egzotikus egy ország ez a Magyarország. Számokkal szolgálhatok a t. miniszterelnök úrnak. Neveket nem akarok említeni. Ismerek egy magasabb közigazgatási hatósági intézkedést, amely azt tartalmazza (*Halljuk!*), hogy X. Y. ennyi éves, ilyen és ilyen születésű meg illetőségű egyénnek a házalási engedély nem adatik ki „mert nem tud magyarul.” Szó szerint ezt tartalmazza. Már most az a külföldi bűvár, aki az irattárt tanulmányozva, erre az aktára rátalál, ugyanakkor azt látja, hogy Segesváron egy főispánt hivatalosan üdvözlő mint a kormány reprezentánsát, egy hivatalos szónok (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!*), a vármegye hivatalos termében – németül! (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Olvasni fogja, hogy Brassóban Hiemsch polgármester úr ékes német nyelven üdvözlőlvén a bevonult főispánt, a főispán óriási lelkesedést keltett azzal, hogy az üdvözlő beszédre ő, a kormány küldöttje, ékes németiséggel mégpedig hibátlan németiséggel válaszolt. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Nem egzotikus országnak fogják-e ezt az országot tekinteni (*Igaz! Úgy van! Mozgás a szélsőbaloldalon.*), amely országban a házalási engedély

¹ Lelőhelye: *Képv. napló*, 1896–1901, XXXII. 100–103. 1.

megtagadására elég ok az, hogy valaki nem tud magyarul, ellenben a törvényhatóság nevében való üdvözlésre elég kvalifikáció az, hogy valaki nem akar magyarul tudni? (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) A t. miniszterelnök úr azt fogja nekem erre válaszolhatni, ha ugyan válaszra méltatja ezt a testtel nem bíró graváment (*Mozgás a szélsőbaloldalon*), hogy hiszen a nemzetiségi törvényben benne van, hogy ők tárgyalási nyelvükön érintkezhetnek a hatósággal. Ez igenis benne van, de amikor a törvényhatóság üdvözöl egy újonnan érkezett főispánt, akkor ott a magyar állam van jelen (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon*), a magyar államhatalom vonul be arra a helyre, és a magyar nemzet egyik nagy tényezője, a törvényhatóság, mint hivatalos testület, mint szervezet áll szemben egy másik szervezettel, egy másik tényezővel, s akkor ennél a hivatalos érintkezésnél a hivatalos üdvözlésnek másnak mint magyarnak nem szabad lennie. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Úgy tudom, a nemzetiségi törvény erre nézve koncessziót nem tesz, és úgy tudom, hogy a főispán urak, akik magukat üdvözöltetik ilyen bevonulások alkalmával, egyrészt azért, hogy a választ elkészíthessék, másrészt azért, hogy előzőleg is tájékozva legyenek a kívánalmakról, rendesen bemutatják maguknak azon üdvözlő beszédek. Annyit pedig csak elvárhatunk a magyar állam képviselőjétől, a magyar államhatalom reprezentálójától, hogy ha neki bemutatják az üdvözlő beszéd, mégpedig abban a vármegyében, mely nem német vármegye, hanem magyar vármegye, ha meggyőződik arról, hogy abban a törvényhatóságban, a hivatalosan bevonuló főispán, a hivatalosan bevonuló kormányküldött németül fog üdvözöltetni, akkor megtagadja a hivatalos üdvözlés fogadását, és nem történik hivatalos üdvözlés, mert a nem üdvözlés reá nézve sokkal kisebb bántalom, mint az, ha őt, a magyar állam képviselőjét hivatalosan németül üdvözik. Hogy pedig ez nem véletlen, hanem rendszer, azt mutatja Brassó esete, ahol a főispán sokkal tovább ment, ahol nemcsak németül üdvözölték, hanem még ő is németül, mégpedig ékes németséggel válaszolt.

Ugron Gábor: Nem igazi Először magyarul, csak azután németül!

A felszólaló beszéde záró részében Széll miniszterelnöknek az általános választójoggal szemben elfoglalt álláspontját bírálja.

C

1901 jan. 21

Polónyi Géza felszólalása a nemzetiségek választójogi helyzetéről a belügyi költségvetés tárgyalásakor¹

... Az általános szavazati jogra vonatkozólag két kifogással találkozunk. Az egyik – erre csak röviden reflektálok, mert igazságát abszolúte el nem ismerem – az, hogy az általános szavazati jog behozatala a magyar államiságot veszélyeztetné azért, mert a nemzetiségek befolyását biztosítaná. (*Zaj jobbfelől.*) Kérem, így nem lehet beszélni, ha folyton diskurálnak! (*Halljuk, halljuk!*)

Elnök: (csenget) Csendet kérek!

Polónyi Géza: Annyit megérem ez a téma t. képviselőtársaim, hogy legalább zavartalanul beszélhessünk róla. (*Helyeslés. Halljuk! Halljuk!*)

Akiket érdekel e kérdés és akik ezt a nagy kérdést teóriában nem ismerik, azokat utalom a két, vagy három évvel ezelőtt Tibád Antal t. volt képviselőtársunk részéről a „Magyarország” hasábjain közzétett hosszú cikksorozatra, amelyben igazán nagy tudományossággal és a t. barátunkat jellemző igaz magyar hazafiérzettel, adatokra támaszkodva, minden kétségen kívül helyezi, hogy ez az aggodalom merőben jogosulatlan és téves. Különösen hangsúlyozom,

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXII. 159–160. l.

hogy Tibád Antal volt képviselőtársunk az erdélyi viszonyokat talán ismeri legalábbis annyira, mint bármelyike az erdélyi képviselő uraknak, akik folyton a házban és a házon kívül aggodalmaikat nyilvánítják az iránt, hogy a magyar államiság ezáltal veszélyeztetve lenne.

De a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag rövid lehetek t. ház, mert kijelentem, hogy a magam részéről a magyar parlamentben a nemzetiségi politikának pragmatikusabb, helyesebb, rövidebb és elfogadhatóbb indokolását és körvonalazását, mint amelyet a t. miniszterelnök úrtól, gondolom, a tavalyi költségvetési tárgyalás alkalmával hallottunk, adni nem tudnám, és én azt a politikai programot, amelyet ezen kérdés tekintetében az igen t. miniszterelnök úrtól hallottam, szó szerint aláírom; de azután hozzá kell tennem, hogy abba a programba, amelyet a miniszterelnök úrtól hallottam, sehogya sem tudom beleilleszteni azt a törekvést, hogy a nemzetiségekkel szemben a jogfosztás elméletének alapjára álljunk (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ilyen érvekkel tehát engem sohasem kapacitálhatnak.

Ugron Gábor: Helyes! Csak ámtítás!

Polónyi Géza: Aki azt mondaná nekem, hogy a magyar államiság csak addig áll fenn, amíg mi a nemzetiségeket megfosztjuk jogaiktól, az történelmi falzumot mondana (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), az azoknak a nemzetiségi lázítóknak és agitátoroknak adna igazat, akik ezt rólunk igaztalanul és gyalázatosan hirdetik. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

De t. képviselőház, gyakorlatilag véve a dolgot, ugyan mi különbség lenne aközött, ha egy román, egy oláh képviselő nem háromezer szavazattal megválasztva jön a képviselőházba, hanem 15 000 szavazattal? Az a képviselő ugyanaz a képviselő maradna akkor is, mint most. Az általános szavazati jog behozatalával a nemzetiségi kérdésnek semmiféle eltolása nem következhetik be becsületes meggyőződésem szerint. Mert mi a helyzet ma? A mi választási törvényünk szerint az erdélyi és más magyarországi képviselőválasztó kerületekből, ahol a román, vagy más nemzetiségű választók vannak többségben, ma is küldhetnek nemzetiségi képviselőket. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés a baloldalon.*) Miért nem küldenek? Nem azért, mintha nem volna meg a választókerületben a többségük, hanem azért, mert egy hamis propagandának a szolgálatában a passzivitás terén állnak. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Így áll ez a dolog. A választótörvénynek olyatén módosítása, hogy a választók tömegének szaporításával több választó jutna ebbe a helyzetbe, a nemzetiségi kerületekben nem változtatna azon a tényen, és faktumon, hogy ma is küldhetnek a nemzetiségek képviselőket, ha éppen akarnak. Ellenben milyen rémítő nagy területen áll fenn az a borzasztó igazságtalanság, melyet itt kifejtve hallott a t. miniszterelnök úr, hogy a magyar vidékeken mennyire vannak leszorítva a választók. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Mélyen t. miniszterelnök úr, nézze meg a mostani népszámlálást: nézze meg a t. ház s a miniszterelnök úr azt, hogy Budapest főváros VII. kerületében 156 000 lélek lakik, és választ egy képviselőt. Ott áll t. barátom és képviselőtársam Wolfner Tivadar, méltóztassék őt megkérdezni, ott van Újpest, melynek lakossága ma már 42 000 lélekre szaporodott. Helyes-e hogy 42 000 lakost zarándokoltassunk el Gödöllőre 90 vagy 70 község társaságában, hogy magának képviselőt válasszon? Lehet-e ezeket az állapotokat fenntartani? lehet-e különösen anélkül, hogy a magyarságnak legszentebb és legvitálisabb érdekei továbbra is ne kockáztassanak? Nem, t. képviselőház.

Méltóztassanak végigtekinteni a magyarság összes vidékein. Még egy más példával is illusztrálhatom ezt, amely példa önöknek talán fülbemászóbb. Itt van, t. ház, az a botrányos, furcsa állapot, melyet Molnár János t. képviselőtársunk valamely alakban majdnem minden héten itt nekünk feltálat, ti. az egynegyed úrbéres telek kérdése és az a botrányos tény, hogy amíg pl. Trencsén, Árva, Liptó megyében, ahol köztudomású dolog, hogy a t. néppárt erős talajjal bír, 80 krajcáros és 1 forint 20 krajcáros cenussal vannak választók, addig a magyarságnak Isten áldotta vidékein azok az emberek, akik vértettek az ország szabadságáért, s akik minden pillanatban készek vagyoniukat és életüket a nemzetért feláldozni 8, 10, 12 és 20 forintos cenussal választhatnak. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Tudja-e a t. miniszterelnök

úr, hogy ennek a szerencsétlen úrbéri teleknek a törvénybe iktatásával az összes egynyolcad telkesek az egész Alföldön ki vannak pusztítva, hogy egy sem bír közülük választói joggal?

Kossuth Ferenc: Ez így van!

Polónyi Géza: Hát t. ház, ezekkel a dolgokkal szemben nem szabad, nem is lehet azzal elzárkózni, hogy ez a kérdés nem aktuális, és nem szabad azzal a finesszel előállni, hogy majd sorra kerül annak idején ezeknek a dolgoknak orvoslása is...

D

1901 jan. 21

Szalay Károly felszólalása a „poseni kérdésről” a belügyi költségvetés vitájában¹

T. Képviselőház! Egy nagyon merész, szerintem nem szerencsés megjegyzést kockáztatott, illetőleg véleményt mondott² Mezei képviselő úr³, és ez az, hogy ő a szavazati jogot csak annak engedné meg, aki magyarul írni, olvasni tud, következésképpen beszél is. Hol vette a bátorságot a t. képviselő úr, ilyen kijelentést tenni ebben a képviselőházban, ahol talán mégis más célok volnának, mint a nemzetiségeket egymás ellen még jobban felháborítani és ily képzelenségeket emlegetni, amelynek az lenne eredménye, sajnos, de tény – a politikusnak pedig tényekkel kell számolni –, hogy az ország egy nagy részének lakosai a választási jogból teljesen kizáratnának. Csodálom azt is, hogy éppen ennél a témánál a t. képviselő úr Németországra, Posenre hivatkozott. Hát ő bizonyosan sokkal jobban tudja, hogy az ilyenféle politika Posenben is micsoda eredményeket szült. Tökéletesen igaz, az a hatalmas Német Birodalom egész anyagi erejével ráfeküdt a lengyelekre azért, hogy deposszedálja őket, és eleinte nevezetes eredménnyel. De mi lett a következése? Hiszen ma már nem a német a lengyelt, hanem a lengyel deposszedálja a németet Posenben, sőt Posenen kívül is. És miért? A természet örök törvénye szerint azért, mert minden akció megszüli a maga reakcióját. Tiltakozni kell tehát az olyan igyekezet ellen, aminő nyilvánul t. képviselőtársamnak imént felhozott megjegyzésében...

23

A szerb nemzetiségi sajtó megemlékezései Miletić halálakor

1901 febr. 5

A „Branik” nekrológja Miletić Svetozár elhunytá alkalmából¹

A nagy szellemek nem halnak meg a nép számára. Tovább élnek népünk emlékezetében, amely nép létét előbbre tudták vinni, s amelynek öntudatát fejlesztették. Boldog az a nemzet, amely a halál pillanatában is dicsőítve nagy fiait és leróva irántuk köteles tiszteletét, rámutathat a politikai harc eredményére, amelynek a nagyok életüket szentelték, s amelyért önmagukat áldozták fel!

¹ L. Képv. Napló, 1896–1901, XXXII. 152–153. l.

² Képv. Napló, 1896–1901, XXXII. 130. l.

³ *Értsd* : Mezei Ernő függetlenségi képviselő.

¹ A közlemény eredeti címe és leközlötte: *Dr. Svetozar Miletić 10. febr. 1826–22. jan. 1901.* – dr. Miletić Svetozár 1826. febr. 10 – 1901. jan. 22. (é. febr. 4.) – Branik 1901. febr. 5; 10. sz.

Az e vidéken élő szerb nép nem tartozik a szerencsések közé. Miletic Szvetozár abban az időpontban halt meg, amikor az ezeken a vidékeken élő szerbség a legnagyobb mértékben volt elnyomott, amikor Miletic óriáshoz hasonlítható erőfeszítése, mérhetetlen áldozatkészsége nem hozta meg azt az eredményt, amelyre Miletic Szvetozár csaknem félszázadon át tartó megerőltető munkája eredményeként vágyott. Ez népünk nagyjainak tragikuma, amely egyben az e vidékeken élő szerb nép mai szomorú helyzetére is rávilágít.

Lehetséges-e azonban, hogy az, ami után Miletic Szvetozár vágyott, amiért fel tudott lelkésíteni egy egész nemzedéket, a szerb népben már nem lenne meg, hogy annak nyoma veszett volna? Nem lehetséges, s az, ami után Miletic Szvetozár vágyott, él a szerb népben, nem pusztult el, s a szerb nép helyzetének jobbrafordultával az elvetett mag az első napsugarak hatására majd gyümölcsé érik.

A nagy szellemek nem hálnak meg a nép számára. Haláluk órájában azonban az egész nép búsul utánuk, mintha legközelebbi hozzátartozóik lettek volna. A Száva torkolatától a Velebiten át egészen a Lovćenig, ahol csak szerb szív dobog, szomorúan sóhajtanak fel a szerbek: *Miletic Szvetozár nincs többé!*

Vajon szép-e az az öregség, amit Miletic megért? Néhány nap múlva töltötte volna 75. esztendejét. Ez azonban nem volt az az öregség, amely a leáldozó nap enyhe sugaraival ragyogja be az élet múltját. Szenvedéssel volt tele Miletic élete, és az utolsó 15–20 esztendőben öreg kora a lelkiállapotában beállott katasztrófa következtében tele volt tragikummal. A szerb nép mélabús érzelmekkel tekintett nagy fiára életének utolsó esztendeiben.

A történelem nagyjai egy népnél sem számíthatnak az élet kényelmére. De Miletic életében mérhetetlenül sok volt a tragikum!

Hazánkban Miletic működése a legalantasabb gyanúsításoknak volt kitéve. Maga a Miletic-név ellenfeleinknél valamiképpen egybefonódott a hazaárulással. Minden magyar államférfi közül a legjobban Deák ismerte fel Miletic jelentőségét, amikor azt mondta róla: vérmes szerb, de jó hazafi. És valóban, Miletic jó hazafi volt. Szerette hazáját, és sohasem gondolt a Magyarországról való leválásra, habár mint minden szerb, ő is élénken rokonszenvezett Szávan túli testvéreivel. Meggyőződése és lelkesedése a magyarokkal létesítendő együttműködésért az 1860. évi októberi diploma után olyan nagy volt, hogy képes volt még az 1848. évi borzalmas események után is – amelyek nem merültek feledésbe – fellelkésíteni az ifjúságot a magyarokkal való összefogásra. Ezért nem lehet csodálkozni azon, amikor 1878-ban vízkeresztünk napján Miletic előtt kihirdették az ítéletet, amely hazaárulóként ítéli el, s hogy ezt *magyar bíróság* mondja ki – szomorúságának könnyei hullottak.

Miletic meggyanúsítása állítólagos hazaáruló szándékai miatt minden alkalommal felszínre került, s több ízben juttatta börtönbe. De az a börtön, amelyet az 1876 és 1879 közötti időben kellett elszenvednie – *törte meg erejét*.

Szenvedésteli bebörtönzése után még egy ízben a magyar országgyűlés képviselőjévé választották. Ez volt az a híres 1881. évi Sajkás kerületi választás, amikor a sajkások átgázoltak és átúsztak a Mutnyacsán. Az 1881/84. évi országgyűlés ülésén már megmutatkoztak a Miletic életében rövidesen bekövetkező katasztrófa előjelei. Miletic többé nem vehetett részt legutóbbi harcainkban, de ha részt vehetett volna, sok dolog nem történhetett volna meg.

Miletic hordozója volt annak az egész politikai irányzatnak, amely a magyarországi szerb nemzetiség biztosítását szolgálta. Az 1860. évi októberi diploma után volt bátorsága ahhoz, hogy a magyarokkal való egyetértés érdekében a szerb követelményeket a vármegyék kikerekítésére korlátozza. Abban az időben Deák is amellet volt, hogy a szerb kívánságokat teljesíteni lehet a magyar határőrvidék polgárosítása után, s így a volt határőrvidékből olyan megyék képezhetők, ahol a közigazgatásban és a bíróságoknál a szerb lesz az uralkodó nyelv.

Miletic törekvései mindenkor a magyar államegység keretében mozogtak. Csakhogy ezt az egységet sohasem ismerhette el abban az értelemben, hogy ez az uralkodó népfajnak a magyar állammal való azonosítása, és hogy hazánk egy népfaj állama legyen. Miletic figyelme szélesebbre

terjedt, és ezért követelte nemcsak a szerb nemzetiség biztosítását Magyarországon, hanem az egyéb nem magyar népfajok, mint a szlovákok és a románok nemzetiségi vonatkozású biztosítását is. Magyar országgyűlési tevékenysége a szerbek és a többi nem magyar nép érdekeit egyaránt szolgálta.

Miletić elképzelése a nem magyar nemzetiségek szolidaritásáról bizonyos formában az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszuson megvalósult.

Miletić azonban nem csupán a politika előharcosa volt, nagy tevékenysége *nemzeti-egyházi önkormányzatunk* kiépítésében is megmutatkozott. Felismerte, hogy nemzeti létünk biztosítása szempontjából mennyire fontos nemzeti-egyházi önkormányzatunk. 1864 óta minden nemzeti-egyházi kongresszusunkon ő vitte a szót, és a nemzeti-egyházi önkormányzatunkra vonatkozó tervezetek nagy része Miletić alkotása.

Miletić munkássága azonban nemcsak a mi területünkre szorítkozott. Száván túli testvéreink és a Balkán félszigeten élő szerb nép jövője iránt érzett rokonszenvében irányt mutatott a Száván túli testvéreinknek is. A Balkán félszigeten élő szerbség iránti lelkesedése lett okozója 1876-ban súlyos bebörtönzöttségének.

Az idők megváltoztak, de amit Miletić a politikai és a nemzeti-egyházi területen elvetett – egyszer kicsírázik. Miletić a szerb harcosok egész nemzedékét nevelte. Az ifjúságnak az a köre, amely harmincegynéhány évvel ezelőtt Miletić köré gyűlt, ma már ebben az alakjában nincs meg, de a mai ifjabb nemzedék számára még él a hagyomány, annak ellenére, hogy a szerb nép ma igen elnyomott helyzetben van. Igaz, hogy ebben az elnyomott helyzetében az ifjabb szerb nemzedék nem cselekedhet úgy, ahogyan valamikor az Omladina tette, amely Miletić köré tömörült. De azt a módot, amelyet Miletić politikai irányzata terjesztésére használt, alkalmazhatja a mai nemzedék is. Miletić politikai szervező volt, szavaiban és tetteiben egyaránt. Miletić a gondolatot tetté fejlesztette, Mazzininak ama szavai szerint: *Pensiere ed azione*.

Miletić már nincs az élők sorában. A nagy szellemek azonban nem halnak meg a nép számára. Miletić nem élte meg népe jobb és boldogabb korát. Az e vidékeken élő szerb nemzetnek mai elnyomott helyzete bánatos érzelmekkel tölthet el egyeseket, a nemzet egészének azonban, jövőjét illetően nem szabad kétségbeesnie. A nemzet egyes tagjai a súlyos csapások alatt áldozatul eshetnek, de a nép, mint nép, képes a legsúlyosabb csapások viselésére is. A nép újjászületésének ereje az ifjúságban van. Az ifjúság őrizze meg a nemzeti áramlat igazi hagyományát, szellemi frissességét népe tulajdonságai megőrzésére tartsa fenn, s akkor a nemzetnek nem kell kétségbeesnie jövője miatt.

Miletić meghalt, de politikájának hagyománya élni fog, és élnie kell a jelen és a jövő szerb nemzedékeiben.

B

1901 febr. 6

*A „Zastava” nekrológja Miletić Szvetozár elhunytá alkalmából.*¹

Az egész szerbség, tekintet nélkül, mely országban él, akár az egykori Vajdaság a hona, vagy Szerbia, Montenegró, Horvátország, Szlavonia, a tenger mellék, Bosznia-Hercegovina, Ó-Szerbia, Macedónia, avagy Lausitz, s ott is ahol elszórtan él a világ különböző tájain – ma egyesül a közös nemzeti gyászban.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Narodna žalost – Nemzeti gyász. – Zastava* 1901. febr. 6; 20. sz.

Népünknek csupán ez a nagy fia tudott bennünket így, egy érzésben egyesíteni, még ha az a fájdalom és a szomorúság érzete is.

Miletić igazi nagyságának legjobb bizonyítéka, hogy neve eljutott a legtávolabbi szerb vidékekre, kivívta a szeretetet, a tiszteletet és az elismerést. És vajon mivel érdemelte ki Miletić ezt a tiszteletet? Vajon miben van Miletić nagyságának titka?

Mindenekelőtt abban, hogy Miletić nem kereste, és nem várta el ezt, nem ezért küzdött. Aki azzal a szándékkal indul a „népért való harcba”, hogy a nép elismerését vívja ki a maga részére, az sohasem lesz hasznára a népnek, és nem is fogja sohasem azt lelkesíteni.

Miletić szárnyaló szellem volt, nagy képzettségű, erős és kitartó kötelessége teljesítésében, feltétel nélkül szerette fáját, és önfeláldozó volt. Ha e tulajdonságok közül Miletićnél csak egy is hiányzott volna, nem lett volna az a sas, aki oly magasból szólt, hogy mindnyájan halljuk.

A nép tisztelte Miletić szellemét, csodálta felkészültségét, de mindenekfelett azt értékelte benne, amit jellemnek nevezünk. Ha ez nem lett volna, a nép nem bízhatta volna magát reá.

Amikor pedig hitt benne, és reá bízta magát, megjutalmazta szeretetével, és mindenkor figyelmes és gyöngéd volt hozzá. Nincs az a kincs, amivel ezt meg lehetne vásárolni. S igazi hazafi számára nem létezik ennél nagyobb jutalom.

Versecnek és Újvidéknek jutott most osztályrészül az a fájdalmas, de megtisztelő feladat, hogy az egész nép nevében leginkább kivegye részét a temetési ünnepségekből, amelyeket a nép e nagy fiának rendeznek. S úgy látjuk teljes mértékben megértették szerepüket, amelyet a helyzet nekik juttatott. De ha ez a szerep bármely más hely, a szerbség bármely más részének feladata lett volna, csakis oly módon jutott volna kifejezésre, amely méltó a nép nagy, felejt-hetetlen fiához. Ez lehet, ennek kell lennie a vigasznak népünk nagy gyászában...

Abban a sötét gyászban, amely szívünket beborítja, éppen Miletić nyitott sírjából száll felénk a vigasznak még egy halvány sugara, amelyre ma oly nagy szükségünk van. Ez a vigasz ezekben a szavakban fejezhető ki:

– Jaj annak a népnek, amelynek nagyjait nem jelöli sír, mert az olyan népnek nem voltak *nagyjai* sem!

24

A Széll-kormány nemzetiségi iskolapolitikájának vitája az 1901. évi közoktatási és igazságügyi költségvetés tárgyalásakor

A

1901 febr. 14

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde az állami elemi népiskolák tanköteleseinek nemzetiségi arányáról a közoktatásügyi költségvetés tárgyalásakor*¹

... Az állami elemi népiskolák szervezésénél azokat az irányelveket követem, amelyeket a t. képviselőház előtt többször volt szerencsém kifejtetni, és amelyeket az úgynevezett párhuzamos politikának neveztem, azaz, hogy felállítom a népiskolákat vegyes, tiszta magyar és tiszta

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXIII. 228–229. l. – A Széll kormány iskolapolitikája körüli vitában a bemutatott felszólalásokon kívül l. még *Szóts* Pál beszédét (febr. 20-án, *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXIII. 278–280. l.) a kormányzat új közoktatásügyi politikájáról, *Bartha* Miklós felszólalását a középiskolák nevelő szerepéről és a „hazafiatlan” nemzetiségi középiskolákról (febr. 25-én, *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXIII. 375–376. l.), végül *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter és a kormánytámogató, román nemzetiségű *Fassie* Tódor febr. 25-i ill. 28-i válaszait a nem magyar nyelvű középiskolák működése tárgyában. (*Képv. Napló*, 1896–1901, XXXIII, 378–379.; ill. Uo. XXXIV. 32–33. l.)

nemzetiségi vidékeken. De, t. ház, tekintélyes helyről, a sajtóban is egyszer szememre vetették, hogy túlságosan protezsálom a magyar vidékeket (*Helyeslés jobbfelől.*), hogy túlságos súlyt fektetek a tiszta magyar vidékekre, és ennek folytán elhanyagolom a nemzetiségi vidékeket. Hát, t. képviselőház, én nem hanyagolom el a nemzetiségi vidékeket, de soha sem csináltam titkot abból, sőt egyenesen politikám egyik sarkelvéné tettem azt, hogy én a magyar fajnak kulturális súlyát akarom emelni. (*Élénk tetszés és helyeslés a jobboldalon.*) Mert ha azt mondjuk mindig, hogy ennek a nemzetnek és ennek az államnak magyarnak kell lennie, a magyar legyen az, amely vezessen: hát ha a kulturális fajsúlyát elhanyagoljuk, minő értékkel nehezedik akkor ez a magyarság úgyszólván az állami, nemzeti és társadalmi életre, ha ezt elhanyagoljuk? (*Úgy van! jobbfelől.*)

De mivel azt vettem észre, hogy a beiskolázott magyar gyermekeknek száma nincs arányban a többi nemzetiségek beiskolázott gyermekeinek számarányával, igenis, én bizonyos tekintetben a magyar vidékeket – hogy úgy fejezzem ki magamat – protezsálom (*Helyeslés jobbfelől.*), de azért, t. képviselőház, ez nem áll úgy, hogy a nemzetiségi vidékek elhanyagoltatnak, mert például utóbb is 297 állami iskola közül 247 községben tiszta magyar volt 97, vegyes és tiszta nemzetiségi 150 község.

De azért, t. képviselőház, szememre vetették azt is, hogy a nagyobb magyar városokban államosítok. A nagyobb magyar városokban kellett különösen gondoskodni arról, hogy a be nem iskolázott gyermekek megfelelő iskolahelyiséget kapjanak, és megfelelő iskolai tanerőkkel láttassanak el. Hát, t. képviselőház, igaz, hogy én Szegeden, Hódmezővásárhelyen – és még sokat tudnék felhozni – államosítottam a községi iskolákat. De midőn mérlegeltem azt, hogy ezen városoknak milyen nagy áldozatokat kell hozniok, hogy néha megijed az ember, amidőn hallja, hogy 120–180% pótdót fizetnek: akkor lehetetlen volt ezen városoktól megvonnom az államosítást. És legyenek meggyőződve, ezek a városok tetemes áldozatot is hoztak. (*Helyeslés a jobboldalon.*) És én azt hiszem, igen nagy szolgálatot teszek éppen azon általam kifejtett magyar kulturális politikának, amikor ott a nagy városokban eddig be nem iskolázott magyar gyermekek kellő oktatásáról gondoskodom. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Az állami iskolák képeinek egy érdekes oldalát fogja a t. képviselőház előtt feltüntetni, ha annyit konstatalok, hogy 1901-ben, tehát már ezt a budget-t is beleveszem, 3650 állami tanító fog működni, míg 1895-ben csak 1306 ilyen tanító volt; tehát ezeknek a száma csaknem megháromszorozódott. Ma már az az összeg is, amelyet erre fordítunk, amely 1895-ben 1 860 000 korona volt, ennél 3 121 000 koronával több. Tudom én azt, hogy azok, akik nem nagyon szeretik az állami iskolákat, azt fogják mondani, hogy bizony az talán túltengése is már az állami iskolák fejlődésének. Pedig hát még nagyon hátra vagyunk. Én azonban úgy vagyok meggyőződve, hogy egy állami iskola – lehet arról így vagy amúgy ítélni –, de ha elfogulatlanul akarunk ítélni, el kell ismerni, hogy a magyar állam eszméjének helyes, pregnánsan kidomborodó képviselője, és hogy az oktatás ott azon a színvonalon áll, amely színvonalat más iskolák – általában és nem egyes iskolákról beszélek – alig érhetik el. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Mindenesetre érdekelni fogja a házat az a kimutatás is, amelyből arról győződhetik meg – mert ez egy igen fontos kérdés –, hogy mennyi gyermek nyer oktatást az állami iskolákban. (*Halljuk! Halljuk!*) 1895-ben például 104 000 tanköteles járt állami iskolákba. 1899-ben 193 318, ma mondjuk tehát 200 000, tehát még egyszer annyi ezen lustrum alatt, mint amennyi volt azelőtt. Nagyon érdekes az is, t. képviselőház, hogy anyanyelvre nézve szaporodott-e ez a létszám. Például 1896-ban magyar járt 64 982, 1899-ben 105 074, tehát 40 000-rel több, mint akkor. Német járt 17 707, ma jár 28 142, tehát 10 000-rel több. Oláh 11 945, ma 19 288, tehát 7000-rel több. Tót 16 687, ma 27 637, tehát 10 000-rel több. Szerb 1228, ma 1873, tehát csak 645-tel több. Horvát 1741-gyel több, ruthén 1126-tal több.

B

1901 febr. 15

Janits Imre bírálata a Beksics-féle „kultúrasszimilációról” a közoktatásügyi költségvetés tárgyalásakor¹

... Beksics Gusztáv t. képviselő úr, „A magyar politika új alapjai” című publicisztikai dolgozatában nagyon érdekesen foglalkozik a magyar faj terjeszkedő képességével, és igazán rokonszenves vonásokkal írja körül azon irányelveket, melyeket nézete szerint egy öntudatos kultúrpolitika inaugurálása érdekében követni kellene.

Ezen műnek „a nemzeti alap elégtelenségéről” szóló fejezetében igen helyesen a többi között ezeket mondja:

„Felső Magyarországon és Erdélyben a magyarságot és a magyar kultúrát annyira meg kell erősítenünk, hogy a magyarság uralmát semmi ellenhatás ott tönkre ne tehesse.”

Továbbá pedig ezeket mondja:

„Hatalmas iskolarendszer, s fényes kultúra minden nemzetet dicsővé tehetnek.”

T. ház! Oly sarkigazságok ezek, melyek bővebb magyarázatot nem igényelnek, mert hiszen ezen céltatok megvalósításában nemzeti konszolidációnk, nemzeti jövőnk összes föltételei rejlenek.

És habár általánosságban teljesen egyetértek azon intenciókkal, melyek ezen értékes mű szerzőjét munkájának megírásában vezérelték; nem habozom kijelenteni, hogy abban oly állításokkal is találkoztam, melyeket a Felvidék sajtósági viszonyai szempontjából magamévá tenni nem tudok.

A t. ház szíves engedelmeivel röviden kívánok rámutatni arra, ami Beksics Gusztáv tanulságos fejtegetéseiben bennem aggályokat keltett, és ez az, hogy a kultúra és asszimiláló politika eddigi irányával szemben a teljes frontváltást proklamálja.

Beksics Gusztáv ugyanis ekként nyilatkozik: El kell ismernünk nemzeti politikánk részint elégtelen, részint téves voltát. Nagy baj az, hogy a logikai sorrendet megfordítottuk, s ez vezethető vissza az új Magyarország megalapítóinak fölfogására; nagy baj, hogy előzmény nélkül tettük a következményt.

Elvakultságunkban azt hittük, hogy a magyar nemzeti államot asszimilációkkal, s iskolákkal teremtjük meg, minek az lett a következménye, hogy eddig a magyar fajt hanyagoltuk el a nemzetiségi régiók javára.

T. ház! Beksics Gusztávnak ezt az állítását én túlzásnak tartom, és álláspontját oly mereven felállítva, amint az munkájában megnyilatkozik, nem tudnám elfogadni...

Beksics állítása aggodalmat támaszt a nemzetiségekben, mert azt célozza, hogy a nemzetiségi vidékek kulturális szükségleteit a jövőben a minimálisra kell csökkenteni. Ezt a politikát gyakorlatilag kivihetetlennek tartja, és nem tartja szükségesnek a fennálló hivatalos kultúrpolitika megváltoztatását.

¹ Közl: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXIII. 233–234. l.

C

1901 febr. 15

Dózsa Endre felszólalása a magyar állam kulturális feladatairól a közoktatásügyi költségvetés tárgyalásakor¹

... Az igazság az, hogy nem uralkodó, de vezető kultúra kell Magyarországon, olyan vezető kultúra, mely egyesítse, magában foglalja az állam minden nemzetiségének kultúráját. És a kultúrák egyesítésével egyesítse egy összhangban az államalkotó mindenik nemzetiség jellegét, mint a nagy folyam, mely felveszi a kisebbeket és egyre erősödik.

Az igazság az: hogy egy ilyen vezető kultúrának múlhatatlanul lenni kell és ez a vezető kultúra csak a magyar faji kultúra lehet. De a magyar faji kultúra le kell hogy mondjon, ha volna is, a szűkkeblűségről, a hódítási vágyról, és ki kell, hogy szélesedjék.

E kiszélesedés nélkül nem tudja felölelni a nemzetiségi kultúrákat. Nem sodorja áradatába, nem ad nekik irányt. Irányítás nélkül széjjelfutó sekély medrekben bomlasztó erő marad mindenik.

Közelebről hallottam egy angol parlamenti beszédről, melyben fel lett híva az angol közoktatási kormány figyelme a magyar közoktatásügy tanulmányozására, mert csodálatos az, hogy egy ily aránylag kicsiny fajból annyi világhírű elme kerüljön ki.

Nekem mély meggyőződése, hogy e sok kiválóságot éppen a különböző fajok kölcsönhatásának erejéből merített sajtáságos nemzeti művelődés adta.

A sajtáságos, a történelmi magyar állam jellegének megfelelő egységes nemzeti művelődés, mert nemcsak a magyar faj érdeke, nem lehet csak a magyar faj munkája. Vállvetve kell, hogy többi testvéreink ebben segítsenek. Magyarország ma is a védgát, a két mindent elmosó áradat, a pánszlávizmus és pángermánizmus között. Ezen a területen egy egységes nemzeti kultúrával egységet képező szabad nemzetnek fennállása még mindig küldetés.

Nekünk, amint egyik jelesünk mondja, itt a haza határain belül erkölcsi összhang kell törekvésünkben és egységvezető eszméinkben, mert idevetve gróf Apponyi Albert mondását: Csak úgy lehet tartalmat adni a történelem évezredes munkájával épített közjogi egységnek. *(Igaz! Úgy van!)*

Nekünk nincs, és nem is lehet külön jogunk, külön törvényünk, nincs, és nem is lehet külön igazságunk sem. *(Úgy van! Úgy van!)*

Mikor és ahol a magyar faji sovinizmus a nemzetiségek művelődésének eszközeit erőhatalommal elvenni akarná, vagy műveltségük eredményeinek a szabad államban a megfelelő érvényesülést meg nem adná, nem volna igazságunk. Mikor és ahol a nemzetiségek faji sovinizmusa elzárkózottságot teremt, és a nemzet vezető kultúráját a művelődési verseny teréről leszorítja, keresve idegen nemzetek, idegen érzélemvilágában azt, amit különben saját hazájában szintén megtalál, bizonyosan nincs igazságuk. *(Helyes! Úgy van!)*

Fajok szerinti külön meg külön igazságokkal, irigykedéssel és féltékenykedéssel egységes nemzeti művelődést teremteni nem lehet.

Pedig teremteni kell. Teremteni kell úgy, amint pártunk vezére találóan fejezte ki, teremteni kell súllyal, tekintéllyel és szeretettel. *(Helyeslés jobbról.)*

¹ A beszéd előző részében a felszólaló az erdélyi magyar–román történelmi és kulturális kapcsolatokkal foglalkozik, majd ismerteti a nevezetesebb nemzetiségi alapítványok, mint a Tököli Száva és a Gózsdu-alapítvány akkori helyzetét, és mindkét alapítvány esetében közvetlen befolyást követel a kormányzat számára. A beszédből is kitűnik, hogy ez idő szerint már csak az 1842. évi Tököli-alapítvány van nemzetiségi kezelésben (a pesti szerb egyház kezelésében), míg Tököli Száva korábbi, 1837. évi alapítványának kezelése „az 1877. október 28-án kelt királyi leirattal a Szrpszka Maticától elvételét és egyéb közalapokkal és alapítványokkal egyenlő módon az állam kezelésébe adatott át.” – Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXIII. 247–248. l.

Súllyal és tekintéllyel; tehát nem kerülő úton, hanem egyenesen a kulturális egység megteremtésére irányuló intézkedésekkel. Nyíltan bevallott célzatával annak, hogy az egységes politikai magyar nemzet első elengedhetetlen követelménye az egységes nemzeti kultúra. De szeretettel, hogy ezen egységes nemzeti kultúra mindent legázoló faji kultúrát ne jelentsen.

Fel kell fedeznünk és kiszélesítenünk azokat a csatornákat, melyeken a nemzetiségek különleges művelődése az egységes nemzeti művelődés áramlatával egybefolyhat. Úgy kell irányítanunk a nemzeti művelődés áramlatát, hogy abban mindenik faj megtalálja jogos törekvéseihez az eleven erőt. (*Helyeslés és tetszés jobbról.*)

Az út, melyen közoktatási kormányunk halad, sok, igen sok nehézséggel küszködve bár, eddig is ezen irányban vezetett. Az engesztelődés szelleme, mely az egész vonalon bevonult közkormányzatunkba, hiszem, hogy sok nehézséget hárít el s lényegesen rövidíti az utat.

El kell jönni az időnek, mikor a félreértéseket az egyetértés, a bizalmatlanságot a kölcsönös bizalom váltja fel. E nagy nemzeti munkának azon részére, mely a vallás- és közoktatásügy körébe tartozik, biztos iránytűnek tartom közoktatási miniszterünk kipróbált szabadelvűségét és nemzeti érzését; ezért a költségvetést bizalommal fogadom el. (*Élénk helyeslés és éljenzés jobbról. A szónokot számosan üdvözlük.*)

D

1901 febr. 15

*Boda Vilmos felszólalása az 1879. évi népiskolai törvény (1879: XVIII. tc.) iránt megnyilvánult nemzetiségi ellenállásról a közoktatási költségvetés tárgyalásakor*¹

... Elérkeztem felszólalásomnak ahhoz a részéhez, amelyet tárgyánál fogva rendkívül nagy horderejűnek tartok, és amelyet minden alkalommal szellőztetni elodázhatatlan kötelességemnek ismerek. Értem alatta a magyar nyelv tanítását és a nemzeti állam kiépítésének nagy ügyét, amennyiben az a közoktatás, ügyével összefügg.

Ami az elsőt illeti, mindenekelőtt örömmel üdvözlöm a székesfőváros közoktatásügyi bizottságát, hogy az elemi iskolából a német nyelv tanítását kiküszöbölte. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) És nagyon kérem a t. vallás- és közoktatásügyi miniszter urat, ne méltóztassék odahatni, hogy ez reánk nézve csak részben hasznos, de nagyobb részében veszedelmes nyelv mintegy kárpótlásban részesüljön oly módon, hogy a középiskolákban annál terjedelmesebben taníttassék. Azt mondják erre a nem sovinizták – mert ilyenek is vannak az országban –, hogy miután a katonaság nyelve a német, gyermekeinknek a német nyelvre feltétlenül szükségük van. Hát bocsánatot kérek, micsoda nyakatekert állambölcsészet az, amely a nagy múltú, történeti hivatással bíró, önálló és független nemzetet félszeg intézmények alapjára kívánna helyezni (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon*), ahelyett, hogy egy szívvel, lélekkel törekednék a nemzeti fejlődésnek gátul szolgáló akadályokat elhárítani, midőn biztos, hogy minekünk intézményeinket elévülhetetlen jogainkhoz kell alkalmaznunk, és nem magunkat azokhoz. Elég volt már abból, hogy akár az elemi, akár a középiskolákban gyermekeinket a német nyelv tanulásával túlságosan nyomorgassuk. Hiszen ott még soha senki a német nyelvet el nem sajátította. Hagyjunk e tekintetben mindenkinek békét, és bízunk azt a saját elhatározására, hogy mit lát magára és saját gyermekeire szükségesnek. Hiszen látjuk, hogy a magyar polgárember, ha szükségesnek látja, odaadja a gyermekét cserébe

¹ Hasonló okfejtéssel követeli a vita következő napján, febr. 16-án felszólaló Illés Bálint az 1891. évi kisdedóvtörvény (1891 : XV. tc.) erélyesebb végrehajtását és a nyelvi asszimilációt elősegítő néptanítók jutalmazását (Képv. Napló, 1896–1901, XXXIII. 262–263. l.) – Közli: *Képv. Napló*, 1896–1901, XXXIII. 250–251. l.

német szót tanulni. Az értelmiség számára pedig ott vannak a szakiskolák, amelyek e tekintetben hivatásukat teljesítik. Általában ha nemzeti fejlődésünknek az utóbbi 300 évre visszanyúló történetét tanulmányozzuk, úgy találjuk, hogy ez a két egymással küzdő, sok erős harcot vívó irányzat mindenkor és minden időben létezett. Az egyik hazánkat egységes, magyar nemzeti állammá fejleszteni, a másik a német kultúrának tért hódítani iparkodott. A tizenharmadik században, eltekintve a politikai vonatkozásoktól, a kuruc és labanc, később Kubinszky és Pecsovits, most pedig a sovinszta és nem sovinszta küzdenek egymás ellen. Sajnálatomra azonban ki kell mondanom, hogy mindig ez utóbbiak voltak a túlsúlyban, és alkotmányos szabadságunk visszaszerzése óta a nem sovinszták uralkodnak a helyzeten. Ennek politikai eredményei immár előttünk fekszenek. A horvátoknak egy tekintélyes része fejlődve, gyarapodva, a legádázabb gyűlölettel viseltetik a magyar nemzet iránt. Az elkényeztetett Fiume nyílt harcot folytat a magyar államegység ellen. Brassó, Beszterce és Nagyszeben lakossága ellenállanak a szentesített törvény határozmányainak, és német községi nevet használnak, a magyar előadást „nur deutsch” kiáltással lehurrogatják, a bécsi tudományos akadémiához fordulnak, hogy valamiképp a drága Hermannstadt el ne törültesse a föld színéről.

De mindezeknél elszomorítóbb a következő statisztikai kimutatás, amelyet, egy fővárosi lapból, a Budapesti Hírlapból idézek, és amelynek hitelességéhez – azt hiszem – nem fér kétség.

Azt mondja a cikkecske (*olvassa*):

„A magyar szó ellenségei. Törvény parancsolja, hogy minden magyarországi népiskolában tekintet nélkül az iskola tanítási nyelvére, néhány órában tanítsák a magyar nyelvet. Ez a törvény már huszonnégy éves, és íme, még most is kénytelen a kultuszminiszter évről évre jelentést tenni arról, hogy nem lehet mindig végrehajtani, mert sok tanító még most sem tud magyarul, és mert százával akad még olyan tanítónk is, aki, bár bevallja, hogy tud magyarul, nem tesz eleget a magyar nyelv oktatásáról szóló törvénycikknek. A kultuszminiszter legújabb jelentése szerint a következő szám adatok tesznek minderről tanúságot: (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

Az 1898-99 iskolai évben nem oktatták sikerrel a magyar nyelvet 272 római katolikus, 58 községi, 518 görög katolikus, 743 görögkeleti, és 224 ágostai evangélikus iskolában. Ugyanabban az évben nem tudott magyarul: 168 községi, 228 római katolikus, 298 görög katolikus, 732 görögkeleti és 373 evangélikus, tanító.” (*Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.*) ... (*olvassa*):

„Ebből az utolsó számból 278 evangélikus tanító az erdélyi szász iskolákban tanít. E két számsor összehasonlításából kitetszik, hogy a községi, a római katolikus és az evangélikus iskolákban több a magyarul nem tudó tanító, mint a magyarul nem oktató iskola; ezekben tehát az okozza a magyar nyelv tanításának sikertelenségét, hogy nem tudnak magyarul. Azonban a görögkatolikus és görög keleti iskolákban több a magyarul nem oktató, mint a magyarul nem tudó tanító. Itt a nemzetiségi tanítók makacosságán törik meg a törvény végrehajtása.” (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Idáig vezetett bennünket az a körültekintő, türelmes, félénk eljárás (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), amely különleges magyar nemzetiségi bűnnek minősíthető (*Halljuk! a szélsőbaloldalon*), amely az egységes magyar nemzeti állam eszményét – amely mindnyájunk végcélját kell, hogy képezze – lassanként üres ábrándképpé alakítja át, és elérhetetlen messzeségbe sodorja tőlünk.

A költségvetést pártállásomból kifolyólag nem fogadom el. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Ellenzéki támadások az erdélyi román bankszervezet gazdaságpolitikája ellen és a „Revista Economică” válasza¹

A

1901 febr. 20

A függetlenségi sajtó közleménye az erdélyi román pénzüzetek előretöréséről és gazdasági akcióiról²

Az erdélyi magyarság nap-nap után elszegényedik, eladósodik, elveszti tekintélyét, önállóságát és gazdasági függetlenségét. Ez tény, valóság. Aki azzal ámítja magát és másokat, hogy igen sok magyar Erdélyben örvendetes anyagi boldogulást szerzett magának aránylag rövid idő alatt: vagy nem ismeri a viszonyokat, vagy közismeretű államkormányzási bűnököt és mulasztásokat akar elpalástolni, takargatni. Az erdélyi magyarság anyagilag a tönk szélén áll, s az adósságtól már nem is bír mozogni sem. A magyarság előtt a kereseti forrásokat, a jövedelmező közgazdasági helyzeteket jöttment alakok halásszák el, s a magyar ember ezerféle adó és adósság súlya alatt nap-nap után kénytelen meghátrálni, mert már nem bír megküzdeni az idegen fajok ezer- és százféle intrikáival. A kormányzat pedig ahelyett, hogy a magyar gazda jólétének előmozdítása fölött éles szemmel őrködne, inkább sztoikus nyugalommal a magyar szellemi és anyagi érdekeinek istápolását a vegyes vármegyékben az oláhokra és a szászokra bízta. Ez az ügyefogyott nembánomság eredményezte azt a közgazdasági visszás állapotot, hogy egyes városokban némely román pénzüzet hatalmába kerítette a magyar gazdák földjét, házait és minden vagyonát. A magyar nép magára hagyatva az idegenek rengeteg sokaságával szemben védekezni nem tud, s nemsokára alkalmunk lesz látni, miképpen fognak árverésre kerülni Erdélyben mindenütt a magyarok házai, földjei és mindene. Az aknamunka megkezdődött, és észrevétlenül, de biztos léptekkel halad előre.

Szászvároson nemrég az Ardeleana megvásárolt potom áron egy olyan házat, amelyet ezelőtt vérbeli magyar tulajdonosa családi ereklje gyanánt tartogatott meg, és védelmezett az idegen invázió ellen, mígnem a sok nyomorúság terhe alatt kénytelen volt elfecsérelni az „Ardeleana”-nak. Ez a pénzüzet rövid idő alatt valóságos román nemzeti diadalokat aratott a közgazdaság terén a magyarok és szászok határozott nagy rovására. Az „Ardeleana” óriási nyereségekkel zárta le a múlt esztendőt, s jövedelméből bőkezűen istápolja a román nemzeti kultúrát, vallást és román nemzeti törekvéseket és ideálokat. Rövid egy év leforgása alatt pénzügyi operációit oly széles alapokra fektette, hogy maholnap bátran lehet állítani, hogy az egész Szászváros az „Ardeleana” zsebében lesz.

Szászvároson Kaes Rudolf szász birtokos és malomtulajdonos óriási áldozatok árán létesítette a villanyvilágítást. A közönség és közhatóságok nem törődtek az egész intézménnyel, habár az új világítás nagyban emelte a város szépségét is. Kaes Rudolf minden vagyonát befektette az új vállalatba, mert meg volt győződve, hogy annak fényes jövője lesz. A sok kiadás azonban megapasztotta Kaes lelkesedését, és a végső szorultságban, hogy vagyó-

¹ A románok magyarországi és erdélyi földvásárlásairól csak a következő időszakban állnak rendelkezésünkre adatok. Ezek szerint 1907 és 1912 között 96 191 hold mezőgazdasági terület és 70 412 hold erdő került magyar birtokosoktól román kézre 68 millió korona értékben. Viszont azt is meg kell állapítanunk, hogy a román bankok a román szegényparasztságot sem kímélték, s ha érdekeik úgy kívánták, habozás nélkül tönkretették az uzorarábszolgaságukba került román parasztokat. 1900 és 1909 között kb. 7000 eladósodott román kisbirtok került a román banktőke kezére.

² A beszámoló címe és lelőhelye: „Oláh aknamunka Erdélyben”. – E. 1901. febr. 20; 51. sz.

nának hátralevő részét megmenthesse, kénytelen volt magát az „Ardeleana” karjaiba vetni. Az „Ardeleana” kevés fejtörés után elfogadta Kaes ajánlatát, és pillanatnyi pénzzavaraiból kiségitte azzal a kikötéssel, hogy a szászvárosi villanyvilágítás összes jövedelmeinek a felét a maga részére lefoglalhatja. Az „Ardeleana” szerződésileg biztosította magának harminc esztendőre ezt a nagy jövedelmet azzal a hozzáadással, hogy a villanyvilágítás értékesítésénél mindig az ő hozzájárulása tartassék szem előtt.

Az oláhok tudnak gondoskodni arról, hogy ilyen talpraesett fogásaikkal megszerzett pozícióknak reklámot csináljanak. Elhosszítják a szászvárosi papot a malomba, és a vidékről rengeteg népet összecsiszítanak, s holmi beszentelések és egyházi hókuszpókusz formalitások leple alatt buzdítják egymást arra, hogy tegyenek meg mindent és bármit, de arra vigyázzanak, hogy az idegenek (a magyarok és szászok) előtt a gazdasági pozíciókat halásszák el. A meggazdagodás lesz nemzetünk erősségének legfőbb támasza – mondá Motia Juon szászvárosi román lelkész. És a románok megjegyzik maguknak e mondásokat, mert igen rövid idő alatt elárasztották az egész Hunyad vármegyét különféle gazdasági és kulturális egyesületekkel. A magyar intézmények az oláh reptiliák mellett csak vegetálnak, avagy éppen az adóságokba elmerülnek.

Szászvároson elkezdve a „Hotel Centrál” épületétől az utolsó valamirevaló kunyhóig minden tulajdonhoz hozzáférni igyekeznek dr. Miha³ és társai. Általában az oláhok gazdasági törekvései az utóbbi időben leginkább a szász adósságmentes középosztály ellen irányul, s a szászok vakságukban meg most a magyarok ellen lázítanak, habár saját szemekkel látják, hogy az oláhok gazdaságilag és kulturális szempontból egyformán leigázni törekcsenek. Az egykor progresszív, hatalmas szász nép most már abban a komoly veszedelemben forog, hogy elveszti vagyoni pozícióját, s azután nincs már kétség, hogy szász nemzeti jellege is a történelemé lesz. Akik ismerik Erdélyben a viszonyokat, határozottsággal állítják, hogy Szászvároson, Szerdahelyt, Medgyesen, Kerczen, Fogarason, Brassó környékén, Nagy Sinken, Szent Ágotán, Újegyházán, Mártonhegyen, Márpodon, Szász Újfaluban, Veresmarton, Alczinán és más helyeken a hajdani szász vagyonnak a fele sincs meg. Részben az oláhok pénzért vásárolták meg a szászoktól a kisbirtokokat, részint pedig az oláh bankok szerezték meg különböző követelések címén.

A szászok bajaival csak annyiban érdemes azonban foglalkozni, amennyiben őket legfeljebb barátságosan figyelmeztetni lehet, hogy melyik oldalról környékezi az igazi veszedelem. Ami az erdélyi magyarságot illeti, és specialiter a Hunyad megyei magyarokat, helyén való volna, ha a kormány már a közbéke és rend érdekében véget vetne az oláhok túlkapásainak és kapzsiságának.

B

1901 júl. 6

A „Revista Economică” cikke a román pénzügyintézetek védelmében¹

Amióta a román hitelintézetek szorgalmuk eredményeként jelentősebb lendületet vettek – sokan azok közül, akik nem nézik jó szemmel gazdasági fejlődésünket és előrehaladásunkat, s még többen, a Catilina-szerű egzisztenciák közül, akik képtelenek tisztességes munkával megkeresni mindennapi kenyerüket, s azt a mesterséget választották, mely nálunk manapság oly olcsó és könnyű, hogy megmentsék a hazát és a „veszélyeztetett” magyar elemet – rendszeres hajsztát indítottak bankjaink ellen.

³ Azonos Ion Miha itteni földbirtokos, erdélyi román aktivista politikussal.

¹ A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Incompatibilitatea și băncile noastre* – Bankjaink és az összeférhetetlenség. – *Revista Economică* 1901. júl. 6; 26. sz.

Azok az eszközök, amelyekkel ezek a gavallérok dolgoznak, méltóak a célhoz, ami felé törekszenek, s mivel a román hitelintézetek a mai napig tisztán fenn tudták tartani jó hírüket, ellenfeleiknek nem maradt más fegyverük a rágalomnál!

Ezekre a méltatlan támadásokra bankjaink számos cáfolattal és nyilatkozattal válaszoltak, – sok esetben elfojtották hangjukat a külföldi sajtóorgánumok azzal, hogy a legképtelenebb vádaknak adtak helyet hasábjaikon, anélkül, hogy megengedték volna a megtámadottak védekezését. Egyéb, radikálisabb intézkedést nem tettek ebben az irányban.

És kár, hogy nem tettek.

Mert a régi gyakorlatnak megfelelően – „semper aliquid adhaeret” – bankjaink rágalmozói egyre több hiszékeny emberre találtak, akik készpénznek vették képtelenségeiket.

Így újabban meg kellett győződnünk arról, hogy ezek a rágalmozó hírek a magasabb körökben is hiteltre kezdtek találni, ahol pedig megszoktuk már, hogy több tárgyilagossággal találkozunk, s ahol előbb mérlegelik a szót, mielőtt kimondanák.

Bankjaink célkitűzéseire és tevékenységére vonatkozólag az ország közvéleményét rendszeresen megtévesztették, ezeknek az állításoknak áldozatai közé kell számítsuk gr. Eszterházy János felsőházi tagot is, aki egy nemrégiben megjelent röpiratban² azt a javaslatot kockáztatta meg, hogy az Albina intézet igazgatóságának és azoknak a bankoknak a tagjait, akik azonos célokra törekszenek, nyilvánítsák összeférhetetleneknek, hogy ne foglalhassanak helyet az ország törvényhozó testületében.

Mivel minden politikai törekvéstől távol állunk, nem foglalkozunk a dolog politikai részével, habár a nemes gróf javaslata éppen politikai szempontból még szörnyűbb. Hasonlóképpen nem foglalkoztat bennünket a kérdés gyakorlati része sem, mivel bankigazgatóink között nemigen vannak olyanok, akik képviselőségre törekednének. Az egész ügy csak annyiban érint és érdekel bennünket, amennyiben teljesen alaptalan koholmányt tartalmaz, semmivel sem igazolható vádat román hitelintézeteink ellen.

Ezek az intézmények ma nemcsak a mi nemzeti életünkben, hanem az ország egész közéletében vitathatatlan jelentőségű tényezőkké váltak, hiszen szolgálataikkal, amelyeket az ország lakói nagy része jólétéért tesznek és jelentős áldozataikkal, amelyekkel hozzájárulnak az állam fenntartásához, minden igaz hazafi előtt elismert és megbecsült nevet szereztek.

Bankjaink tökéletesen korrekt magatartása, mind a mai napig kifogástalan tevékenysége, teljes mértékben feljogosítja vezetőiket, hogy méltatlankodva utasítsák vissza ezt a koholmányt, hogy a szó igazi értelmében vett hazafias cselekedeteikkel – az ország politikai jogaira méltatlanoknak bizonyultak volna.

Az Albina intézet igazgatósága, amelyet az említett röpiratban kifejezetten megtámadtak, jól tette tehát, hogy férfiasan és méltó módon a következő nyilatkozatban visszautasította a vádat, mellyel megtámadták:

Gróf Eszterházy János felsőházi tag ökegyelmessége „Az összeférhetlenség és a nemzetiségek programja” című röpiratában érdemesnek tartotta, hogy üldözőbe vegye az úgynevezett „nemzeti bankokat”, köztük elsősorban az Albinát, kijelentve:

„Helyeslem, hogy egyetlen törvényhozó se vegyen részt egy olyan bank, gyár, vagy vállalat vezetőségében, amely akár csak egy patkószöveget is szállít a kormánynak, *de ugyanakkor akadályozzuk meg azt is, hogy azok, akik helyet foglalnak az „Albina”, a „Tátra bank” stb. vezetőségében, s valóságos irtóhadjáratot folytatnak a magyarság ellen, tagjai lehessenek a magyar állam törvényhozó testületének.*”³

² Az összeférhetlenség és a nemzetiségi programok. Bp. 1901, 29 l.

³ Szó szerint: „Helyesnek tartom azt, hogy egyetlen törvényhozó se ülhesen egy olyan pénzintézet, gyár vagy vállalat tanácsában, amely csak egy patkószöveget is szállít a kormánynak; de akkor lehetetlenné kell azt is tenni, hogy azok kik az Albina, Tatrabank stb. tanácsában ülve, valóságos közgazdasági irtóhadjáratot folytatnak a magyarság ellen, – helyet foglalhassanak a magyar állam törvényhozó testületében.” (Eszterházy János gr.: Az összeférhetlenség és a nemzetiségi programok, 26–27. l.)

„Nem értem, és nem is tartom megengedhetőnek, hogy törvényhozó lehessen az, akinek egész gazdasági tevékenysége csak egy célt ismer: *a magyar földbirtokosok birtokfosztását, a magyar nép adósságba keverését és a magyar föld magyar jellegének megsemmisítését*”.

Ez a semmivel sem indokolt és célzatos vád nem új, s Eszterházy János gróf úr sem maga találta ki, csupán azon csodálkozunk, hogy még mindig akadnak komoly férfiak, akik méltónak tartják ilyen berozsdásodott fegyver használatát.

A választ már megadta az „Albina” igazgatósága 1900. évi közgyűlési jelentésében, a következőképpen:

„Hosszú évek óta egyes lelkiismeretlen emberek az országgyűlésen és a sajtóban célzatos vádakot terjesztenek a román pénzüzetekről, s főleg intézményünkről, amely közöttük egyike a legrégebbieknek, hogy politikai célokra, s főleg a magyar faj birtokfosztására törekszünk.”

„Az országgyűlésen még sohasem tárgyaltak annyit erről a tárgyról mint a folyó évben, s ez állítólagos rossz megszüntetése érdekében a kormány közbelépését és rendkívüli intézkedések alkalmazását kérték.”

„Minden ilyen természetű állítást célzatos rágalomnak minősítünk, és nem tudjuk elhallgatni csodálkozásunkat afölött, hogy akadnak olyan államférfiak és komoly emberek, akik az ilyen rágalomnak még hitelt adnak, és szóba állnak azokkal, akik ezeket terjesztik, sőt kihívják a társadalmat, hogy védekezzenek egy nem létező rossz ellen, mely csupán a felhevült munkanélküliek és olyan fanatikusok [képzeletében] létezik, akiket vakká tesz a román fajta életképességével szembeni gyűlöletük.

Azt még senkisésem bizonyította be, és a jövőben sem tud majd egyetlen olyan konkrét bizonyítékot sem felhozni, amikor intézetünk egyetlen magyar családot is megfosztott volna birtokától, vagy hogy intézményünk a kölcsönök nyújtásánál, vagy behajtásánál nemzeti-ségi megkülönböztetést tett volna ember és ember között.

Éppen ellenkezőleg, számos esettel bizonyíthatjuk, hogy segítséget nyújtottunk magyar családoknak, hogy kimentsük őket a biztos pusztulásból, ahová az uzsorások és a nem román intézetek sodorták, s be tudjuk bizonyítani, hogy a mi segítségünkkel ezek a *magyar családok* nemcsak megmentették értékeiket, de *jelentős vagyont is szereztek*.

Felhívunk mindenkit, mutasson fel egyetlen esetet, amelynek alapján intézetünk megérdemelné azokat a vádakot, amelyeket olyan könnyen emelnek ellene.

Senkisésem fogja ezt megtenni, mert az igazság híján nem is teheti ezt meg.

Ezért hisszük, hogy jogosan kérhetünk fel minden komoly férfiút, de még inkább az államhatalom szerveit, hogy védelmezzenek meg bennünket e beteges áramlat hullámaintól.

Egy igazi úrtól és főleg egy törvényhozótól minden komoly ember megkövetelheti, hogy csak akkor alkalmazzon ilyen súlyos vádat, ha abban a helyzetben van, hogy kétségbevonhatatlan bizonyítékokkal tudja szavait igazolni, *amit Eszterházy János úr sohasem próbált meg az „Albinával” szemben*.

Nagyszeben, 1901. június 24-én

Cosma Partén

az Albina ügyvezető igazgatója,
volt országgyűlési képviselő

Eddig az „Albina” igazgatója.

Egy budapesti lap híre szerint az „Albina” állítólag sajtópört indított Eszterházy gróf ellen, – illetékes helyről nyert értesülésünk szerint azonban ez teljesen valótlan. A kérdéses röpirat nem nyújt alapot egy rágalmozási pörhöz.

Bankjaink azonban mindenesetre levonhatják ebből az ügyből azt a tanulságot, hogy jó hírnevük szélesebb körökben való teljes fenntartása érdekében helyesen teszik, ha minden esetben, amikor megrágalmazzák őket, nem hagyják azt figyelmen kívül, hanem felhasználják a legvégső törvényes eszközöket [is] rágalmozók ellen.

*A Szlovák Nemzeti Párt 1901. évi választási programja és a párt balszárnyának bírálata*¹

A

1901 jún. 18

*A Szlovák Nemzeti Párt 1901. évi választási programja*²

A Szlovák Nemzeti Párt Túrócszentmártonban 1901. április 11-én tartott tanácskozásán megállapított választási program:

1. Mi hazánk, Magyarország, egységének, oszthatatlanságának és függetlenségének alapján állunk.

2. Mint szlovákok, követeljük a szlovák nyelv elismerését és egyenjogúsítását az iskolákban, a bíróságokon és a hivatalokban; kívánjuk nevezetesen az 1868. évi 44. törvénycikk életbeléptetését.

3. Követeljük az egyházpolitikai törvények revízióját, nevezetesen a felekezeten kívüli-ségről szóló törvény eltörlését.

4. Egyházi autonómiát akarunk.

5. Követeljük, hogy az állam minden tőle telhető módon gondoskodjék a népiskolai oktatás színvonalának emeléséről, a természetes adottságok alapján.

6. Olyan rendszert és törvényeket követelünk, amelyek a gazdasági élet, a kisipar és kereskedelem fejlesztését szolgálják, követeljük tehát, hogy országrészünkön alapítsanak a lakosság szükségleteinek megfelelő gazdasági, ipari és kereskedelmi iskolákat az anyanyelv elve alapján.

7. Az a törekvésünk, hogy korlátozzák a kisparaszti birtokok tetszés szerinti felaprózását. Törvénnyel kell megállapítani a birtoktestnek olyan minimális részét, amely a megélhetéshez szükséges, és hogy azt a birtokosától elvenni vagy végrehajtás folytán árverésen eladni ne lehessen.

8. Igazságosabb adóztatási rendszert követelünk, főleg azt, hogy méltányos tekintettel legyenek a mi kevésbé termékeny vidékeinkre.

9. Követeljük hegyvidéki folyóink szabályozását.

10. Jó cselédtörvényt követelünk.

11. Követeljük, hogy az iparüzés szabadságát arravaló képesítés igazolásával korlátozzák, és hogy az állam védelmébe vegye a kézműiparosokat és az üzemi munkásokat a nagytőkével szemben; követeljük tehát a munkaadók és munkások viszonyának rendezését, és olyan törvények hozatalát, amelyek védik a munkások és családjaik anyagi, erkölcsi és egészségügyi érdekeit.

12. Az uzsora mindenféle nemének megszüntetésére törekszünk; amellet vagyunk, hogy

¹ Az Egyetértés 1901. okt. 9-i, 278. számában „Pánszláv agitáció” címen foglalkozik a Szlovák Nemzeti Párt fellépésével. Megállapítja, hogy az ápr. 14-i túrócszentmártoni gyűlésnek, amely a passzivitás abbahagyása mellett döntött, öt (helyesen: négy) szlovák mandátum lett az eredménye, bár *Mudroň* Pál Szucsányban, *Pauliny* Zsigmond pedig Stubnyán megbukott. A lap azzal vádolja a Szlovák Nemzeti Pártot, hogy a választási agitációja során meg nem engedett eszközökkel félrevezette, több helyütt megvesztegette, fenyegette, s a magyarok és egyes felekezetek ellen uszította a választókat.

² A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Volebný program slovenskej národnej strany, ustálený na porade v Turčianskom Sv. Martine dňa 11. apríla 1901.* – A szlovák nemzeti párt 1901 ápr. 11-i túrócszentmártoni értekezletén (tanácskozásán) hozott választási program. – *Nár. Nov.* 1901 jún. 18; 70. sz.

az állam gondoskodjék olcsó hitelről a kisgazdák és kézműiparosok számára, és hogy a nép szegény rétege szűkös időkben megfelelő foglalkoztatást találjon.

13. Kívánjuk, hogy a fogyasztási és önszegélyező szövetkezetek az állam védelmében és támogatásában részesüljenek.

14. Hívei vagyunk a közigazgatási reformnak, de úgy, hogy a polgárságot ebből az együttműködésből ki ne zárják.

15. A községi és járási autonómia hívei vagyunk.

16. Törvényes intézkedést követelünk az igazságszolgáltatás meggyorsítására és olcsóbbá tételére.

17. Követeljük a választókerületek igazságos beosztását, az általános, közvetlen választójogot és a községenkénti titkos szavazást.

18. Követeljük a szabad szövetkezés és gyülekezés jogát.

B

1901 szept. 5

Hodža Milán bírálata a „Hlas”-ban a szlovák nemzeti párt 1901. évi programjáról: „A Szlovák Nemzeti Párt akcióbalépéséhez”¹

(Részletek.)

A vezérek talpra álltak, a harsonák harcba hívtak, és a hadak – meghátráltak...

A Szlovák Nemzeti Párt hosszú éveken át tartó ijesztő hallgatása után azt lehetett volna hinni, hogy amikor végre eljön az elhatározó cselekvés pillanata, a nemzeti élet elernyedni szerveit újraélednek. Ugyan, ugyan! Áprilistól máig a nemzeti párt már eljutott addig, hogy van két végleges jelöltje. A párt oszlopai, a rettenthetetlen vidéki „nemzethű fiak”, a „dolce far niente” rendszerének a „kreténekkal” és a „kritizáló akadékoskodókkal” szemben jól vértezett védelmezői – hogyné! – ők most is állják a helyüket szilárdan és megingathatatlanul. De hiszen ezek azok a jól ismert figurák: egész éven át, a néptől hermetikusan elzárva, kényelmesen heverésznek, és miután teleszívták magukat mucsai bölcsességgel, augusztusban Martinba (Túrócszentmártonba) özönlnek, és világrengető beszédek pufogatnak a levegőbe a nemzeti hűségéről. A „nemzetnek e vezérei” közül sokan már jó előre kijelentették, hogy ők ugyan mindig jó szlovákok voltak, ma is azok, és azok lesznek a jövőben is, szavazatukkal azonban lekötötték magukat X-nek vagy Y-nak, mivelhogy ezt állítólag helyi politikai indokok és a kerület különleges érdekei így kívánják. Ha visszagondolunk az 1896. évi nyitrai választási kampány pikáns kis eseteire, nos, akkor a „különleges érdekeknek” ez a homályos fogalma tökéletesen világos lesz.

És a nép? Szegény nép! Bizony nem volna illő ettől az elhanyagolt néptől megkívánni, hogy ismeretlen vezérek első vezényszavára hanyatthomlok beleszaladjon a csendőrök szuronyaiba egy előtte ismeretlen eszméért, olyan emberek vezetése alatt, akik csak akkor fedezik fel iránta érzett „forró szeretetüket”, amikor szavazóanyagra van szükségük. A hosszú évek tétlensége kegyetlenül megbosszulja magát, a vágyvavárt alkalmas pillanat elszalad a nemzeti párt elől, és ki tudja, mikor tér újra vissza? Most már talán sok elfogulatlan emberben felébred annak a felismerése, hogy az a bizonyos „aprómunka” ér ám valamit, hogy a szervezés nem holmi felesleges haszontalanság, hogy a nép erkölcsi újjászületése legeslegelső feltétele a po-

¹ A közlemény eredeti címe és lekövetkező helye: *K aktivite „slovenskej národnej strany” – A szlovák nemzeti párt akcióbalépéséhez (aktivitásához)*. – *Hlas* 1901. szept. 5; 1. sz., 1–9. l.

litikai aktivitásnak, és hogy saját eltévelyedéseiknek és a nemzeti farizeuskodásnak a leleplezése csak akkor téveszti el célját, ha későn jön.

Ámde ne rekrimináljunk. Tekintsük át a helyzetet, ahogy az idáig alakult.

* * *

Milyen programmal jelentkezik szólásra a Szlovák Nemzeti Párt az ország közügyeinek tárgyalásánál?

Nehéz a válasz! A Szlovák Nemzeti Pártnak még nincsen határozott programja. A párt kebelében az a nézet alakult ki, hogy nekünk, szlovákoknak, illetőleg nemzetipártiaknak, nincs is egyáltalán programra szükségünk, minthogy – mondják – tudjuk, mit akarunk. Ilyen gondolatnak a bírálóba bocsátkozni – talán felesleges is... Csak az idei áprilisi pártértekezlet fogadott el egy, a párt haladó szellemű csoportjától származó javaslatot, amely szerint ki kell dolgozni a programot. Igaz ugyan, hogy ez a javaslat rosszul járt, – amúgy szlovákosan: nem valósították meg. Csak a gazdasági program készült el, amelyet szellemben és mély átgondolással Krupec Rudolf dolgozott ki.

Tehát már csak a választási program kérdése marad hátra.

Általában a „mértékadó” körökben is úgy vélik, hogy ez a választási program csak amolyan esszencionális krédó, amely kifejtésre és rendezésre vár. De éppen ez okból úgy kell felfognunk, hogy a benne foglalt elvek nem pusztán csalogató ígéretek, hanem éppen ezeknek az alapjára épülhet fel majd az olyan szélesebb körű, teljes program, amely megfelelné a nemzeti pártnak, és méltó volna hozzá.

Alapvető feladata minden programnak: kifejezésre juttatni egyik vagy másik párt követeléseinek körét. A programban tükröződik a pártok jellege; a pártnak a program annyit jelent, mint a testnek a lélek.

A Szlovák Nemzeti Párt eddigi programjai túlságosan is egyoldalúak voltak. Akár az 1849. évi programot² vizsgáljuk, akár a Memorandumot³, vagy a nem magyar egyesült nemzetiségek pontjait⁴, ezt az egyoldalúságot, sőt hiányosságot mindenütt megtaláljuk. A nemzeti, sőt néha nemzethűségi kérdések az alfájuk és omegájuk. Itt-ott valami az egyházzal és az iskolával. A közélet alapvető ingredienciáival, a gazdasági és szociális kérdésekkel szemben a mi programjaink nagyúri közömbösséget mutatnak. Egészen természetes tehát, hogy ezek közül egyik sem volt életképes, és mihelyt a szlovák férfiak előtt megnyílt a közéleti politikai aktivitás tere, a gyakorlati élet viharai elseperték az álmatag szlovák lelkület gyöngye hajtásait. A Memorandum az egyetlen, amely az embereket varázsával megejtette; a kegyelet meghosszabbította ugyan az életét, de végre ezt is elérte a végzet: az a végzet, amely egyébként csak az utópiákat szokta elérni. És még egyet: nálunk a nemzet, mint politikai egész, sohasem gondolkodott. Hagyta, hogy egyesek eszméi vezessék, és ezek az eszmék belefűttek a közönség közismert eltompult közömbösségébe. Ezért nincs nekünk meghatározott és átfogó ideálunk sem – az utópiákat nem számítom –, nemhogy átgondolt politikai programunk volna.

No de hát mit kezdünk azzal a választási programmal?

A gazdasági program határozott és alapos. Így szemre, pontról-pontra maradinak látszik. De csak látszik. Magyarország gazdasági viszonyait – és a mi szlovák viszonyainkat mindenekfelett – a természetellenes liberalizmus kapkodása ingatta meg. A kapitalizmusnak és a hatalom birtokosainak szabad volt és most is szabad minden, a szegényeknek és a gyöngéknek senki sem nyújtott segítő kezdet. A mi földművesnépünk és a mi iparosságunk a proletariátus színvonalára kezd süllyedni, anélkül, hogy ezt a süllyedést a nagyipar és nagyke-

² Helyesen: az 1848. máj. 10-i lipótszentmiklósi szlovák nemzeti programot.

³ Értsd: az 1861. júl. 6-i túrócszentmártoni szlovák nemzeti program és Memorandum.

⁴ Feltehetően az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus elfogadott határozati javaslatára utal Hodža Milán (l. *Iratok* II. 53/II. C. sz. irat).

reskedelem természetes növekedése indokolná. Minálunk mind az egyik, mind a másik, – kevés kivétellel – mesterkéltné, inszolid és nem időtálló. Népünk alighogy kiszabadult az úrbéri jobbágyságból, a kapitalizmus karmai közt találta magát. Még csak fel sem éledt, és máris fojtogatták őt a latifundiumok és a deficittel dolgozó gyárak. Ez a természetellenes fejlődés az oka a magyarországi ipar sikertelenségének. Az egészséges gazdasági fejlődés első követelménye nálunk a „restitutio in integrum”, a konzerválás, és csak ezt követőleg a szociális irányú reform. Ezért hát el kell ismernünk, hogy amit ez a gazdasági program tartalmaz, az egyelőre megfelel a nép szükségleteinek; hogy ebbe a programba még más is beleférne, az más kérdés. Dicséretre méltó, hogy a program nem mond le a leggyöngébbekről: a munkásrétegről. A munkásság szociális kérdése minket nemcsak humanisztikus szempontokból érdekel: ez egyúttal nemzeti kérdés is. Szlovákok ezrei és ezrei dolgoznak munkás és napszámossorban, és hogy egy munkás sem nyomorog és küszködik annyit, mint éppen a szlovák munkás, ez már az ő szlovák természetéből és a megfelelő képzés hiányából eredő tény. A program ugyan itt is következetes abban, hogy sokat beszél, keveset mond, de legalább mégis mond valamit.

De a párt, amelyről szó van *nemzeti* pártnak nevezi magát.

És *nemzeti-e* a programja? Ez a program meghazudtolja mindazokat a nemzeti követeléseket, amelyeket eddig a párt zászlajával fedezett. A választási program második pontja a *nyelvi* követeléseket tartalmazza. A szlovák nemzet fennmaradásáról nincs benne egy szó sem. Az 1868. évi 44. törvénycikk alapján áll, amely a politikai értelemben vett magyar nemzeten kívül más nemzetet Magyarországon nem ismer el. Az új „választási program” tehát *dezavualja a Memorandumot*, és így nem nemzeti, hanem csak nyelvi programmá válik. De így is veszélyesen elsietett program. Nem veszi figyelembe, hogy *nemzetiségi törvényünket a kormány és közigazgatási szerveink durvasága nemcsak hogy illuzóriussá tette, de hogy ezt a törvényt újabb törvények pontról pontra semmissé tették, és újabb meg újabb miniszteri rendeletek mintegy törvényen kívül helyezték*, – mind az iskolaügy, mind az igazságügy terén, a közigazgatásban, az egyházak életében, az egyesületi életben, a vármegyén, a községben, a jegyzőnél, a szolgabírónál, a pénzügyigazgatásban, a vasutakon, és mindenütt, de mindenütt, ahol a közélet csak megnyilatkozik. Nyelvi jogaink helyes védelmének elsősorban azokat a bástyákat kell megdöntenie, amelyek miatt megközelíthetetlené vált a nemzetiségi törvény. Ettől eltérő értelemben harcolni már lényegében nem logikus, és kilátástalan, sőt a gyakorlati politikai életben egyenesen veszedelmes, mert szörnyű fegyvert ad az ellenfél kezébe.

Felvetődhet a kérdés: miért kell egy nyelvi programot hirdető pártnak éppen nemzeti pártnak neveznie magát? De erről majd később.

Mit követel a választási program politikai tekintetben? Követeli magyar hazánk egységét, oszthatatlanságát és függetlenségét. Ez az első és második követelés ugyan magától értetődő, és abban az esetben is helytálló volna, ha a program a második pontban netán még a memorandum szerinti nemzeti különállóság elismerését is követelné, vagy akár még a nemzeti autonómiát is. De hogyan kell értelmezni a függetlenséget? Érinti-e itt a program a mi államjogi viszonyunkat Ausztriához, és úgy értelmezi-e a függetlenséget, mint Kossuth, vagy Ugron? Ezzel a homályos frázisával a program kétségeket támaszt abban a tekintetben, vajon a Szlovák Nemzeti Párt a dualizmus ellen van-e, vagy mellette, és amennyiben ellene van, miért? – azért-e, mert Ausztriával szorosabb viszonyt akarna, vagy ellenkezőleg, lazábbat? „Gesamt-reich” vagy elszakadás? Jobbra, vagy balfelé? Ezeket a súlyos dolgokat elhallgatni nem lehet, az önálló vámterület gondolatának a hívei óriási arányokban szaporodnak, ez most időszzerű lett és az egész kérdés elsőrendű gazdasági jelentősége következtében ma már égető probléma, mi pedig nem tudjuk, hogy igent mondjunk-e vagy nemet?

A program további követelései annak a hangoztatásában merülnek ki, hogy a közigazgatás reformját úgy kell keresztülvinni, hogy a lakosság az együttműködésből ki ne maradjon, azután meg, hogy az igazságszolgáltatásnak gyorsabbnak és olcsóbbnak kell lennie, és végül követeli a kerületek igazságos beosztását és az általános, közvetlen választójogot s a titkos szavazást

községenként, a szabad szövetkezés és gyülekezés jogát, az egyházpolitikai törvények revízióját, az egyházi autonómiát és a felekezeten kívüliség megszüntetését. Itt mindjárt szembeötlő, hogy ennek a politikai programnak nincs egységes jellege, és hogy nem eléggé határozott. Az általános választójog, azután a szabad egyesülési és gyülekezési jog tisztára demokratikus követelés. Az egyházpolitikai törvények revízióját nálunk imperatívé fogják fel, ami a civilfunkciók kiküszöbölését jelenti, így hát ez klerikális követelés, tehát antidemokratikus. Továbbá: a közigazgatás reformja. Mért nem beszél a program világosan arról, hogy milyen irányban képzelel el és kívánja ezt az újítást? A lakosság együttműködéséről szóló frázis arra enged következtetni, hogy ez alatt önkormányzatot értenek; a kerületekről és községekről szóló 15. pont ezt per analogiam megerősíti. Csakhogy egy (széles körű) nemzetgazdasági tervezet *a közigazgatás államosítását* követeli meg. Hogyan is állunk hát? Miért nem határozott ez a program? Es hogy állunk azzal az igazságszolgáltatással? Legyen gyorsabb, olcsóbb. De hogyan? Az ügyvédi költségek legyenek alacsonyabbak? A fórumokat számszerűleg egyszerűsítsék? A perrendtartást változtassák meg? Vagy hogyan? Csak éppen hogy legyen? Ez merő határozatlanság.

Az iskolákról a program nagyon is szellemeskedő hangon szól. Azt kívánja ugyanis, hogy az állam minden tőle telhető módon gondoskodjék a népiskolák színvonalának emeléséről, „természetes alapokon”. Az állam, mint tudjuk, a saját iskoláiról gondoskodik is, – ezek szerint állami iskolákat akarunk? Hja, – „természetes alapokon!” Demokratikusak volnánk? Vagy talán az rejlik emögött, hogy a tanítási nyelv – az anyanyelv legyen? Állam – és szlovák iskolák... ej, ej!

Most kérem, keressük meg azt a mesebeli fekete szálát, amely a vázolt programot egységes egészbbe fogná össze!

Sajnálattal bár és kellő tisztelettel, de határozottan kijelentjük, hogy a választási programban egységes elvet nem találunk. A szerző lemérte korunk nehézségeit, ezért a nemzeti programot szerény nyelvi követelésekre redukálta, a nép szájaízének vaktában kedveskedett, és összehordott egyet s mást, aminek a gazdasági programot kellene helyettesíteni, ehhez hozzákevert egy adagot az aktuális agrárizmusból, lojálisan hozzácsapott kóstolóba egy kis klerikalizmust, az egészet becsomagolta a demokrácia pókhálóvékony leplébe, és nemzeti címkét ragasztott rá.

Noshát, így nem szoktak programot csinálni...

A következőkben a cikk azt fejtegeti, hogy a múltban a szlovák politikusok mindig valamilyen kívülről – Bécsből, a magyar ellenzékétől – jövő ígéretekben bíztak, pedig elsősorban a nép saját erőire kell támaszkodni.

A szlovák *nép* eljövendő programja bizonyára hosszú évek munkájának és kutatásának az eredménye lesz, de az irányítást hozzá megadták már az 1845–1848-as évek. Annak a programnak amely ezt a nemzeti „Hiszekegy”-et megelőzné és velősen kifejezné, módszerében hünek kell maradnia a Štúr által képviselt demokrácia elvéhez, de másrésztől tekintettel kell lennie a mai viszonyokra is, és pedig figyelembe kell vennie az ország politikai helyzetét, továbbá az államhoz és annak kizsákmányolóihoz való viszonyunkat és végül népünk gondolatvilágát...

Ezután arról ír hosszabban, miért kell elvetni a politikai liberalizmust, s miért a demokratizmus az egyetlen helyes út a szlovák nép számára.

Egyszóval: a demokratizmus alapfeltételei mind elméletben, mind a múltban és népünk természetében adva vannak; ezen az elméleten nálunk a tökéletlenség csorbája esett, tehát tökéletesíteni kell, múltunk szellemi kincsekkel van telve, csak meg kell azokat ismernünk; népünk még nem nagykorú, és ingadozó, nevelnünk kell tehát, és a benne rejlő jót megszilárdítanunk...

Befejezésül azt elemzi, hogy egyik nemzetnek sincs joga a másikat elnyomni, arra akaratát rákényszeríteni, a nemzetnél – nemzetiségnél magasabb érték az emberség, a humánus.

Hodža Milán

1901 júl. 17

*Gr. Khuen-Héderváry Károly horvát bán levele Széll Kálmán miniszterelnökhöz egyes magyar lapokban megjelent horvátellenes cikkek tárgyában*¹

ME 1903 – XVII – 1105 alapsz. [1902 – XXII – 260(1600)]

Tisztelt barátom!

A „Hazánk” című napilap egy egész hajszát látszik most ellenem inszenzírozni. Engem eddig ugyan még nem nevez meg, de egy cikkben fejtegeti, hogy üldöztetnek Szlavóniában a magyarok, és hogy érdekeik védelme szempontjából, a magyar kormánynak egy közeget kellene felállítania (persze az én ellenőrzésemre van ez gondolva). Miután e cikkben semmi pozitív adat nincs, úgy cáfolatába nem bocsájtkozhatom, neked csak azért teszek róla említést, mert sajnos a magyar sajtóban minduntalan jelennek meg az egész horvát nemzetet piszkoló cikkek, így nemrég a Pesti Naplóban is, és nincsen egyetlen egy sem, mely védelmébe venné; ez nem jó[!] van így, amint ezt neked egyszer már szóval is említettem, így a visszhang nemhogy jobbá nem lesz, ellenkezőleg rosszabbodnia kell, mert az ilyen írásmodor a lojálisokat is felbőszíti és elkedvetleníti.

Visszatérve a „Hazánk”-ra abban most egymásután az 1898: XXIII. t. cikk alapján alakuló hitelszövetkezetek dolgában is tendenciózus közleményeket hoz, és ez onnan ered, mert a központ egynémely ágensei részéről ügyetlenségek követték el, nekem az ujjokra kellett koppintanom, és most így adják ki a bosszújokat, lehet hogy az elébb említett cikk is annak eredménye. Ezen ügyről különben alkalomadtán Nagy államtitkár informálhat. Hatóságaim fáradozásainak sikerült ezeket popularizálni az ellenzék agitációival szemben is, és most meg-

¹ Khuen-Héderváry ez idő tájt a fővárosi sajtó részéről állandó támadások tárgya, – e lapok szerint, mert nem érvényesíti kellő eréllyel a magyar nemzeti politika követelményeit Horvátországban. Az agrárius *Hazánk* 1901 júliusában két ízben foglalkozott a szlavoniai magyarok ügyével (*A magyarság üldözése Szlavóniában* 1901. júl. 5; I. 157. sz. és *A szlapon kérdés* 1901. júl. 16; I. 166. sz.) E cikkekben a szlavoniai magyarok (akiknek számát előbb 100 ezerre, második cikkében igen nagy túlzással 300 ezerre teszi) gazdasági helyzetével foglalkozik, kiemelve, hogy a horvát hatóságok részéről üldözésben és jogtalan gazdasági elnyomásban van részük. Az *Országos Hitelszövetkezeti Központ* közreműködésével 30 szlavoniai magyar községben alakult hitelszövetkezet magyar tőkével és magyar hivatalos nyelvvél. Horvát részről heves támadások érték ezeket a magyar szövetkezeteket, valamint a magyar nyelvű felekezeti és magániskolákat (*vasúti iskolák*), s követelték, hogy ezeknél is vezessék be a horvát hivatalos nyelvet. Különösen *Strossmayer* diakovári püspök igyekezett mindenáron megakadályozni a magyar nyelv érvényesülését: papjainak megtiltotta a magyar nyelvű prédikációt, hitoktatást, kiátkozta azokat a magyar híveket, akik magyar iskolákba küldik gyermekeiket stb. Emiatt több szlavoniai katolikus magyar község áttért a protestáns hitre (l. *ME* 1903–XVII–1105). A szlavoniai magyarok kulturális és gazdasági gondozásának ügyét 1903-ban egy kormánytámogatással működő társadalmi akció vette át (Julián Egyesület). Khuen helyzete ebben a kérdésben igen kényes volt. Magyar részről elvárták tőle a szlavoniai magyarok messzemenő támogatását, mint horvát bánnak azonban a horvát autonómia és a horvát nemzeti mozgalom szempontjait is figyelembe kellett vennie. Horvát részről pedig a szlavoniai magyar szórványok minden szervezkedésében és akciójában a magyar sovinizmus támadását és erőszakos magyarosító akciót láttak, holott a valóságban számszerűen kimutatható a szlavoniai magyarok egy részének elhorvátosodása. A magyar sajtó támadásai (pl. a Pesti Napló *Horvátok és szerbek* című cikke, 1901. júl. 2; 179. sz.) megnehezítették Khuen helyzetét, s egyes sovinizta sajtóorgánumok (Budapesti Hírlap és a függetlenségi sajtó) indokolatlan horvátellenes támadásai nagymértékben hozzájárultak a magyar–horvát viszony elmérgesedéséhez. – Fenti irathoz l. mellékelve a „Horvát-Szlavonországok polgári népességének nemzetiségi és hitfelekezeti megoszlása az 1900. évi népszámlálás alapján” című táblázatot, mely szerint a 2 400 766 főt kitevő társországi népesség 3,76 százaléka (90 180 lélek) magyar anyanyelvű és nemzetiségű.

mondhatom, hogy a központ éppen politikai nehézségeket csinál. Pedig éppen ezen intencióm is hivatva volna a jobb egyetértést elősegíteni. Mindezeket azért írom meg neked, hogy tájékozva légy, hogy mi rejlik mind e cikkek mögött. Ez alkalommal arra is akartam figyelmet felhívni, hogy az *Information*² című lap, minden ígérete dacára egyebet sem csinál, mint célzatosan ellenséges hangulatot csinálni a magyar és horvát közvéleményben, most meg már egészen nyíltan bevallotta, hogy a délszláv propagandának egy orgánuma, ami az „*Agramer Zeitung*”²-ban megjelent nyilatkozatából tűnik ki. Mikor ezt nyilvánosan rásütötték, hallgatott, mert igaz volt.

Reményilem egészen felépültél, és jót tesz a falusi levegő.

Kitűnő tisztelettel és szíves üdvözlettel maradtam

igaz és őszinte barátod
Khuen-Héderváry Károly

Zágráb, 1901. júl. 17.

28

*Fiumei hatósági iratok Fiume és Horvátország közigazgatási és országgyűlési viszonyára vonatkozólag*¹

A

1901 aug. 3

*Mayländer fiumei polgármester átíratva gr. Szapáry László fiumei kormányzóhoz a horvát-szlavon hatóságokkal való kapcsolat tárgyában*²

ME 1901 – X – 3.207

(Egykorú fordítás másolata.)

Fiume város polgármestere
206. eln. sz.

Bizalmas!

A fiumei kir. kormányzóhoz!

Tegnap augusztus 2-án a városi tanácshoz címezve érkezett a ./.. alatt csatolt csomag, mely a magyar törvényhozás részéről hozott és Horvát-Szlavon-Dalmátországra is érvénnyel

² Fekete ceruzával aláhúzva.

¹ Fiume közjogi helyzetét az 1868 : XXX. tc. szabályozta, s eszerint Fiume és kerülete a magyar koronához csatolt „külön test” (corpus separatum), melynek autonómiáját részleteiben a magyar és horvát országgyűlés és a város küldötteinek kell kidolgoznia. Ezek a tárgyalások nem jártak sikerrel, s ezért 1870-ben provizóriumot létesítettek, amely 1918-ig fennállott Fiume kormányzatában. A provizórium értelmében Fiume kerületét a magyar kormány igazgatja, kinevezett kormányzó és kormányzói tanács révén. Maga a város széles körű autonómiával bír a választott „podesta” (polgármester) és a „rappresentanza” (városi képviselőtestület) irányítása alatt. Fiumében a magyar törvények érvényesek, és a magyar országgyűlésbe küld képviselőt. A horvátok, hogy Fiuméra emelt jogigényüket fenntartsák, választási törvényükben két képviselői helyet tartottak fenn Fiume számára, de Fiume ténylegesen sohasem küldött képviselőt a horvát tartománygyűlésbe, s nem fogadta el annak jogszabályait. A városban egyébként heves politikai küzdelem folyt a horvát és az olasz párt között. Az olaszok – a magyar kormány támogatásával – egyre inkább tért hódítottak: a horvátok 1880 és 1910 között 38,1-ről 25,9 százalékra olvadtak le, míg az olaszok 1910-ben már a város lakosságának 48,6 százalékát tették. Az olasz, ún. *autonóm párt* eleinte a magyar kormány támogatását élvezte a horvátokkal szemben. A századforduló idején azonban az autonóm párt szélső szárnya az önkormányzat kiszélesítéséért, a magyar kormány befolyásának csökkentéséért szállt síkra, Ricardo Zanella és Kuscher Nándor vezetése alatt. Az autonóm párt másik része Mayländer podesta vezetésével a kormány mellé állt, félve a horvát mozgalomtól, hiszen Fiume lett az egyre erősödő horvát ellenzéki mozgalom központja, Barcio majd Supilo vezetésével. Az 1901 októberi választásokon a szélsőséges autonomista párt

biró 1901. évi és a szövegben „magyar-horvát közös törvények”-nek nevezett törvénycikkeket tartalmazza.

A csomag küldője a horvát-szlavon-dalmát miniszter úr önmagyméltósága, és a nyomtatott címzésből kitűnik, hogy ezen törvényeknek *Fiume városához való küldése, úgy, mint eddig, továbbra is szándékolatik.*³

Mínt hogy Fiume törvényhatósága semmi tekintetben sem függ a horvát-szlavon-dalmát hatóságoktól –, és tekintettel arra, hogy az összes magyar törvényeket a nagyméltóságú m. kir. belügyminisztérium küldi meg a városnak magyar nyelven és olasz fordításban; tekintettel arra, hogy ezen város hivatalos neve magyarul és olaszul *Fiume* és nem *Rieka*; nem lévén kizárva, hogy a törvények hasonló megküldése a jövőben bizonyítékul hozatnék fel ezen városnak a szorosabb értelemben vett Magyarországhoz való közvetlen politikai és területi hozzátartozása ellen; tekintettel végül azon körülményre, hogy a horvát-szlavon-dalmát hatóságok a magyar vagy az autonóm törvények tekintetében nem állhatnak semminemű viszonyban Fiume városával: – az alulírott kötelességének tartja a törvényeknek a horvát-szlavon-dalmát miniszter úr önmagyméltósága részéről történő ezen megküldését Nagyméltóságod tudomására hozni, és a be nem iktatott csomag csatolása mellett kérni, hogy saját hatáskörében intézkedni méltóztassék, miszerint a m. kir. belügyminiszter úr önmagyméltósága felkéressék, hogy Fiume városával szemben magának a magyar országgyűlés által hozott törvények megküldésének a kizárólagos jogát biztosítsa.

Fogadja stb.

Fiume, 1901. augusztus 3-án.

A polgármester:
Dr. Mayländer s. k.

B

1901 nov. 1

A fiumei kormányzóhelyettes jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek Fiume országgyűlési képviselőtársaságában

ME 1901 – X – 4043 (517 fasc.)

Fiumei és. magyar-horvát tengerparti kir. kormányzó
ad 1196. szám

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

A városi képviselőtestület múlt hó 31-én este 6 órakor tartott ülésén, Fiume részéről a horvát országgyűlésbe küldendő két képviselőnek megválasztása tárgyában élénkebb vita fejlődött ki, melynek érdekesebb mozzanatait a következőkben van szerencsém Nagyméltóságod becses tudomására hozni.

A horvát bán Önmagyméltósága, mint eddigelé is megtörtént, folyó évi október hó 22-én 74 760 számú átiratával meghívta Fiume várost és kerületét, hogy a zágrábi országgyűlésbe két képviselőt küldjön.

jelöltje, *Zanella* alúlmaradt a mérsékelt, vagy liberális autonomisták, a magyarok, sőt még a szélsőséges olaszokat gyűlölő horvát ellenzék által támogatott kormánypárti jelölttel, gróf *Batthyány* Lajossal szemben is. Ez az oka annak, hogy a szélsőséges autonomisták körében felmerült eddigi politikájuk revíziójának gondolata: a magyar kormánnyal szemben a horvátokkal kellene együttműködni, s a horvát saborba küldeni képviselőket. Az olasz-horvát ellentét azonban sokkal mélyebben gyökerezett, semhogy erre sor kerülhetett volna, s a rappresentanza többsége az eddigi politika folytatása mellett foglalt állást.

² A másolat első oldalának élén: „A fordítás másolata. Bizalmas!”

³ Fekete ceruzával aláhúzva.

Fent említett átiratban a bán, hivatkozva arra, hogy az 1881. évi szeptember hó 15-én kelt horvát választási törvény 38. §-a szerint az általános választásokat folyó évi november 6–9-e közt tűzte ki, felhívja Fiume várost és kerületét, hogy a fent említett törvény 2. §-ának: 89. és 90. pontja, nemkülönben az 1888. szeptember 29-én kelt törvény értelmében válassza meg két képviselőjét a horvát-szlavon-dalmát királyságok országgyűlésébe.

Ez átiratot, szokás szerint, áttettem a városi tanácshoz, további intézkedés végett.

E báni átirat a tegnapi tartott városi képviselőtestületi ülésen napirendre tűzött ki.

Az elnök ez ügyre vonatkozólag azt a javaslatát terjesztette elő, hogy a Rappresentanza vegye egyszerűen tudomásul a bán átiratát, és az ügy felett térjen napirendre; Sirola Albert városi képviselőtestületi tag azt javasolta, hogy tekintve azt, hogy a kormány ellentétbe helyezkedett a fiumei polgárság többségének óhajával és Fiume érdekével, mikor a lefolyt országgyűlési választásoknál Zanella jelöltsége ellen állást foglalt, a képviselőtestület határozza el, hogy a horvát országgyűlésbe két képviselőt küld.

Ezután Kuscher Nándor képviselőtestületi tag szólalt fel, és azt fejtette ki, hogy dacára annak, hogy a Sirola által előadottakat helyesli, és úgy Fiuméra, mint az államra nézve helytelennek tartja azt a politikát, melyet a helybeli kormány a horvátok jóakarátának megnyerésére üz, mivel azonban Fiume közvetlen Magyarországhoz csatolt külön test: nem fogadhatja el azt az indítványt, hogy Fiume a horvát országgyűlésbe képviselőit beküldje.

Az elnök figyelmezteti Kuschert, hogy az ő fejtegetései nem tartoznak a tárgyhoz, és saját indítványát szavazás alá bocsátván, az egyhangúlag elfogadtatott.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Fiume, 1901. november hó 1-én.

[Olvashatatlan aláírás]¹
kormányzói helyettes

29

Az erdélyi szász nemzetiségi politika állásfoglalása a „szász népi program” és a kormánypárttal való kapcsolat tárgyában¹

A

1901 aug. 27

A szász központi választmány nagyszebeni gyűlésének határozata az 1890. évi „szász népi program” és az ún. „szász paktum” kérdésében²

A szász központi választmány f. hó 27-én Nagyszebenben ülést tartott és a következő határozatokat hozta:

¹ Feltehetően Giml (tiszi címtár alapján).

¹ Az erdélyi szász képviselők 1897 – a helységnevekről szóló törvényjavaslat, majd a következő évben elfogadott törvény (1898 : IV. tc., I. Iratok II.) – óta, pártonkívüli állást foglaltak el. Azonban a legtöbb kérdésben tovább is a kormányt támogatták, s ezért az ellenzék részéről több ízben éles támadásban részesültek. A *katonai javaslatokkal* kapcsolatos ellenzéki obstrukció idején a kormánypárt és a szász képviselők csoportja között ismét szorosabbá vált az együttműködés. Mikor Tisza István kormányra került (1903), a szász képviselők emlékiratban fejtették ki a szász nép kívánságait. Tisza kijelentette, hogy a szász ev. egyház és iskolák autonómiáját tiszteletben fogja tartani, a lelkészeket és tanítókat állami fizetékieskiegészítésben fogja részesíteni, minden korlátozó kikötés nélkül. Megígérte továbbá, hogy a nemzetiségi törvényt közigazgatási, igazságszolgáltatási és iskolai téren egyaránt végre fogják hajtani. A Tiszával kötött megállapodás alapján a szász központi bizottság 1903 nov. 27-én határozatot hozott, amelyben bízva a kormányelnök programjának lojális végrehajtásában és a szász népi program fenntartásával – javasolja a szász képviselők belépését a kormánypártba, ami röviddel azután meg is történt. (Vö. *Deutsch, Fridrich: Die Siebenbürger Sachsen in den letzten fünfzig Jahren 1868–1919. Hermannstadt 1926, 165–166. l.*)

² A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Sächsischer Zentralausschuss. – Kr. Ztg. 1901. aug. 29; 198. sz.*

1. Az első szász közgyűlés által Nagyszebenben 1890. június 17-én egyhangúlag elhatározott és 1896. október 22-én a második szász közgyűlés által csupán néhány szervezési kérdésben módosított, egyébként azonban változatlanul hagyott és újból megerősített szász, népi program továbbra is változatlan alapjául szolgál szász népünk munkájának és minden néptárstól hűséges és buzgó együttműködést várunk el e program előmozdítására és megvalósítására.

2. A szász körzeti választmányoktól és választógyűlésektől elvárjuk, hogy a kilátásban levő országgyűlési választásokon csak olyan férfiakat jelölnek és választanak meg, akik kijelentik, hogy teljesen és tökéletesen a szász népi program alapján állnak.

3. A jövő országgyűlés képviselőinek pártállására vonatkozólag, anélkül, hogy ez a népi program 6. pontját érintené, kinyilvánítjuk azt az óhajunkat, hogy a jövőbeni szász képviselők ez alkalommal a jelenleg meglévő országgyűlési pártokon kívül foglaljanak állást.

4. A szász országgyűlési képviselőktől, akár az országgyűlési pártok valamelyikéhez tartoznak, akár nem, elvárjuk, hogy minden, a szász népi programra és annak végrehajtására vonatkozó kérdésben mind választókerületük körzeti választányaival, mind pedig a központi választmánnyal idejében kapcsolatba lépnek és maradnak, továbbá, hogy fellépnek annak érdekében és a maguk részéről minden erejükkel odahatnak, hogy a szász képviselők minden fontosabb, a szász népi programot és annak végrehajtását érintő kérdést időről időre és rendszeres összejöveteleken közös és egységes eljárás céljából tárgyalás alá vonjanak és megtanácskozzanak.

5. A következő országgyűlési választások eredményétől elvárjuk politikai alapelveink olyan parlamentáris képviseletét, amely meg tud felelni egy megnövekedett, sokoldalú parlamentáris aktivitás feladatainak is.

6. Ezekről a határozatokról a körzeti választmányok értesítendőek.

B

1901 okt. 22

A „zöldszász” sajtó közleménye a megválasztott erdélyi szász képviselőknek a kormánypárttal szemben tanúsított magatartásáról: „Természetes állásunk az országgyűlésen”¹

I.

Az új magyar országgyűlést megválasztották. A szász képviselők három kivétellel zárt csoportként vonulnak be oda. Biztosra vehető, hogy zárt csoportban maradnak, amely politikai pártállását mindig *közösen* választja meg. Afelől sem maradhat már eleve kétség, hogy hol lesz a helye ennek a zárt csoportnak a magyar országgyűlésben. Aki nincs már amúgy is tájékozva a szász választókerületek túlnyomó többségében általános hangulatról, annak elárulja a csoport részben új összetétele, hogy ezt az állást józanul nemcsak „jelenleg”, az országgyűlésbe való bevonuláskor, hanem az egész választási perióduson keresztül is a nagy országgyűlési pártokon kívül kell elképzelni. Ha mégis az alábbi megjegyzésekre érezzük magunkat indítatva, annak oka az az egyes beszámolókból hallott tétel, amely nézetünk szerint ezzel az egyhangú elhatározással, ennek horderejével szöges ellentétben áll: ez a tétel „a kormánypártban való természetes állásunk”-ról szól, az afeletti sajnálat egyidejű kifejezésével, hogy ezt az állást jelenleg, sajnos, nem foglalhatjuk el. Ezzel a „természetes állással” kapcsolatban nyilvánvaló, hogy ez a „sajnos” egy kissé több, mint a sajnálkozás azok felett az *okok* felett, amelyek a kormány-

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Unsere „natürliche” Stellung im Reichstag. – Kr. Ztg.* 1901. okt. 22; 244. sz.

pártban való állásfoglalást lehetetlenné teszik. Szükségesnek látjuk választ adni erre a szónoki fordulatra.

Nézetünk szerint ennek értelme volt a kormánypártba való egykori belépésünk, 1892-ben. Akkor azt hittük, hogy amikor Tisza végre távozott a miniszteri székből, az európai Szapáry uralma alatt egy legalábbis félig új helyzettel állunk szemben. Tisza 15 évi uralmában egyesítve láttuk a sovinizmust az önkényuralommal: az európai kormányzási formák bevonulásával immár a nemzetiségi türelmesség eljöveteleiben is reménykedtünk. Az ilyenféle türelmesség szelleme mindenesetre megfelelt az új miniszterelnök szubjektív gondolkodásmódjának. Az azonban, hogy egy erős népi áramlat hatalmasabb volt, mint egyetlen embernek mégoly nemes céljai és törekvései is, aki megvetette a napi bálvány szolgálatát, megmutatkozott korai bukásának közvetlen okában. A Hentzi- és a honvédszobor együttes megkoszorúzásának terve bizonyára a nemes békülékenység és az érzések terén való türelmesség szelleméből fakadt, de nem számolt eléggé saját néptársainak mélyen gyökerező nemzetiségi türelmetlenségével. Ha a magyar miniszterelnök egy ilyen számítási hibát követhetett el, akkor nem tűnhetik az a szász részről táplált remény sem alaptalan hiszékenységnek, hogy a nemzetiségeket elnyomó Tisza távozásával legalább a kormányon szakítani fognak a nemzetiségi jogok megsértésének rendszerével.

A magyar népet generációnként mindinkább átható nemzeti sovinizmus azonban nemsokára ismét bevonulását ünnepelte a minisztériumokba – először még európai formák között – majd Tisza szellemi rokona: Bánffy Dezső alatt ismét mindig leplezetlenebb önkényuralom képében, míg végül is az 1897-es helynév-törvény a szász nép túlnyomó többségének érzése szerint erkölcsileg lehetetlenné tette a kormánypártban való további megmaradást. A Széll-kabinet ugyan újabban véget vetett nagyjából az önkényuralomnak, – de nem vethetett véget hasonlóképpen a nemzeti türelmetlenség csaknem minden magyar politikus gondolatvilágát betöltő szellemének. Lehet súlyosabb önvádja egy kabinetnek, amely a „jog, törvény és igazság” jelszavát írta zászlajára, mint ha ennek a kabinetnek egy tagja a magyarországi németek német nemzeti öntudata ápolásának szándékáért szász életérdekek ellen irányuló megtorlással fenyeget? Micsoda megalázó helyzetbe hoz ez minket, szászokat! Ez a megtúrt protestantizmus helyzete VI. Károly korában. Ha valahol még intenzív protestáns életet találtak és politikai okaik voltak rá, hogy annak hordozóit meg ne sértsék, előhúzták a „tolerare possumus”-t, – természetesen soha szem elől nem tévesztve az egyedül üdvözítő egyház teljes győzelmét – jobb időkben. Emellett – ma azt mondanók: társadalmi úton – konvertita-fogást üztek, amely persze felülről minden jóindulatú támogatást élvezett. Persze jaj lett volna annak a protestánsnak, akinek eszébe jutott volna, hogy a maga részéről vallási propagandát csináljon! A terjeszkedés joga az „uralkodó” vallást – ma az „uralkodó” népet illeti meg természetesen; a megtúrt „szektának” – a megtúrt „nemzetiségnek” mint a mérséklet aktusát kell fogadnia, ha időnként kifogásolják teljes birtoklásának megtámadását. Részéről természetesen megengedhetetlen valamiféle jövődöbeli vallási – ma nemzeti terjeszkedésnek még a pusztá gondolata is. De szigorúan véve, a jelen esetben egyáltalán nem nemzeti terjeszkedésről van szó, amelyhez egyébként – *tisztán társadalmi eszközökkel folytatva* – éppúgy jogunk volna, mint a magyaroknak, hanem csak nemzetiségi fenntartásunkra irányuló törekvésről, a szunnyadó nemzeti öntudat felébresztéséről. Aki egy ilyen törekvést a miniszteri székből valamilyen formában kifogásol, az nyíltan megvallja, hogy nemcsak ellensége a „nationalista” politikai törekvéseknek, hanem, hogy minden nem magyar nemzeti öntudat szállka a szemében, hogy legfeljebb pillanatnyi politikai okokból van néha „tolerare possumus”-a egy nem magyar kulturális étellel szemben. Ma már bizonyára mindenki tisztában van vele, hogy a „megtúrt” vallásfelekezeteknek ez a rendszere csak egy fokkal különbözött a máglya türelmetlenségétől, hogy a vallási *egyenjogúságig* még igen nagy lépés volt hátra – éppen olyan nagy lépés, mint az európaizált Széll-féle nemzetiségi politikától a mi népi programunk szellemében való nemzetiségi egyenjogúságig.

Iratok az 1901. évi rutén-szlovák „beherói-ügy” ről¹

A

1901 szept. 3

Miklóssy Kálmán kassai h. főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek a Sáros megyei Beheró községben lefoglalt külföldi nemzetiségi nyomtatványokkal kapcsolatban indított eljárás tárgyában, 1 melléklettel.²

Ig. Min. 1903 R 15 849 (28 052/1901)

Királyi Főügyészség Kassán

2889. szám

f. ü. 1901.

A Beheró Sáros vármegyei községben észlelt pánszláv izgatások tárgyában folyó 1901. augusztus hó 24-én kelt 26115/I.M. 1901. III. számú rendelet következtében jelentem: hogy az eperjesi kir. ügyészt *odautasítottam*,³ miszerint a Tutkó László és társai ellen a Btk. 172. és 173. §-ai alapján megindított nyomozása mellett és egyidejűleg a külföldi nyomtatványok lefoglalására és elkobzására irányuló a Bp. 477. és következő §-ában meghatározott *eljárást tegye mielőbb folyamatba*.⁴

A már idézett rendelet szellemében adott utasításom következtében a kir. ügyész eddig tett intézkedéseiről kimerítő jelentésben számolt be.

Ennek egy hivatalos másolatát /. alatt felterjesztem. –

¹ Az 1901. évi beherói ügygel kezdődik a világháború előtti évtized ruszin „skizma” ügyeinek sora, amelyek az 1903. és 1907. évi *izai* és az 1904. évi *nagylucskai* esetek után az 1913–14-ben lezajlott *máramarosi* skizma-perben érték el tetőpontjukat. A felvidéki és kárpátaljai kivándorlás következtében a századforduló idején már több mint 100 ezer magyarországi ruszin és szlovák élt Amerikában. Az amerikai ruszinok és szlovákok hamarosan szervezkedni kezdtek előbb egyházi, majd politikai vonalon is. Ezekben a szervezetekben kapcsolatba kerültek a Magyarország határain kívül élő kivándorolt fajtestvéreikkel. Ennek a körülménynek és az amerikai viszonyok hatásának következtében a szlovák és ruszin nemzeti mozgalom az amerikai kivándoroltak között érte el legfejlettebb és legradikálisabb fokát. Ebben az időben a ruszin mozgalom elsősorban felekezeti síkon mozog, s a pravoszláv egyházba való visszatérésben jelentkezik. Az amerikai ruszin egyesületek sajtó és röpiratok útján kiterjesztették unióellenes propagandájukat Magyarországra is. Különösen fontos szerepet játszottak ebben az Amerikából hazatért ruszinok, akiknek nemzeti öntudata a hazaiakénál jóval magasabb fokon állt. A skizmában nagy szerepet játszott az a körülmény is, hogy a ruszinok maguk tartották el görög katolikus papjaikat, s a különböző egyházi szolgáltatások díja igen magas volt, és komoly teherként nehezedett a rendkívül nyomorban sínylő ruszin parasztságra. A jövedelmeit elvesztő görög katolikus papság a skizmával szemben az államhoz fordult védelemért, „pánszláv” propaganda eredményének, államellenes, szeparatiztikus mozgalomnak állítva be az unió elhagyását. A *beherói ügyben* az állami hatóságok még nem találtak semmi törvényes okot a vádlottak elítélésére, csupán az amerikai újságpéldányokat és röpiratokat kobozták el. A későbbi skizma-perekben azonban már a vádlottak elítélésére is sor került. Ebben szerepe volt annak a sajtóhadjáratnak, amelyet a sovinizta sajtó – élén a függetlenségi párt lapjaival – a ruszin nemzeti mozgalom vezetői, az értelmiség és a lelkészek ellen indított. Jellemző ebben a vonatkozásban Réz László cikke az Egyetértés 1901. évi 189. számában (*Pánszlávizmus a Felvidéken*). – A beherói ügy aktáiból kiderül, hogy a hazai szlovákok és ruszinok intenzív kapcsolatot tartottak fenn az amerikai szervezetekkel és lapokkal, amelyek állandóan éber figyelemmel kísérték óhazai testvéreik sorsát.

² A jelentés gépírási irat, melléklete kézzel irt másolat.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

⁴ Piros ceruzával aláhúzva.

Ezúttal különösen a jelentés ama részére bátorodom a Nagyméltóságú m. kir. igazságügyi minisztérium figyelmét felhívni, mely szerint a „Svit” című lap Zbihlej Vaszily címére *még folytonosan érkezik Amerikából*. A kir. ügyésznek előterjesztését, hogy a kérdésben forgó laptól a postai szállítás joga volna megvonandó, az adott körülmények közt célravezető intézkedésnek tartom.

Az ügynek további folyamát figyelemmel kísérendem.

Kassa, 1901. szeptember hó 3-án

Miklóssy Kálmán
kir. főügyész

Másolat

Az eperjesi kir. ügyészségtől 4636 szám kü. 1901.

Tiszteletteljes hivatkozással folyó év augusztus hó 28-án 2869. szám alatt kelt rendeleteire van szerencsém a Tutkó László és társai elleni nyomozás ügyére vonatkozólag következő jelentésemet felterjeszteni:

Még folyó év június havában értesültem a *napilapokból arról*⁴, miszerint Becheró községben a kir. csendőrség izgatást tartalmazó nyomtatványok után kutat, lefoglalásokat és házkutatásokat teljesít, *erről azonban a kir. ügyészséghez semminemű jelentés nem érkezett*⁴; tekintettel akkor a Bp. 36. §-a 2. pontjának rendelkezésére, felhívtam ennek folytán a zborói csendőrparancsnokságot folyó év július hó 1-én 3526. szám alatt, miszerint e tárgyban jelentést tegyen.

A csendőrség erre vonatkozólag folyó év július hó 4-én 203. szám alatt azon jelentést tette hogy:

a) Tutkó Lászlónál 70 drb. izgatást tartalmazó újságot, 2 drb. füzetet talált, – Tutkó László akkor előadta, hogy ezen nyomtatványokat neki 1900. évben – az akkor Amerikában volt – Zbihlej Vaszily és András küldte⁴;

b) Baniczki Jánosnál 2 jelvényt;

c) Zbihlej Vaszily, Tutkó László és Lazorek Pálnál, Ridzik Illésnél ugyancsak mindenemű nyomtatványokat talált, Kvasnyák Jánosnál pedig egy jelvényt.

A jelentés szerint 55 drb. izgatást tartalmazó újságot, 5 drb. jelvényt, 5 drb. könyvet a járőr már elébb a makovicai járás szolgabírói hivatalához, 15 darabot a szakaszparancsnoksághoz elküldött, 17 drb. könyvet a becherói községi előjáróságnak átadott. Ezen jelentése kapcsán beküldött a csendőrség 8 drb. újságot és 1 drb. jelvényt a kir. ügyészséghez.

A szolgabírói hivatalt megkerestem ennek folytán az oda küldött nyomtatványok elküldése iránt, de onnét azon válasz érkezett, hogy azokat *Sáros vármegye főispánjához elküldte*⁵ míg végül utóbb nevezett 1 pár példányt elküldött azzal, hogy *a többi belügyminisztériumnál van*⁵.

Folytatólag felhívtam a csendőrséget annak nyomozására és bejelentésére, hogy mennyiben forog fenn ezen izgatást tartalmazó nyomtatványok terjesztése, és minek jelképe a jelvény.

Az e tárgyban folyó év július hó 16-án kelt jelentés szerint Zbihlej Vaszily és Zbihlej András beösmerek azt, hogy a Tutkó Lászlónál lefoglalt nyomtatványokat ők küldték Amerikából, Tutkó László beösmerte, hogy 1 lappéldányt Ridzik Illésnek adott, a lapok tartalmát Fedorkó Miklós és Brinda Vaszilynak *elbeszélte*.

A nyomtatványokat Zbihlej András és Vaszily egy „*Nezelnyiczki János*” nevű orosz paptól vette Amerikában, a könyveket pedig lakásukon azért tartották, hogy azokat bárki olvashassa.

A jelvényre vonatkozólag a csendőrség azt jelentette, hogy *ezen jelvény jelzi a kölcsönös segély című orosz egyesület tagságát, és azt, hogy a jelvény hordozója a görög nem egyesült hitvallás terjesztője*.⁶

⁵ Piros ceruzával aláhúzva.

⁶ Zöld ceruzával aláhúzva.

Beterjesztett ezután a csendőrség még 2 lappéldányt, és leérkeztek a Méltóságod által leküldött nyomtatványok, valamint a kassai kir. ügyészséghez áttett iratok.

Ezen tényállás mellett és mert nem volt tudható, hogy az összes, a csendőrség által lefoglalt tárgyakra nézve a lefoglalás melyikre tartandó fenn, nem tudható az sem, hogy kitől mi foglaltatott le, *elsősorban a vizsgálóbíróhoz a törvényszerű lefoglalás iránt indítványt intéztem azzal*⁷ miszerint rövid határnapra idézze be a zborói csendőrőrsparancsnokot, idézze be a gyanúsítottakat, hogy ekként a Bp. 126., 183. §§-ai értelmében *a lefoglalás törvényszerűen eszközölhető, az, kitől mi foglaltatik le, megállapítható legyen.*⁷

Indítványoztam egyúttal, hogy szakértő is megidéztessek, kinek útmutatása alapján az egyes cirillbetűkkel írt könyvek, füzetek, nyomtatványok jellege megállapítható legyen, mert a beterjesztett könyvek közt olyanok is vannak, melyek imakönyv jellegével bírnak.

A vizsgálóbíró szeptember hó 2-ra tűzte ki a határnapot.

Az eddigi adatok szerint Zbihlej Vaszily és Zbihlej Andrásra irányul annak gyanúja, hogy az izgatást tartalmazó lapokat illetve nyomtatványokat terjesztették, mert Tutkó Lászlónak ők küldték az ennél talált nyomtatványokat, ámbár a küldés okául azt hozzák fel, hogy a becheróiak is tudják, mi történik a világban.

A kitűzött határnapon lesz megállapítható, hogy a fentiek által küldött nyomtatványokban tényleg foglaltatik-e izgatás vagy sem, mert ez idő szerint azt, hogy mely nyomtatványok lettek Tutkó Vaszilynál lefoglalva, mely nyomtatványokat küldték Zbihlej András és Vaszily kiderítve nincs. Tutkó Vaszily (László) annyiban áll a terjesztés gyanúja alatt, hogy 1 példányt (nem tudni melyiket) adott Ridzik Illésnek.

Ez okból helyesen úgy vélek eljárni, úgy a további nyomozás tekintetében, valamint a Bp. 477. §-a szerinti eljárást illetőleg, hogy az ez irányú intézkedéseket csakis szeptember hó 2-án megejtendő foglalási eljárás után teendém meg.

Megkerestem azonban a csendőrszakaszparancsnokságot arra nézve, miszerint *óvatos nyomozás*⁸ tárgyává tegye az egyes csendőrőrsparancsnokságok útján azt, hogy „Kde treba iszkati pravdu” és a „Szvit”⁸ című lap mely községekben van elterjedve, esetleg ki által terjesztetik, mely községekben hordják a kérdésben forgó *orosz jelvényt*⁹ minek jelképeül, mi az amerikai görögkeleti kölcsönösen segélyző társulat titkos célzata, mik a netáni izgatás okai, fejlődése folyamata, mik az igénybe vett anyagi vagy erkölcsi eszközök, kik gyanúsíthatók netáni ez irányú bűncselekménnyel.

Nem mulaszthatom egyúttal annak kiemelését, miszerint a csendőrségnek jelentése szerint *Zbihlej Vaszily címére postán folytonosan érkezik Amerikából a „Szvit” című lap*¹⁰. Ezen nyomtatványnak előzetes lefoglalása a postahivatalnál nem eszközölhető, mert cirillbetűkkel írt tartalma ismeretlen, és a lefoglalás törvényes oka is hiányzik.

Kiválóan szükségesnek vélném ezen okból a sürgős intézkedés megtételét arra nézve, hogy ezen lapnak postai *szállítása megszüntetessék*¹⁰. Egyelőre a vizsgálóbíró a gyanúsítottnál található ily nyomtatvány lefoglalását elrendelte.

Eperjes, 1901. augusztus 29-én. Grynaeus s. k. kir. ügyész.

A hivatalos másolat hitelül:

Grenerczy Gyula s. k.
kir. főügyészségi irodatiszt

⁷ Piros ceruzával aláhúzva.

⁸ Kék ceruzával aláhúzva.

⁹ Zöld ceruzával aláhúzva.

¹⁰ Kék ceruzával aláhúzva.

B

1901 szept. 13

Az eperjesi törvényszék ítélete a Sáros megyei Beherón lefoglalt amerikai rutén sajtótermékek elkobzása és megsemmisítése tárgyában

Ig. Min. 1903 R 15 849 (31 956/1901)
(Litografált másolat.)

3076/1901. bf. szám

Öfelsége, a király nevében!

Az eperjesi kir. törvényszék, mint büntetőbíróság az Uhlarik Mátyás kir. törvényszéki bírónak elnöklete alatt, Both Gyula kir. törvényszéki bíró és Demién Zoltán kir. tszéki albíró, valamint Csabinyák Mihály kir. tszéki aljegyző, mint jegyzőkönyvvezetőnek részvétele mellett Balpataky József kir. alügyésznek mint közvádlónak, ifj. Tutkó László, Zbihlej András és Zbihlej Vazul beherői lakosoknak, mint igényre jogosultaknak és megbízottjuk: Dr. Sonnenschein Simon eperjesi ügyvédnek jelenlétében az eperjesi kir. törvényszék vizsgálóbírójának 1901. évi szeptember hó 2-án 3000 szám alatt kelt jogerős határozatával lefoglalt és *a kir. ügyészségnek 4725/1901. kü. számú indítványában elősorolt sajtótermékeknek*¹ a Btkv. 62 §-a értelmében eszkozlendő *elkobzása és megsemmisítésének tárgyában*¹ Eperjesen 1901. évi szeptember hó 13-án megtartott nyilvános főtárgyalás alapján, a kir. alügyésznek és az igényre jogosultaknak illetve képviselőjüknek meghallgatása után következőleg

Ítélt:

A kir. törvényszék elrendeli, hogy a jelen periratokhoz csatolt és alább részletezett következő *hírlappéldányok elkoboztassanak és megsemmisíttessenek*,² és pedig: az Észak-Amerika Pennsylvánia államában Old-Fordgeban megjelenő „Szvjjet” (Világosság) című lapnak 1897. évi 8-ik száma, 1898. évi 1-ső, 2-ik (2 péld.), 3, 5, 6, 7 (2 péld.), 8, 9 (2 péld.), 10-ik, (2 péld.), 11, 12 (2 péld.), 18-ik 20-ik (2 péld.), 1899. évi 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12 (2 péld.), 13-ik (2 péld.), 14, 15, 16 (2 péld.), 17, 18, 24, 26, 29, 30, – 1900. évi 5, 6 (2 péld.), 7, 8, 11, 12 (2 péld.) 13, 16, 17, 18 (2 péld.), 19, 20, 30, 31, 34, – 1901. évi 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22-ik száma ugyane lap 71. és 72. f. a. töredéke, – a „Proszviscsenye” című lap 67. és 68. szám alatti példányai és a „Gde treba pravdu iszkati” című 74. szám alatti füzet. Ez az ítélet *jogerőre emelkedése után*³ az ország valamennyi bíróságával, továbbá a közigazgatási hatóságok értesítése végett a belügyminiszterrel s az eperjesi kir. ügyészséggel közlendő.⁴

Indokok:

A „Szvjjet”⁵ című lap tartalma, amint az a periratokhoz mellékelte fordítási szemelvényekből kitűnik – *a római és gör. kat. felekezet s a nemzetiségek elleni gyűlöletre izgat*,⁵ a magyar alkotmánynak, az 1868. évi 44. törvénycikkében is kifejezésre juttatott amaz alapintézménye ellen lázít mely szerint Magyarországnak összes honpolgárai politikai tekintetben egy egységes nemzetet képeznek. A hivatkozott lapnak ily irányzatú tartalma következő: „Az Unió⁵ (a görög egyesült azaz gör. kat.) *nem hitvallás*,⁵ a pravoszlavije (az igazhitűség azaz görögkeleti⁵) világosság, *az unió sötétség*,⁵ a pravoszlavije igazság, az unió csalás, a pravoszlavije szabadság, az unió rabszolgaság, a pravoszlavije jó és élet, az unió rossz és romlás, a pravoszlavije szere-

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Piros ceruzával aláhúzva.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ Zöld ceruzával aláhúzva.

⁵ Piros ceruzával aláhúzva.

teten alapszik, az unió ellenségeskedésen, a pravoszlavije áldás, az unió átok, a pravoszlavije a lélek üdvözülése és forrás, honnan az orosz nemzeti szellemet merítet.” –

A „Támadj fel nép” című vers tartalma pedig arra intéz felhívást, hogy „oldjátok le bilincseiteket: támadj fel Galícia, támadj fel Eperjes! amerre a Kárpátok magaslatáról nézel ott orosz föld van.” „Oroszország népe szabad, de mi a magyarok, lengyelek, németek és zsidók rabszolgái vagyunk!” – Majd „Szélesüljön nemzeti becsületünk” – „egyesüljünk az egy orosz lobogó alatt.” További példányban: Ha „Ferenc József uralkodó meghal, Oroszország elfoglalja vörös Oroszországot.” – (vörös Oroszország alatt értendő Galícia és Magyarország egy része). Egy másik lapban ez foglaltatik: „Hadd mondja a nép (: a rutén nép :) papjainak (a g. kat. papoknak) mi orosz nép vagyunk, ti magyarok. – Takarodjatok plébániánkról.” A lap általában úgy hívja Magyarországot „Uhorszkája Ruszj” (azaz Magyar Oroszország), s a legcinikusabb módon gúnyolja az uniót, a katolicizmust, Magyarországot.

A „Proszviscsenye” című lap arra buzdít, hogy „*Küzdeni kell Ausztriában a németek, Magyarországon a magyarok ellen!*”⁵ –

Végül a Bécsben 1894. évben megjelent „Gde treba pravdu iszkati” (azaz: Hol kell keresni az igazságot) című füzet gyalázza a pápát, a róm. kat. egyház dogmáit, majd azt állítja, hogy: „Magyarországon a vad magyar pápisták üldözni kezdték a gör. keleti oroszokat 1649-ben, és 100 év alatt tömlőccel, üldözéssel annyira vitték, hogy a görögkeletiek lemondtak igaz hitükről, – a magyarok elviszik az oroszok (rutén) gyermekeit, gúny tárgyává teszik, olyan püspökeik vannak, kik csak pénzről, hasukról, címeikről gondoskodnak, – a haszontalan püspökök nem szeretik a népet, „buta rusznyáknak” nevezik. – *Az orosz cár ura e világon levő minden oroszoknak,*⁵ imádkozni kell érte, mert benne bírják egyedüli védőjüket.–

Majd ezeket írja: „*A piszkos uniót a jezsuiták gondolták ki.*”⁵

Az előadottakra való figyelemmel, s tekintettel arra, hogy a kérdéses sajtótermékek az 1878. évi V. tc. 172. és 173. §§-aiban⁵ meghatározott izgatást foglalják magukban, s amennyiben a külföldön tartózkodó szerzőik, kiadók és terjesztőik ellen a bűnvádi eljárás meg nem indítható, – a Btkv. 62. §-a alapján elkobzásukat s megsemmisítésüket elrendelni kellett.

A jelen ítéletnek jogerőre emelkedése után a hazai valamennyi bírósággal s a közigazgatási hatóságok értesítése végett a belügyminiszterrel való közlésének elrendelése a Bp. 478. §-ában foglalt utasításban leli indokát.

Kelt Eperjesen 1901. évi szeptember hó 13.- (P. H.) Palugyay Gusztáv s. k. kir. tszéki elnök. Ujházy Árpád s. k. jegyző.

C

1901 nov. 10

Paksy József főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek a „beherói ügy”-ben

Ig. Min. 1903 R 15 849 (35 422/1901)

Királyi Főügyészség Kassán

3643 szám

f. ü. 1901.

A Beheró Sáros vármegyei községben észlelt pánszláv izgatások miatt megindított eljárás ügyében, hivatkozással a legutóbb f. 1901. szeptember 6-án 28052/I. M. 1901. III. szám alatt¹ leküldött rendeletre felterjesztem az eperjesi kir. ügyész által bemutatott összes iratokat, s az ügy érdemében¹ a következőket jelentem:

A nyomozás anyagát, megfelelő csoportokba osztva fogom tárgyalni.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

I

A Zbihlej András és Zbihlej Vazul és Tutkó László ellen folytatott nyomozásnak eredményét mérlegelve, az eperjesi kir. ügyész aggályát fejezi ki, hogy a nevezettek ellen megindítható bűnvádi eljárás, a nyomtatványok terjesztésében tárgyilag és alanyilag bűnös személyek ellen lesz-e folyamatba téve!

*Részemről úgy formulázom a megoldandó kérdést.*¹ hogy Zbihlej András és társai a nyomozás adataival a terjesztés nyomatékos gyanújával van-e terhelve, s hogy a megtorló eljárásnak megindítása célszerűnek tűnik-e fel. Mert a vád szempontjait, csak ez a kérdés domborítja ki teljesen.

Ezt vizsgálva, a *lényeges tényeket*² a következőkben látom:

Zbihlej András és Zbihlej Vazul tagjai voltak az „Éjszakamerikai Egyesült Államokban levő görögkeleti orosz kölcsönös segélyző társulat”-nak, melynek az *alapszabályokban bevallott célját képezi*³: „az erős részvétel és buzgó igyekvés azon dologban, hogy (orosz) templomok, iskolák épüljenek, egyházmegyei nyomda felállíttassék; hogy görögkeleti újság, naptár vallás-erkölcsi füzetek adassanak ki. Hogy a nép felvilágosíttassék, és hogy ápolttassék benne a *szereket és rokoni érzés a görögkeleti hit, egyház és a közös nagy rokon szláv család iránt*, és kezdetét vegye a keresztény kölcsönös segítség.”

Hogy a terheltek nem voltak értelmetlen tagjai az egyesületnek, hanem ellenkezőleg teljesen magukévá tették az egyesület célját, úgy, amint ezt az egyesület hivatalos lapja a „Szvit” s a birtokukban talált sajtótermékek kidomborították, azt a fejlemények igazolják.

1899. évben a „Szvit” *közzéteszi Tutko Vaszily becherói lakosnak levelét*³, aki azt írja, hogy Becherón roppant szükség van a görögkeleti templomra. Csak gyűjtsenek tehát reá pénzt ott Amerikában. Becherón *a lakosságnak egy harmadával többje elhagyta már az uniót*³ Némelyek már 5 év óta nem gyóntak, mert nincs görögkeleti pap. Unitus paphoz nem mennek, mert ezek a Krisztus hite ellen küzdenek. Sok az ellenségük. – A görögkeleti hitnek a követőit „ördögöknek” hívják – stb.”

Dr. Artim Mihály becherói g. kat. lelkész bizonyítja, hogy 1900. év február-március havában Amerikából az ott élő ruténektől egy nagy csomag nyomtatvány érkezett Tutko Vazul címére. Ugyanakkor híre támadt a faluban, hogy e lapok tartalma szerint Magyarországon politikai tekintetben nagy változásnak kell bekövetkeznie. A görög katolicizmusnak Becherón vége szakad. – Az orosz katonaság legközelebb betör Magyarországra.

Folyó 1901. év tavaszán Tutko László, Brinda Mihály becherói lakos és több idegen előtt elmondja: hogy Ő Felsege Ferenc József királyunk halála után a Felsőmagyarországot a gönci hídig az orosz vissza fogja foglalni, mert ez a földterület az oroszról csak ajándékba volt adva egy osztrák hercegnek, de annak idején visszaveszi. Azért tanácsos az orosz vallásra áttérni.

Baniczky János becherói lakos f. 1901. június 2-án, az amerikai Szt. Miklós Egyesületnek az orosz nemzet hivatalos színeivel ellátott jelvényét viselve megjelenik a szerb püspöknél, hogy tőle a görögkeleti templom építésére engedélyt kérjen.

Ezekből teljesen világos az összeköttetés az előzmény és a következmény közt.

Nem a görög kat. lelkész dr. Artim Mihállyal való villongás volt az oka a görögkeleti vallásra való áttérésnek, amint azt a lelkész vallomásaiban meg is tagadja, hanem az a befolyás, amelynek terheltek Amerikában, mint az orosz egyesület tagjai ki voltak téve, s amely egyesületnek intencióit ezeknek politikai vonatkozásával együtt recipiálták.

Elfogadták a felfogásnak ama nyers egyenességével, amint ez alacsony műveltségi fokozatuknak megfelelt. Jellemző erre az *a mondatuk*: „*Át kell térni a görögkeleti hitre, mert jön az orosz, s elfoglalja Felső-Magyarországot a gönci hídig.*”³

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Zöld ceruzával aláhúzva.

A lefoglalt nyomtatványok egy szellemben vannak tartva. A bennök kifejtett vallási és politikai eszmék a terheltekben hívőkre és követőkre találtak. Én nem tudom elfogadni³, hogy Zbihlej András és Vazul meggyőződés nélkül, a felmerülő költségek viselésével útnak indították volna a nyomtatványokat. –

Ha tehát a terheltek be sem ösmerték volna, hogy a nyomtatványok tartalmát ösmerték, ez a tudatuk a későbbi fejlemények által egészben világossá válik.

El nem kerülte figyelmemet, hogy a „Szvit” időszakos lap egyes számai két példányban, a legnagyobb része pedig egy példányban foglaltatott le a terheltektől, ami arra mutat, hogy ez utóbbiak a példányok nagyobb számát elosztották, hogy dr. Artim Mihály vallomása szerint Tutko László a kezeihez jutott szállítmányt olvasás végett elosztotta, s *ily módon a dolosus terjesztés materiális ismérvei szerint is bebizonyíthatónak tűnik fel.*³

Igazságügypolitikai tekintetben, nézetem szerint csak az a körülmény vonandó a megfontolás körébe „nem gátolja-e a büntető üldözést az a látszat, hogy a terheltek vallásos meggyőződésüket követték s megbüntetésén, ennek mártírjai gyanánt lesznek feltűntethetők.”

*Felfogásom szerint ezt a kétséget is el kell utasítani, mert különben az állam a vallás köpenyébe burkolódzó politikai propaganda ellen leghatályosabb eszközétől volna megfosztva.*³ Ez a gondolat csak arra int, hogy a nyomtatványok incriminálandó részei gondosan megválasztassanak, de nem lehet akadálya a megtorló eljárásnak.³

Véleményem³ szerint Zbihlej András, Zbihlej Vazul és Tutko László ellen a „Szvit” című időszakos lap terjesztése miatt³ ennek az izgatás vétségét megállapító tartalma miatt a *bűnvádi eljárás meg volna indítandó.*³

Ebben az eljárásban a terheltektől lefoglalt többi nyomtatványok, különösen a „Proszvicsenye” és „a kárpáti oroszoknak üdvözlét” címfeliratokat viselő lap és röpirat³, valamint az egyesületi jelvények a terheltekkel szemben bizonyítékképpen volnának felhasználandók.³

Hasonló tekintet alá esik az Usztav címfeliratot viselő egyesületi alapszabály is, melyet f. 1901. évi szeptember 7-én kelt 2963/f. ü. számú jelentésem kíséretében terjesztettem fel s mely javaslatom elfogadása esetén szintén a *periratokhoz volna csatolandó.*³

II

Az Amerikában, Pittsburgban megjelenő „Amerikanske slovenske novini” 64. és 65. számaiban³ megjelent Dr. Blahó Páltól, Podjavorinska Ludmilla, Zoch Pál és Bielek Antaltól származott cikkekre³ vonatkozólag osztom a kir. ügyésznek azt a nézetét, hogy a szerzők ellen a megtorló eljárás a lakóhelyük szerint illetékes sajtóbíróság előtt (Budapest és Pozsony) volna megindítandó (Bp. 562 §).³

III

A kir. ügyész jelentésének ama részére, hogy az „Amerikanske slovenske novini”⁴ címfeliratú, Pittsburgban megjelenő, valamint a Bécsben „Proszvicsenye”⁴ című lapok a postai szállításból ki volnának zárandók,⁴ ezúttal kikérem Excellenciádnak figyelmét.

Kassa, 1901. november hó 10-én.

Paksy József s. k.
kir. főügyész

⁴ Barna ceruzával aláhúzva.

D

1902 febr. 17

*Kray István pozsonyi főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek az „Amerikanske Slovenske Noviny” lefoglalt lappéldányaival kapcsolatos eljárás tárgyában*¹

Ig. Min. 1903 R 15 849 (5771/1902)

Királyi Főügyészség Pozsonyban

282 szám

1902. fü.

A kassai kir. főügyészhez intézett, 1901. nov. 28-án kelt 35422/901. I. M. számú rendelet alapján, az eperjesi kir. ügyész, 1901. évi december hó 3-án kelt 6206 kü. 901. számú átirata mellett, a pozsonyi kir. ügyészhez, mint illetékes sajtóügyi közvádlóhoz küldte meg a Pittsburgban megjelenő „Amerikanske Slovenske Noviny” című lapnak 1901. évi május hó 30-án megjelent¹ példányát, mert a nevezett lapban, *Dr. Blahó Pál, Zoch Pál és Podjavorinska Ludmillától eredő*¹ oly közlemények foglalvák, melyek a nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás vétségét megállapítani látszanak.

Mínthogy azonban a kérdéses sajtótermék 1901. évi május hó 30-án jelent meg, és így annak a pozsonyi kir. ügyészséggel való közléséig (1901. évi december hó 5-ig) hat hónap telt el anélkül,¹ hogy a fennforogni látszó vétség miatt a tettesek ellen bármely bírói intézkedés történt volna, azt a véleményt táplálom,¹ hogy az 1848. XVIII. tc. 28. §-a, és illetve a Btkv. 108. §-ának rendelkezései szerint bekövetkezett elévülés folytán a bünvádi eljárásnak hivatalból való megindítása még az esetre is kizártnak jelentkezik, ha a ./. alatt felterjesztett sajtótermékben az izgatás vétségének jelenségei tényleg fennforognának.²

Abban a feltevésben élve, hogy Nagyméltóságod a kassai kir. főügyészséghez intézett, 35 422 I. M. 901. számú rendelete alapján teendő intézkedéseket nyilvántartja, mielőtt a pozsonyi kir. ügyészt megfelelő utasításokkal láttam el, kifejtett nézetemet jóváhagyólag tudomásul venni kérem.

Egyidejűleg jelentem, hogy az 1902. évi január hó 23-án kelt 2435 I. M. III. szám alatt, a kassai kir. főügyészséghez intézett, és utóbbi által velem közölt rendelet alapján, figyelmeztettem a helybeli m. kir. posta- és távirdaigazgatóságot, hogy az „Amerikanske Slovenske Noviny”³ iránt, az 1889. évi április hó 17-én, 226/res P. M. számú rendelettel kiadott szállítási tilalom jelenleg is fennáll, és megkerestem, hogy amennyiben a kérdéses lap egyes példányai a tilalom ellenére is becsempésztetnek, a hatósága területén levő postahivatalokat ez irányban fokozottabb éberségre intse.

Pozsony, 1902. évi február hó 17-én

Kray István
kir. főügyész.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Barna ceruzával aláhúzva.

³ Zöld ceruzával aláhúzva.

E

1902 márc. 17

Székely Ferenc budapesti főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek a Hurban Svetozár Vajanský és Bielek Antal szlovák lapszerkesztők ellen indított sajtórendészeti eljárás megszüntetése tárgyában

Ig. Min. 1903 R 15 849 (8553/1902)
(Gépírásos akta.)

Királyi Főügyészség Budapesten

1178 szám

f. ü. 1902.

A budapesti kir. ügyészség vezetőjének jelentését, mellyel sajtó útján elkövetett izgatás vétsége miatt gyanúsított *Hurbán Svetozár és Bielek Antal*¹ elleni bűnügyben felvett vizsgálat iratait felterjesztette, hivatkozással Nagyméltóságodnak 40 599/I.M. III. számú rendeletére ezekkel az iratokkal együtt ./. alá idezárva azzal a jelentéssel terjesztem fel, hogy a kir. ügyész jelentéséhez az abban felhozott indokokból a magam részéről is hozzájárulok.

Kérem ennél fogva Nagyméltóságodat, méltóztassék ebben az ügyben a *vád elejtéséhez*² és így folyamatba tett bűnvádi eljárás megszüntetéséhez beleegyezését adni.

Budapesten, 1902. évi március hó 17-én.

Dr. Székely Ferenc s. k.

F

1902 márc. 24

Igazságügyminiszteri utasítás a „beherói ügyben” lefoglalt amerikai szlovák lappéldányokkal kapcsolatos eljárás tárgyában

Ig. Min. 1903 R 15 849 (8553/1902)
(Fogalmazvány.)

A budapesti k. főügyész jelentése a Hurban Vajanszki Svetozár és Bielek Antal túróc-szentmártoni lakosok ellen, az amerikai Pittsburgban megjelenő „Amerikanske Slovenske Novini” című tót újság 1901. évi május 30-án kiadott számában foglalt költemény és cikk közlése által elkövetett nemzetiségi gyűlöletre való izgatás vétsége miatt indított sajtóperben.

A budapesti ügyészség a vádat el akarja ejteni, mert a tót lapnak Magyarországon való terjesztése az eperjesi ügyész átírata szerint nem bizonyítható, és mert a tagadásban levő terheltek ellen nincs bizonyíték, hogy ők a szerzői a közleményeknek.

A főügyész hozzájárul ehhez.

A két terhelt tagadja a szerzőséget; illetőleg Bielek csak azt tagadja, hogy ilyen formában írta volna a cikket, hanem – mint mondja – valószínűség szerint a cikket az ő levelei alapján *Stasz János olifanti (Pennsylvánia) lelkész írta*,¹ kihez ő magánleveleket intézett. –

Egyikük sem vállalja el a felelősséget; kijelentették, hogy a közlemények az ő beleegyezésük és akaratuk nélkül jelentek meg.

¹ Az iratban nagybetűkkel.

² Kék ceruzával aláhúzva.

¹ Barna ceruzával aláhúzva.

Felfolyamodványukban az elévülés kifogásával éltek (1901. máj. 30 – 1902. jan. 18).

Mínthogy különben is kétes a terjesztés módja és ideje, tehát ezzel összefüggőleg az elévülés kérdése is, –

s mínthogy a kérdéses lapszám a Zbihlej András Sáros megyei lakosnál tartott házkutatás alkalmával találtatott, s az eperjesi ügyész szerint azt Zbihlej – aki múlt évben tért vissza Amerikából – valószínűleg magával hozta:

A javaslatot elfogadandónak véleményezem.

A belügyminiszter úrhoz átirat volna intézendő Stasz iránt.

I

A bpesti k. főügyésznek!

A (a fejezetből) f. é. márc. 17-én 1178. sz. a. tett jelentésének mellékleteit ./. alatt visszaküldve értesítem Méltóságodat, miszerint arra való tekintettel, hogy a gyanús izgatók ellen a bűncselekmény bebizonyítására és megbüntetésükre kilátás nincs, – nem ellenzem hogy a k. ügyészség a vádat elejtse.

Bp. 902. márc. 23.

II

A k. belügyminiszter úrnak!

A (a fejezetből) m. évi november hó 28-án 35422. sz. a. kelt átiratomra vonatkozással van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy megadtam az engedélyt a k. ügyészség felterjesztése alapján arra, hogy a kérdéses ügyben a vádat elejthesse, mert a nyomozás folyamán beszerzett adatok és részekből nem látszik bizonyíthatónak az, hogy az amerikai tót lap Magyarországon tényleg terjesztetett, és nincs kilátás arra sem, hogy a tagadásban levő terheltek ellen a szerzői minőség igazoltassék.

Mínthogy azonban Bielek Antal vallomása szerint az izgató cikket Sztasz János olifanti lelkész (Pensylvánia) a hozzá intézett magánlevelek alapján írhatta, és a terhelt nyilatkozata szerint azt valószínűleg a nevezett írta is, van szerencsém ezen körülményt államrendészeti szempontból esetleges netaláni bölcs intézkedés céljából Nagyméltóságod nagybecsű tudomására hozni.

Fogadja stb.

Kmf.

G

1902 ápr. 30

Paksy József kassai főügyész jelentése az amerikai szlovák sajtó Beherón lefoglalt lappéldányai miatt indított eljárás tárgyában

Ig. Min. 1903 R 15 849 (13 266/1902)
(Gépírásos akta.)

Királyi Főügyészség Kassán

1556. szám

f. ü. 1902

A Beheró Sáros megyei községben észlelt pánszláv izgatások tárgyában folytatott ügyben f. 1902. ápr. 4-én 9451/I.M. 1902. III. szám alatt leküldött rendelet következtében mély tisztelettel jelentem: hogy az eperjesi kir. ügyészt az említett rendelet tartalmáról f. é. április 7-én kelt 1489/f. ü. sz. intézkedéssel kellően értesítettem.

Jelentem Excellenciádnak, hogy a múlt 1901. [évi] november 28-án kelt 35422/I. M. 1901. sz. elhatározást tudató rendelettel (1901. dec. 2. 4027. f. ü. sz.) arra hívtam fel az eperjesi kir. ügyészt, hogy az Amerikanszke Szlovenszke Novini című, Pittsburgban megjelenő tót újságban *dr. Blahó Pál által Szakolcáról, valamint Podjavorinka Ludmilla, Zoch Pál és Bielek Antal által Túrócszentmártonból és Magyarország más részéből*¹ beküldött cikkekben foglalt izgatás miatt tegye át a vonatkozó lappéldányokat és azok fordításának másolatát a budapesti, illetőleg a pozsonyi sajtóügyi közvádolóhoz azzal a megjegyzéssel, „hogy kir. igazságügyi miniszter úr Ő Excellenciája f. 1901. november 28-án kelt 35 422. I. M. 1901. sz. rendeletével ezt az intézkedést tudomásul vette. „Utasításom záradékában arra is figyelmeztetem, hogy intézkedéseit tekintettel a beálló elévülésre azonnal, teljes körültekintéssel és gonddal tegye meg.”

Rendeleti utasításom december 2-i kelettel azonnal útnak indított, s a végrehajtás sikere csak azon múlt, hogy az eperjesi kir. ügyész a nyomtatványokat kísérő átiratában a rendeleti utasításomban foglalt részek *szó szerinti átvételére szorítkozott*² a bekövetkezőben levő elévülésre való egyenes útmutatást csak a közlés gyors továbbításánál vette figyelembe.

Mínt hogy az eperjesi kir. ügyésznek szóló figyelmeztetés Excellenciád rendeletén alapult, s annak következtében az eperjesi kir. ügyész igazoló jelentést mutatott be, eme beadványát mély tisztelettel bemutatom.

Zbihlej² András, Zbihlej László (Vazul) és ifj. Tutko László (Vazul) bűnügyében az eperjesi kir. törvényszék f. é. március 14. 781/1902. B. sz. a. felmentő ítéletet hozott.

*A felmentő ítélet*² a vonatkozó nyomtatványokkal Excellenciád elnöki osztályának bemutattam.

*A kir. ügyész által bejelentett felebbezés érdemében csak az iratoknak visszaküldése után fogok nyilatkozhatni, addig a bűnpernek II-od fokú elintézése függőben marad.*²

Kassa, 1902. április hó 30-án.

Paksy József s. k.
kir. főügyész

¹ Barna ceruzával aláhúzva.

² Kék ceruzával aláhúzva.

H

1903 máj. 11

Miklóssy Kálmán kassai h. főügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek a „beherói ügy” másodfokú felmentő ítélete és a Kúriához történt felterjesztése tárgyában

Ig. Min. 1903 R 15 849 (19 599)
(Gépírásos akta.)

Királyi Főügyészség Kassán

2013. szám

f. ü. 1903

A Beheró Sáros megyei községben észlelt izgatás miatt Zbihlejt András és társai ellen a nemzetiség és hitfelekezeti elleni izgatás és az alkotmány elleni lázítás miatt indított bűnügyben a folyó, 1903. [évi] május 2-án 39 063/I. M. 1903. szám alatt beküldött rendelet következtében teljes tisztelettel jelentem: hogy a kérdésben forgó bűnpernek iratait a felmentő másodbírósági ítélet ellen bejelentett és múlt 1902. [évi]. december 19-én 5199/f. ü. szám alatt indokolt semmisségi panaszom következtében a m. kir. Curiához terjesztetvén fel, onnan mai napig vissza nem érkeztek.¹

Kassa, 1903. évi május hó 11-én

Miklóssy Kálmán s. k.
kir. főügyész h.

I

1903 jún. 11

Székely Ferenc koronaügyész jelentése Plósz Sándor igazságügyminiszternek a Sáros megyei Beheró községben lefoglalt amerikai rutén nemzetiségi lapokkal kapcsolatban lefolytatott vizsgálat tárgyában

Ig. Min. 1903 R (15 849/19 599)

Királyi Koronaügyészség Budapesten

470. szám

1903 kor. ü.

Nagyméltóságú m. kir. igazságügyi Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

A nemzetiség és hitfelekezeti elleni izgatás vétsége miatt vádolt Zbihlejt András és társai bűnügyében a kassai kir. ítélőtáblának 1131/902 B. szám alatt hozott fölmentő ítélete ellen a kassai kir. főügyész a B. P. 385 § 1. a. pontja alapján semmisségi panaszt jelentvén be, a vonatkozó iratokat a B. P. 396. és 430. §§-ai értelmében a kir. Curia velem nyilatkozattétel végett közölte. A bejelentett semmisségi panaszt alaptalannak találván, azt visszavontam¹, de az ügyiratok áttanulmányozása alkalmával arról is meggyőződtem, hogy a közvádat képviselő eperjesi kir. ügyész és a kassai kir. főügyészség a vád emelése és fönntartásában a fennálló törvényeket félreismeri, miért is a kassai kir. főügyésznek figyelmeztetése szükségesnek

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

mutatkozván:¹ az Ügy. Utasít. 55. §-ának rendelkezéséhez képest, az ügyről jelentésemet a következőkben terjesztem elő.

A csendőrség az Amerikából érkezett nyomtatványok közül ifj. Tutkó Lászlónál 70 lappéldányt és 2 füzetet Zbihlej Lászlónál 8 lappéldányt, 1 könyvet, 1 füzetet 1901. július, illetve augusztus havában Zbihlej Lászlónál több lappéldányt foglalt le, amelynek elkobzását és megsemmisítését az eperjesi kir. törvényszék 3076/901 és 4045/901 szám alatt kelt, jogerőre emelkedett ítéleteivel el is rendelte. (B. P. 477. 478. §§.)

Mindazonáltal az eperjesi kir. ügyész 6206/901 szám alatt (15. n. sz.) *vádiratot is terjesztett elő*² Zbihlej András, Zbihlej László és ifj. Tutkó László ellen a Btkv. 172 és 173 §-aiba ütköző nemzetiség és felekezet elleni gyűlöletre való izgatás vétsége miatt, illetve az *alkotmány elleni izgatás miatt*, amit azáltal *követtek volna el*,² hogy Zbihlej András és László az Amerikában Oldforge-ban megjelenő „Svit” című lapnak 1897–1901 évfolyambeli lappéldányait megjelenésük után folytatólag Amerikából ifj. Tutkó László becherói lakosnak *továbbterjesztés céljából megküldöttek*,² ifj. Tutkó László pedig ennek a lapnak egyes példányait Bidzig Ilienek, Tederko Miklósnak, Binda Vazulnak és más ismeretlen egyéneknek *olvasás végett átadta*;² amely lapban foglalt közlemények a görög kat. hitfelekezet elleni gyűlöletre izgató s Magyarország alkotmányának azon alapvető intézménye ellen, mely szerint Magyarország összes honpolgárai politikai tekintetben az egységes, – osztatlan magyar nemzetet alkotják – izgató tartalommal bírtak. Ekként nevezettek nyomtatvány útján a görög. kat. hitfelekezet és a magyar nemzetiség elleni gyűlöletre izgattak, és a magyar állam alkotmánya ellen lázítottak volna.

A vádirat alapján az eperjesi kir. törvényszék a főtárgyalást megtartván, *fölmertő ítéletet hozott*² 781/902 szám alatt, mert vádlottak ténye a nyomtatványnak a Btkv. 171. §-a értelmében való terjesztés fogalmát nem meríti ki, a kassai kir. ítélőtábla az ügyet a kir. ügyész felebbezésére felülvizsgálván, az I. fokú ítéletet 1131/902 B. szám alatt hozott ítéletével indokainál fogva *helybenhagyta*.² Ez ellen a kir. főügyészi helyettes a B. P. 385. § 1. a. alapján írásban is indokolt semmisségi panaszt jelentett be.

Mindezekből kitűnik, hogy úgy az eperjesi kir. ügyész mint a kassai kir. főügyészi helyettes a vád képviseletében a fennálló törvények rendelkezéseit *félre-ismerte*.² Mert az 1878: V. t. c. az abban foglalt összes bűncselekményekért az általános büntetőjogi felelősséget állapította ugyan meg, az 1880: XXXVII. t. c. 7. §-a azonban elrendelte, hogy a büntettekéről és vétségekről szóló büntető törvénykönyvnek a felelősséget tárgyaló mindazon intézkedései, amelyek az 1848: XVIII. t. c. 13. és 33. §-ából folyó felelősséggel ellentétben állanak, nem alkalmazandók.

A sajtó útján elkövetett büntettekért és vétségekért az 1848: XVIII. t. c-ben megjelölt személyeken kívül felelősségre mások nem vonhatók, a terjesztő pedig nem tartozik a felelős személyek közé, *kivéve*² az 1848: XVIII. t. c. 27. §-ában valamint a Btkv. 248. §-ában és az 1897: XXIV. t. c 18. §-ának 5. pontjában meghatározott esetet.

Az 1848: XVIII. t. c. és az 1880: XXXVII. t. c. rendelkezéseit tehát az eperjesi kir. ügyész már a vádirat előterjesztésénél, a kir. főügyészi helyettes pedig a felebbezés fenntartása folytán a vád képviseletében félreismerte, amely tévedése a kir. ügyészségnek s a kassai kir. főügyészségnek figyelmeztetés nélkül megismétlődhetvén, az esetről jelentést tenni kötelességemnek ismertem.

Nézetem szerint ily esetekben az objektív eljárás erélyes alkalmazásán kívül még lehetőleg a postai szállítás megvonása iránt kellene intézkedni.³

Budapesten, 1903. évi június hó 11-ik napján

Dr. Székely Ferenc s. k.
koronaügyész

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

² Zöld ceruzával aláhúzva.

³ Ua.

31

A Román Nemzeti Párt 1901. évi választási felhívása és magyar ellenzéki kommentárja

A

1901 szept. 5

A Román Nemzeti Párt végrehajtó bizottságának 1901. évi felhívása a választások alkalmából¹

Az a nyilvánvaló kormányzási alapelv, hogy a román népet mint politikai egyéniséget kirekessze az állam életéből, a két ízben megcenzúrált választási törvény, a választókerületek felosztása, az állami tényezők határtalan visszaélései, amelyek teljes mértékben kompromittálták a magyar parlamentáris rendszert: arra kényszerítette a román népet, hogy nemzeti konferenciáin és főleg az 1892. évi konferencián „a szent István koronája alatti országokban élő összes románoknak az országgyűlési választásokkal szembeni teljes és általános passzivitását” határozza el.

Az országgyűlési élet eseményei teljesen igazolták a román nép magatartását a parlamenti választásokkal és általában az egész magyar országgyűlési élettel szemben.

Kiváltképp az 1896. évi legutóbbi választások adták a legfényesebb bizonyítékát annak, mennyire hanyatlik a magyarországi népképviselési rendszer; megmutatták, hogy az egész országgyűlési díszlet csupán hazug ornamentika, ahol nem az államot alkotó népek többségének akarata, hanem az anyagi eszközök, az ital, vagy a fegyver hatása érvényesül, s főleg azt bizonyították be, hogy Magyarországon a választások nem a szabad polgárok higgadt mérlegelésének, vagy az eszmék harcának eredményei, hanem a kényszer s a brutális erőszak szüleményei, olyannyira, hogy maguk a magyar politikusok kénytelenek voltak kijelenteni, hogy az országgyűlés nem más bábszínháznál, melynek automata figuráit az államhatalom birtokosainak parancsára önző kis érdekek mozgatják.

A román nép által tanúsított magatartás, amely undorral őrizkedik attól, hogy részt vegyen a parlamenti élet bábjátékán, – most megerősítést nyert harminchárom év keserű tapasztalataiban, és sajnálatosan ez a helyzet változatlanul mind a mai napig fennmaradt.

Ebben a pillanatban, amikor Ófelsége, az uralkodó a korona jogai teljességében új törvényhozási ciklusra szólítja minden alattvaló népét, szigorú kötelességünknek tartjuk, hogy mi is megmondjuk véleményünket a helyzetről, amelyben vagyunk.

A román nép törvény által biztosított jogainak teljes figyelmen kívül hagyása, az uralkodó népelem határtalan sovinizmusa és a faji hegemonia tekintet nélküli gyakorlása a „magyar nemzeti állam” eszméjének egyenes következményeként, ami teljesen lehetetlen a szent István koronája alatti országokban s az előbbieket káros következménye törvényellenes, önkényes és jogtalan rendelkezésekben nyilatkozik meg, – mindezek lehetetlenné tették a román nép számára, hogy a létezésével járó jogainak megfelelően nemzeti értekezletre gyűljön össze, s újra leszőgezze magatartását az új országgyűlési választásokkal szemben.

A Román Nemzeti Párt működését – parlamenti és alkotmányos jogai figyelmen kívül hagyásával egyszerű miniszteri rendelettel tiltották be; betiltották a konferenciára való összejövetelét mind a küldötteknek, mind a román választóknak is; „felosztatottnak” minősítették nemzeti bizottságunkat, minden nemzeti alapon való szervezkedésünket, mint egyéniséget is tagadásba vették.

Így, a legutóbbi események szomorú tapasztalataiból következően természetesen nem marad más hátra, mint hogy híven az utolsó nemzeti konferencia kötelező megállapításai-

¹ A közlemény eredeti címe: *Apelul comitetului national*. – A nemzeti komité felhívása. Közli: Păcățian T. V.: *Cartea de Aur VIII*. 89–93. l.

hoz, megmaradjunk a passzív rezisztencia, mint a számunkra a jelen körülmények között fennálló egyetlen lehetséges fegyver mellett.

Ez kell legyen a román nép magatartása a jövőben, nemcsak a múltbeli okok, hanem az állami tényezők legújabbán elkövetett erőszakos tettei miatt létrejött kényszerű körülmények következtében.

Az utóbbi időben szó esett az ország politikai helyzetének állítólagos megváltoztatásáról, a kormányzatba bekerült új emberek, az úgynevezett liberálisokkal kapcsolatban. Ezt a változást valóban szépen hangzó közhelyekkel szentesítették, és készakarva úgy tűntették fel, mint az igazság, törvényesség és jogrend korszakát. E két év tanulsága azonban kétségkívül meggyőzött bennünket arról, hogy a változás csupán személyben és modorban való változást jelentett. A valóságban azonban ugyanaz a gyászos kormányzati rendszer maradt fenn, amely teljesen figyelmen kívül hagyja az ország valóságos politikai helyzetét, és bár lehet, hogy kevésbé hevesen, de most is ugyanazokkal az önkényes és törvénytelen eszközökkel és ugyanazzal a vak elszántsággal folytatja a magyarosítás fikcióját, hogy megvalósíthassák az egységes magyar nemzeti állam megvalósíthatatlan eszméjét.

Ha az új kormány politikai magatartásával és erkölcsével egy új korszak beköszöntét kívánja jelezni, meg kell állapítanunk, hogy azok az új törvények, amelyekben törekvéseik kifejezésre jutottak, nem törekszenek túlságosan a választások tisztaságának biztosítására, annál inkább arra, hogy bennünket a választási harcban való részvételben megakadályozzanak.

Ami mindenekfelett a nemzetiségek nagy kérdését illeti, s amit mi az ország politikai élete sarkalatos ügyének tekintünk, ezzel szemben a jelenlegi kormány lelkiismeretfurdalás és igazi hazafiság nélkül ugyanezt a szerencsétlen utat járja, mint elődei. Sőt, mi több, folytatta és naponta folytatja ellenünk minden téren az üldözés és önkény rendszerét, amely évtizedek óta a román sajtó és művelődésünk, sőt mindazon személyek ellen irányul, akik nyíltan be merik vallani nemzeti politikai hitvallásunkat, avagy megbecsülésüket merik tanúsítani népünk erkölcsi vagy eszmei értékei iránt. Ha egyéb nem, úgy ezek az önkényes tettek maguk is bizonyítják, hogy ebben az „újnak” nevezett korszakban, új formában, de mindenben a régít művelik: az igazságtalanságot, a törvényteleniséget és a jogtiprást.

Mi méltóképp és megfelelő módon kívánjuk elítélni a hatalom mindazon visszaéléseit, -amelyek a jelenlegi kormányrendszert jellemzik, kifejezésre kívánjuk juttatni mélyes elégedetlenségünket az ügyek állapotával szemben, és mély keserűségünket a napirenden levő törvénytelenések és üldözések miatt, s egyúttal magatartásunkat a magyar sovinszta kormányzat által kialakított egész politikai helyzettel szemben, miután az ország népképviselői rendszeréből teljesen hiányzik az alkotmányos jelleg és a politikai komolyság, mi pedig ebben a helyzetben nem tudunk közreműködni egy ilyen alkotmányos állapot fenntartásában, s a jelenlegi rendszertől javulást nem remélhetünk, s e helyzet végső súlyosbodását nem akadályozhatjuk meg:

Kényszerítve érezzük magunkat ünnepélyesen kijelenteni, hogy az erdélyi és magyarországi román nép nemzeti léte méltóságához híven, szolidárisan ragaszkodik az országgyűlési választásokkal és az egész kormányzati rendszerrel szemben általános passzivitásához, miután ez nemzeti létét fenyegeti, s éppen ezért magatartása ellenállássá válik, mert erre készítetik a politikai körülmények és nemzeti fennmaradásának ösztöne.

Éppen ezért nem hagyjuk, hogy megszedítsenek sem ellenfeleink üres és ámító jelszavai, sem pedig a népünkbeli való eltévelyedett megalkuvók szóvirágai. Ellenkezőleg, szoros egységben maradunk a nemzeti összefogás szervezetében, nemzeti programunk híveiként, és mindnyájan testvéri egyetértésben működünk együtt nemzeti létünk megszilárdításán és fejlődése érdekében mindazon területeken, amelyek számunkra még nyitva állanak, a konferenciáinkon képviselt egész román nép utasítása értelmében.

Minden egészséges erőnk összpontosítása a politikai aktivitás terén, az országgyűlésen kívül és a kulturális élet minden területén népünk minél élénkebb nemzeti öntudatra ébresztése

és felvilágosítása érdekében, hozzá fog járulni erőink gyarapodásához és olyan mérvű megacélosodásához, hogy a jó Isten, a népek igazságos bírása segítségével, sikerrel szembeszállhatunk az összes ellenséges támadásokkal és kiharcolhatjuk népünk nemzeti szabadságát, amelyért vagyont, szabadságot és vért áldozva küzdöttek, éltek és haltak szüleink és őseink nemzedékről nemzedékre, és amelyért mi is készek vagyunk, akár életünket is feláldozni.

Ezektől az eszméktől áthatva és ezektől az érzelmektől lelkesülten, felhívjuk szeretett népünket, Erdélyben, Bánátban és Magyarországon élő román testvéreinket, és felkérjük őket, hogy létünk e nehéz perceiben bizonyítsák be, bátor és derék fiai a román népnek.

Miután kényszerhelyzetünk megakadályoz bennünket lelkiismeretünk és akaratunk aktív kinyilvánításában, – nemzeti létünket azáltal juttatjuk kifejezésre, hogy méltó módon és szolidárisan távol maradunk az országgyűlési választásoktól, majd erőtéljes tevékenységet fejtünk ki a politikai és kulturális élet egyéb területein.

Nem félemlít meg bennünket a jelen nehéz idők vihara, egyedül boldogító eszméink méltó és rendületlen fenntartásában, hiszen ezeket az eszméket őseink esküjünkkel pecsételték meg és szentesítették meg, szilárdan bebizonyítjuk, hogy rendületlen hívei vagyunk és azok is leszünk nemzeti programunknak, melyet teljes egészében fenntartunk, és őszintén harcolunk magasztos nemzeti eszménkért.

Emelt fővel bizonyítjuk be a világnak, hogy létünket nem dobjuk ellenfeleink prédájául, hogy azt vitassák, vagy tagadják, hanem határozottan nemzeti létünkhöz és múltunkhoz méltón bizonyítjuk ezt érvényesülésünkkel.

Kolozsvár, 1901. szept. 5-én.

Dr. Ratiu, Illyefalvi Pop G., Coroianu Gyula, dr. Mihali T., dr. Lucaciu László, Patiția Rubin, Domide Gerasim, Popoviciu Mihály, Barbu Patrik, dr. Ciuta Dem[eter], dr. Pop C. István, dr. Tripon Gábor, dr. Chirtop Zosim, dr. Vaida Voevod Sándor, dr. Comsa Miklós, dr. Lazar Aurél, dr. Maniu Gyula, dr. Vlad Aurél.

B

1901 szept. 27

Az „Egyetértés” a román nemzeti párt vezetőinek választási kiáltványáról¹

Az ország románlakta vármegyéiben heves küzdelem fejlődött a különböző pártok jelöltjeinek a győzelméért. A véres tusát a román nép halált megvető elszántsággal vívja az úgynevezett kormánypárti kortesek ellen és a román nép hivatott vezetői ellen. A kormánypárti jelöltek kortesei a régi mézesmadzaggal akarják a románokat a választási urnához csalogatni: ígérnek eget-földet, és kéz alatt terrorizálnak. A nép nem hisz a szavuknak, és visszatekintve a harmincöt évre visszanyúló mostoha bánásmódra és szükkeblű, elfogult közkormányzatra, bosszút lihegve káromkodik, és az ellenzéki jelöltek zászlója alá sorakozik. De a román nép bosszúja a román vezetők ellen is irányul.

A román korifeusok nem jelölik meg a helyes irányt, amelyen a román nép haladva, eleget tehet polgári kötelességeinek és teljesítheti alkotmányos hivatását, hanem ismeretlen okokból a törvény által biztosított gyülekezési és tanácskozási jog ignorálásával, titkos konventikulumban kétes értékű határozatokat hoznak, és azok folytán manifesztumokat intéznek a román néphez, amelyekben a passzivitás fenntartását ajánlják és hangoztatják. Igaz, hogy ezek a román vezetők 1867 óta állandóan konspiráltak a magyar állam integritása ellen, s

¹ Közli: *A románok és a választás*. E. 1901. szept. 27; 266. sz.

egyetlen törvényes népgyűlést sem hívtak össze. A román nép ezért nem hallgat többé rájuk. A nagyszebeni Tribuna nemrégén hirdette, hogy a románok törvényes gyűléseket fognak összehívni a választások küszöbén, hogy azokban megadják a szükséges direktívákat a kövendő eljárást illetően. Konstatáljuk, hogy a románság sehol nem tett lépéseket a népgyűlések összehívhatása, megtartása érdekében; a román vezérférfiak nem kérték az illetékes fórumoktól a román nemzeti párt gyűléseinek megtarthatását, és végül a román delegátusok nemzeti gyűlésének összehívása érdekében sem a nagyszebeni helyi hatóságoknál, sem más hatóságoknál, sem a kormánynál lépéseket nem tettek, hanem alkotmányellenes módon, törvénytelenül és hazaárulók és összeesküvők módjára titkos ülést tartottak Kolozsvárt, amelyből kifolyólag a román népet hazaárulásra, a törvények iránti tisztelet megtagadására, a választásoktól való tartózkodásra uszítják. Most kérdezzük: hol van az a nyílt és önzetlen politikai küzdelem, amelyet ők vívnak, s amely szerintök törvényes alappal bír?

Ezek után igen világos dolog, hogy a vezérnemzet, a magyar nemzet a román vezetőkre, mint pártütökre, mint honárulókra és mint összeesküvőkre bizalmatlansággal fog tekinteni ezentúl is. Ez a bizalmatlanság annál jogosultabb, mert a korifeusok nemcsak a magyar nemzet nyílt ellenségei, hanem a románságnak s így az egész polgárság vitális érdekeinek elárulói.

Ezek a korifeusok aláírták azt a manifesztumot, amelyben a kolozsvári határozatok következtében a román népnek a szemei előtt újból képzelt gravaminákat festenek. Dr. Ratiu, dr. Vasile Lucaciu, Patriciu Barbu, dr. Zosim Chirtop, ilyéfalvi Pap György, Rubin Patitia, dr. Demetriu Ciuta, dr. Alexandru de Vajda-Voevod(?) dr. Juliu Maniu, Coroianu Juliu, Gerasim Domide, dr. Stefan C. Pop, dr. Niculae Comsa, dr. Aurél Vlad, dr. T. Mihali, Mihail Popoviciu, dr. Gavrilla Tripon, dr. Lázár Aurél voltak azok, akik múltjukhoz híven újból frázisokkal akarják félrevezetni a románokat. A manifesztumot szeptember 5-én fogadták el Ratiu hívei, s a közzététel késéséből csak arra lehet következtetni, hogy az aláírások összegyűjtése nagy fáradságba került. A fenti névsor még nem teljes: sok memorandista neve hiányzik, ami azt bizonyítja, hogy a korifeusok között még mindig dúl a koncert való küzdelem.

A manifesztum tartalma a következő: két választási cenzus van; a románok nem vehetnek részt az alkotmányos életben, mert az elnyomatás tovább tart, és a Széll-kormány sem jobb az előbbieknél. A nyilatkozat a következő frázisban csúcsosodik ki: „Kényszerítve érezzük magunkat ünnepélyesen kinyilatkoztatni, hogy a magyarországi és erdélyi román nép, tekintettel nemzeti egyéniségének méltóságára, összetartással ragaszkodik saját általános passzivitásához a képviselőválasztásokkal szemben és az egész közkormányzati rendszerrel szemben, mert ez a román nép nemzeti individualitása és létele ellen irányul. A román nép a politikai körülmények és nemzeti konzerválási ösztöne által rákényszerített ellenálláshoz ragaszkodik. Tehát nem fognak senkire hallgatni a románok, hanem tétlenek maradnak...

Bizonyítsuk be felemelt fővel az egész világnak, hogy nem hagyjuk zsákmányul a vitatkozásnak és tagadásnak nemzeti létünket ellenségeinkkel szemben se, hanem határozottan kinyilatkoztatjuk azt nemzetünk létjogosultságához és létezéséhez méltó módon.”

A román korifeusok manifesztumával nem igen törődnek azonban a románok, mert erősen közelednek a választások... A ma érkezett román lapok tudomást sem vesznek Ratiuék vizenyős szónoklatáról. A román nép – igen helyesen – kezdi belátni, hogy az ő érdekei itt fekszenek az országban, s nincs szüksége arra, hogy passzivitással boldogítsa magát.

Iratok a magyar minisztérium század eleji „romániai iskolai akciója” tárgyában

A

1901 szept. 14

*Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
a „romániai akció” gyakorlati előkészítéséről¹*

VKM eln. 1901 : 2860 (3513)

Magyar királyi miniszterelnök

3153

M. E.

Igen bizalmas!

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Desseffy Sándor csanádi püspök f. évi július hó 31-én 2705 szám alatt kelt és mellékleteivel együtt másolatban 1/. alatt tisztelettel idezárt levelében, a magyarság érdekében Romániában megindítandó akció oly módját hozta javaslatba, melyet magam is igen megfelelőnek tartván azt egyidejűleg a közös külügyminiszter úrhoz intézett és másolatban 2/. alatt idezárt jegyzékemben felkaroltam. Tervének kedvező fogadtatásáról közbevetőleg a püspököt is értesítettem.

Mint a fenti iratokból Nagyméltóságod látni fogja, Hornstein bukaresti érsek a metropoliájához tartozó magyarság érdekeinek gyámolítása fejében 50 000 kor. évi segélyt kér. A magam részéről a nemzetiségi rendelkezési alaphoz a romániai akcióra szánt részből mintegy 14 300 koronát nyújthatnék, a többi 30 000 korona fedezéséről még gondoskodnunk kellene. Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék tudomásomra hozni, hogy képes-e a vallásalap a még fedezetre váró és fent jelzett évi összeg viselésére? Tekintettel arra a kiváló nemzeti érdekre, mely a szóban levő akció megvalósulásához fűződik, és tekintettel arra, hogy az 50 000 koronányi szubvenció – melynek egy részét viselni hajlandó vagyok – kizárólag katolikus célok előmozdítására fog szolgálni, bizvást vélem remélhetni, hogy Nagyméltóságod módot fog találni a szükséges fedezet előteremtésére.

Midőn végül tájékoztatásul megjegyzem, hogy egyletek és egyéb társadalmi tényezőknek az actióba való bevonását ez alkalommal időszerűnek nem vélem, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék nagybecsű válaszát lehetőleg mielőbb megadni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1901. évi szeptember hó 14-én

Széll s. k.

¹ Az irathoz csatolva l. Hornstein Xavér bukaresti róm. kat. érsek Desseffy csanádi püspökhöz intézett francia nyelvű, 1901. júl. 1-i levelének, továbbá Desseffy Sándor csanádi püspök 1901. júl. 31-én Széll miniszterelnökhöz és Széll 1901. szept. 14-én gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez intézett magyar nyelvű levelei másolatát. – Az üggyhöz l. még Jancsó Benedek 1901. júl. 12-én benyújtott emlékiratát („Emlékirat a romániai magyarok nemzeti szervezése tárgyában”, VKM eln. 1901 : 2860. Fogalmazvány.) – Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiégésekor elpusztult.

B

1902 febr. 6

*Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
a „romániai akció”-val kapcsolatos kérdések tárgyában, 1 melléklettel¹*

VKM eln. 1902 : 636
(Gépírásos szöveg)

Magyar királyi miniszterelnök

540

M. E. I. *Bizalmas*

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A Romániában tartózkodó magyar állampolgárok érdekében tervezett akciónkról Ö cs. és ap. királyi Felségéhez legalázatosabb felterjesztést intéztem, ki azt legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott. Miután a dolgot a közös külügyminiszter úrral is megbeszéltem, és Pallavicini örgróf, bukaresti követ úrral is konferáltam, a megvalósításnak immár semmi sem állja útját.

Nagyméltóságod múlt évi október hó 14-én 3513. eln. sz. a. kelt átiratára támaszkodva legalázatosabb felterjesztésemben már kilátásba helyeztem, hogy Nagyméltóságod már legközelebb annak legkegyelmesebb megengedését lesz bátor a Felséges Úrtól legalázatosabban kérni, hogy a vallásalap is megfelelő összeggel járulhasson a katolikus ügygel szorosan összefüggő ezen nemzeti akció költségeihez. Tájékoztatóul itt megjegyzem, hogy Ófelsége az amerikai rutén akciót is jóváhagyólag tudomásul méltóztatott venni. Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék sürgősen intézkedni, hogy mint imént idézett nagybecsű átiratában kilátásba méltóztatott helyezni – a romániai akcióhoz a folyó évben 25 700, a következő években pedig 25 000 koronával, az amerikai akcióhoz pedig a folyó évben 3 000, a következő években 5 000 koronával hozzájárulhasson.

Az akció katolikus ágának megindítása céljából, miután a kivitelnek most már semmi sem áll útjában, a miniszterelnökségben folyó évi február hó 24-én délelőtt 10 órakor bizalmas jellegű értekezletet szándékozom tartani, melyen a részletek még egyszer megbeszélendők és részben meg is állapítandók lesznek. Hogy a tanácskozást megkönnyítsem, a rendelkezésre álló egész anyagot rendszeres pro memoriába állítottam össze, s az eldöntésre váró kérdéseket formuláztattam, mi azonban természetesen nem zárja ki azt, hogy egyéb kérdések is fel ne vettessenek. Ez iratot van szerencsém Nagyméltóságodnak a legbizalmasabb használatra % alatt idezártan megküldeni.

Van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék az értekezletre kellőképpen felhatalmazott képviselőket küldeni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi február hó 6-án

Széll s. k.

¹ Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

Melléklet:

A romániai akcióban ez ideig fölmerült kérdések rendszeres csoportosítása

[Litográtált szöveg.]

Általános rész

I. Statisztikai kérdések. Románia 1889-ben tartott népszámlálása alkalmából 47 948 magyar nemzetiségűt mutatott ki, 4 909 466 főnyi lakosságának nem egészen 1%-át. Valószínű, hogy úgy az abszolút, mint a percentuális szám alatta áll a tényleges állapotnak. Az 1889 óta lefolyt 12 esztendő alatt a kivándorlás folytán a fenti szám minden valószínűség szerint emelkedett úgy, hogy manapság bizvást tehető 65 000 – 70 000-re. Hallottunk azonban már 100 000, sőt 200 000-es becslést is. Fontos kérdés, hogy az összes szám miként oszlik meg a nemrég kivándorlottak, tehát túlnyomó részben még magyar állampolgárok között egyfelől, és a már születésüknél fogva román állampolgárok között másfelől. 1859-ben egy román nyelvű hivatalos kiadvány 37 869-re becsülte a Moldvában élő magyar csángók számát, Rubinyi Mózes 1900 nyarán már csak 20 000-re. A legalacsonyabb becslések alapulvételével a fenti kérdésre tehát azt a választ lehet adni, hogy a 70 000 Romániában élő magyarból mintegy 50 000 újabb bevándorlott, s így túlnyomó részben még magyar honos, mintegy 20 000 ellenben román honos csángó. Rendelkezésre áll azonban itt egy alapos dolgozat, mely a 100 000-es összes számból indulva ki, a magyar állampolgárok számát 60 000-re, a román honosok számát pedig 40 000-re teszi.

Mivel a fenti becslések igen nagy eltérést mutatnak, az egyházak és az egyes községek között való megosztásáról pedig hallgatnak: tanácsosnak látszik, hogy adataink kiegészíttessenek. E tekintetben három mód látszik rendelkezésre állni. Beszerezhetők ugyanis az adatok *először a consulátusok* útján, *másodszor Hornstein* érsek és papsága útján, *harmadszor a Szent László Társulat* esetleges kiküldöttje által, ki azután a társulat rendelkezésére álló adatok nyomán mindazon helyeken, hol jelentékenyebb számú magyarok laknak, az összes egyházi, iskolai és társadalmi viszonyokról, valamint az alkalmazott lelkészek és tanítók működéséről a helyszínen közvetlen tapasztalatokat szerezhetne, s azokról előterjesztést tehetne.

Az tehát a kérdés, hogy melyik módot tartja a bizottság a legmegfelelőbbnek.

II. Elvi álláspont. A Romániában élő magyarságnak fent megbeszélt két csoportját elvi okokból kell megkülönböztetnünk, mert míg a már román honossággal bíró magyarságnak iskolai és egyházi céljaira segínyt nyújtani nem volna célszerű, mivel mi sem engedhetnénk meg, hogy a román kormány a magyarországi sokkal számosabb oláhokat segítse; úgy semmi elvi akadály sem fog fenn az ellen, hogy a Romániában élő magyar alattvalókat segítse. A nemzetközi jog szerint ugyanis minden államnak elvitázhatatlanul jogában áll, saját polgárait a külföldön is tetszése szerint támogatni. Ez érv olyan erős, hogy rajta az egyébként is minden feltűnés nélkül foganatosítandó *actio bizvást* felépíthető anélkül, hogy azáltal a román kormánynak alkalom vagy csak a jogosság látszatával bíró ürügy is adatnék arra, hogy az oláh ajkú magyar állampolgárok ügyeibe Magyarországon beavatkozzék. Éppen ezen oknál fogva azonban a Moldvában élő *csángómagyarokra* (jassi-i dioecesis), kik már születésüknél fogva román honpolgárok, a m. kir. kormány akcióját ki nem terjesztheti.

Az állami segítség szempontjából tekintetbe jövő magyarság megoszlik a róm. kat. és az ev. ref. egyház között, a róm. katolikusok azonban, kiknek nemzeti szervezése itt szóban van, túlsúlyban vannak. A protestáns egyházak iskolai ügye külön akció tárgyát képezendi, amelybe Bartók püspök bevonatni szándékoltatik.

III. Az akció szervezése. Bár az akció, mint kimondottan kormányakció is megállhatna, s a román kor irány minden recriminációjával szemben bizvást meg lenne védhető, mégis cél-

szerűbb, ha kifelé *társadalmi jelleggel bír*. Ez leginkább úgy lenne elérhető, ha a közvetítést valamelyik hazai katolikus egyesület vállalná magára. Miután a szepesi püspök úr múlt évi november hó 11-én kelt memorandumával az elnöklete alatt álló *Szent László Társulat*² támogatását a legnagyobb készséggel felajánlotta, továbbá a teljes *discretio* betartásáért s az ügyek elnöki intézéséért a kezességet elvállalta: az ajánlat a legnagyobb örömmel elfogadható. Az akciónak minden feltűnés nélkül való, bizalmas intézése azért szükséges, mert a román kormány – ha köztudomású lenne, hogy nagyobb szabású akciót tervezünk – a magyar iskoláknak ezer apróbb akadályt gördíthetne útjába, mely apró túsúrásokkal szemben úgyszólván védtelenek lennénk. Kívánatos volna továbbá, hogy valamely alkalmas magyar társadalmi szerv által a magyar telepek folytonosan szemmel tartassanak, a célravezető eszközökről tétessenek javaslatok, a lelkészek és tanítók működéséről, valamint az elért eredményekről pedig jelentések. E célra is a legalkalmasabbnak a Szent László Társulat látszik, melynek ilyen irányú közreműködését az elnök úr memorandumában szintén volt szíves felajánlani.

A kérdés e pontnál az, hogy hajlandó-e a Szent László Társulat-i elnök úr a kormánysegélyt a *kormány által megjelölendő* célokra rendeltetési helyére eljuttatni, ez összegek kellő felhasználását hathatósan *ellenőriztetni*, s ide az észleltekről bizonyos időközönként jelentést, a teendőkről pedig *előterjesztést tenni*.²

IV. Az akció megindításának négy fő feltétele. A csanádi püspök úrnak sikerült Hornstein bukaresti érseket a magyar akció eszméjének megnyerni, s így a helyszínen való vezetés jórészt az ő kezében volna összpontosítható, mi azzal az előnnyel is jár, hogy az egész akció Romániában az érsek nevében fog történni. Ennek azonban négy feltétele van, melyet az érsek úr a novemberi konferencián észrevétel nélkül már el is fogadott s mely a következő:

1. Minden érintkezés ezen célra kizárólag az érsek személyével történjék, minden feltűnés nélkül és nem hivatalos alakban.

2. A segélyezés semmi jogi vagy erkölcsi kötelezettséggel nem jár, az érsek által minden évben újólag kérendő, és bármikor minden indoklás nélkül megvonható.

3. A segély kizárólag a magyar katolikus hívek céljaira fordítandó, úm. magyar iskolákra, magyar lelkészi, vagy egyházi szónoki állás biztosítására.

4. A magyar iskolákban a román nyelven kívül minden tárgy magyar nyelven adassék elő, magyar tanítók által.

C

1902 máj. 10

*Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkár átíratva Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Romániában élő magyarokra vonatkozó alapítványok felhasználása tárgyában*¹

VKM eln. 1913: 71 (781 fasc. 1776/902)

Magyar királyi miniszterelnök

1893 I. Bizalmas

M.E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Szmrecsányi Pál, szepesi püspök, ki mint a Szent László Társulat elnöke a Romániában élő magyar állampolgárok érdekében indított nemzeti akció katolikus ágában a közvetítést és

¹ Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

² Fekete ceruzával aláhúzva.

ellenőrzést végzi, többek között felemlítette, hogy a Balkánon élő magyarok javára tett különböző alapítványok felől igyekszik tájékozódni, s arra törekszik, hogy ezen eddigelé ötlet-szerűen felhasznált vagyoni eszközöket rendszeres akciónk szolgálatába hajtsa. Miután a püspök ez eszméjét igen szerencsésnek tartom, csak természetes, hogy a mi fennhatóságunk alatt álló és a romániai akció céljait szolgálni hivatott ilyen alapítványt szintén fel kívánom használni.

Mint Nagyméltóságod a vonatkozó ottani iratokból, többek között pedig hivatali elődömnök mindedig válasz nélkül maradt 1899. évi január hó 9-én 18 399/898 sz. a. kelt átiratából bizonyára tudni méltóztatik, a Romániában élő magyarok javára néhai Schuster Constantin váci püspök és dr. Pados János tettek alapítványokat, melyek a mi hatóságunk alatt állanak. Ez alapítványok közül az első a Moldvában élő csángókra vonatkozván, azzal e helyütt nem kívánok foglalkozni.

Az itt kidolgozott pro memoriában is jeleztettem, hogy a román honos csángóknak magyar részről való közvetlen nemzeti szervezése ellenkeznek a nemzetközi jognak általánosan elfogadott elveivel, s így ezt a dolgot nem volna opportunus a Romániában élő magyar honos kivándorlottak nemzeti gondozásának teljesen megengedett ügyével összebonyolítani.

Ellenben a 6200 K. névértékű, 4%-os magyar Korona-járadék kötvényből és 48 Ft 46 kr, azaz 96 K 92 fillérnyi készpénzből álló Pados-féle alapítvány – az alapító szándékának is megfelelően – minden akadály nélkül fel lenne használható teljesen megengedett akciónk katolikus ágának költségeire. Az előiratokból kitetszőleg ez az alapítólevél – igen helyesen – annak idején nem mutattatott be a román kormánynak, s jövedelme a turnu-szeverini róm. kat. iskola tanítójának javadalmazására lett volna fordítandó. Nincs azonban róla tudomásom, hogy ez tényleg megtörtént-e vagy sem. Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztatnék engem a Pados-féle alapítvány sorsáról behatóan tájékoztatni, s különösen felvilágosítást adni a felől, hogy kiadattak-e az alapítvány jövedelmei a turnu-szeverini róm. kat. tanítónak, s ha igen, minő ellenszolgáltatokra köteleztetett ennek fejében a nevezett tanító, továbbá, hogyha nem adattak ki az alapítvány évi jövedelmei, úgy mennyire szaporodott fel az alapítvány vagyona az időközi kamatok által.

Az alapítvány jövedelmei nézetem szerint a jövőben az akció katolikus ágára lennének fordítandók, s e szándékomat Nagyméltóságod nagybecsű válaszában vétele után, az alapítólevél 3. pontja értelmében, a közös külügyminiszter úrral is közölni szándékozom.

Lekötelezne Nagyméltóságod, ha nagybecsű válaszában, a közös külügyminiszter úr 1898. évi december hó 24-én 63 078 sz. a. kelt jegyzékének visszazárása mellett, nekem lehetőleg mielőbb megadni méltóztatnék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilváníását.

Budapesten, 1902. évi május hó 10-én

A miniszterelnök helyett:
Tarkovich államtitkár s. k.

D

1902 dec. 15

*Az 1902 dec. 15-én tartott miniszterelnökségi bizalmas értekezlet jegyzőkönyve*¹

VKM eln. 1903 : 598
Nyomtatott szöveg. (Részlet.)

Jegyzőkönyv

a Romániában élő magyar állampolgárok nemzeti gondozása tárgyában a miniszterelnökségnél 1902. évi december hó 15-én tartott bizalmas értekezletről.

Jelen voltak:

Tarkovich József, v.b.t.t., miniszterelnökségi államtitkár elnökle alatt,
Szmrecsányi Pál, szepesi püspök, a Szt. László Társulat elnöke,
Pallavicini János őrgróf, bukaresti cs. és kir. követ,
Bartók György, erdélyi ev. ref. püspök,
Dr. Romy Béla, miniszterelnöki tanácsos,
Gömöry Oszkár, vallás- és közoktatásügyi miniszteri tanácsos,
Molnár Viktor, vallás- és közoktatásügyi miniszteri tanácsos,
Várady L. Árpád, vallás- és közoktatásügyi miniszteri osztálytanácsos,
Halász Ferenc, vallás- és közoktatásügyi miniszteri osztálytanácsos,
Dr. gróf Klebelsberg Kunó, miniszterelnöki segédtitkár, előadó,
Dr. Csiky Gyula, miniszterelnöki segédfogalmazó, jegyző.

Elnök úr megnyitja az ülést és miniszterelnök úr Ő Nagyméltósága nevében és megbízásából üdvözli a megjelenteket. Egyúttal rámutat arra is, hogy a miniszterelnök úr a parlamentben való elfoglaltsága folytán sajnálatára személyesen nem jelenhetett meg.

Bukaresti követ úr kötelességének tartja ez alkalommal is hangsúlyozni, hogy az ügy érdekében jövőre is óvatosan és a legnagyobb körültekintéssel kell eljárunk.

Az értekezlet a követ úr álláspontját teljes mértékben helyesli és osztja.

Elnök úr felhívja előadót, hogy az értekezlet tagjaival már előzőleg közölt és a jelen jegyzőkönyv mellékletét képező memorandum kérdéseit olvassa fel.

A

Az egész akciót érdeklő kérdések

I. Statisztika

Előadó bejelenti, hogy a memorandum lezárta után újabb adatok érkeztek be, melyekre való tekintettel a memorandumban foglalt statisztikai kimutatást a következőképpen kell módosítani:

¹ Az értekezlet résztvevői számára kinyomtatott jegyzőkönyv borítólapján alábbi nyomtatott szöveg olvasható: „Titkos. Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása. *Románia*. Jegyzőkönyv a miniszterelnökségnél 1902. évi december hó 15-én tartott bizalmas értekezletről. Budapest 1902. Nyomtatott a magyar királyi állami nyomdában.” – Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiégésekor elpusztult.

Község neve	Róm. kat.	Ev. ref.	Egyéb	Összesen
1. Bukarest.....	24 160	5000	–	29 160
2. Braila.....	2 150	950	80	3 180
3. Galac.....	2 604	519	7	3 130
4. Ploest.....	845	500	–	1 345
5. Pitest.....	109	210	–	319
6. Tirgovist.....	220	60	–	280
7. Gyurgyevo.....	91	95	–	186
8. Tirgu Okna.....	–	183	–	183
9. Buzó.....	70	40	–	110
	30 249	7557	87	37 893

Azon helyek, hol 100-nál kevesebb magyar tartózkodik, az akció mostani fokán még nem jöhetnek tekintetbe.

ad *a/* Erdélyi ev. ref. püspök úr előadja, hogy Németh Sándor esperest a romániai ev. ref. magyarságnak családonként való összeírására hívta fel, az esperes pedig megígérte, hogy az adatokat az év végéig felterjeszti.

ad *b/* Közvetlen összeírást csak a galaci konzulátus eszközölt, adatokat azonban a többi konzulátusok is gyűjtöttek, melyeket a bukaresti követ úr részben a közös külügyminiszter úr közvetítésével juttatott el ide, részben rövid úton nyújt át.

ad *c/* Előadó jelenti, hogy az eddig összegyűjtött adatok egy részének értékét kétségessé teszi az, hogy a gyűjtők egy része a magyar állampolgárok, más része a magyar ajkúak számát kutatta. E hiányok pótlása céljából az értekezlet elhatározza, hogy

a jövő adatgyűjtésnél szem előtt tartandó kérdőpontokat a miniszterelnökség fogja megszerkeszteni, melyeknek alapján az összeírást a konzulátusok és a lelkészek eszközlik.

III. Az akció szervezete és a felügyelet

Erdélyi ev. ref. püspök úr megemlíti, hogy az egyházkerület a romániai misszió-egyházmegyét évi 5 660 K-val támogatja, mit égető hazai szükségletektől kell elvonnia. Kéri tehát, hogy a fenti összeget vállalja át az állam.

Az értekezlet e kérelem jogosultságát elvileg elismeri, de az említett költség tényleges elvállalása iránt ezúttal még nem határozhat.

ad *a/* Az értekezlet továbbá kimondja, hogy

a szepesi püspök úr és az erdélyi ev. ref. püspök úr szívesek lesznek minden iskolai év végével a tanügyekről és az iskolák állapotáról jelentést tenni, minden naptári év végével pedig az állami segélyről elszámolni.

IV. Tanerők

ad *a/* A tanszemélyzet kiválasztását illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr megbízottai azt a javaslatot tették, hogy a nevezett miniszter úr állami tanítókat bocsásson az akció rendelkezésére, akik azután bármikor vissza lennének rendelhetők.

E javaslattal szemben a követ úr kiemeli, hogy mindazt gondosan kerülni kell, miből az akció állami jellegére lehetne következtetni.

Erre való tekintettel ellenzi a javaslatot, mire az értekezlet azt elejti.

Miután pedig az erdélyi ev. ref. püspök úr által kinevezéseknél fogamatba vett és a memorandumban ismertetett eljárás megfelelőnek és gyakorlatiasnak látszik, az értekezlet kimondotta, hogy az akció katolikus ágánál is hasonlóképpen kell eljárni. E szerint

pályázatot a romániai róm. kat. egyházközségek hirdetnek, s azt közzététel végett a „Tanítók Lapjára” megküldik. A pályázók közül ideiglenes minőségű tanerővé,

a bukaresti érsek úr közvetítéseivel, a Szt. László Társulat elnöke a miniszterelnök úr hozzájárulásával nevez ki, s a kinevezetteket a próbaidő letelte után, ugyancsak ő véglegesíti.

Kimondja továbbá az értekezlet, hogy

lehetőleg hajadon tanítónők alkalmaztassanak, kik férjhezmenetel esetén elvesztik állásukat. Méltánylást érdemlő esetekben azonban újra alkalmazhatók.

ad *b/* A meg nem felelő ev. ref. tanerők eltávolítására vonatkozólag az értekezlet az erdélyi ev. ref. püspök úr javaslatára elhatározza, hogy

az erdélyi ev. ref. igazgatótanács a romániai misszió-egyházmegye tanerői részére különös eskümintát állapít meg, melynek megszerkesztésénél a „diszkréció” követelményeire különös tekintettel lesz. Amely tanító a letett esküt megszegi, fegyelmi úton könnyűszerrel el lesz távolítható. Az akció kat. ágát illetőleg a konferencia elvi határozatot nem hozott.

ad *c/* Az értekezlet egyhangúlag kimondja, hogy

az akciónál minden tanerő kezdetben ideiglenes minőségben alkalmaztassék, s csak kiállott próba után, 1–2 év leteltével véglegesíttessék. Az ideiglenes tanerő bár-mikor elbocsátható.

ad *d/* Az akciónál működő tanerők fizetése a következőképpen állapított meg:

	Fizetés	Évötödös pótlék
		5-ször
Ideiglenes bukaresti tanító	1800 frc.	–
Végleges bukaresti tanító	2400 frc.	200 frc.
Ideiglenes bukaresti tanítónő	1400 frc.	–
Végleges bukaresti tanítónő	1600 frc.	150 frc.
Ideiglenes vidéki tanító	1600 frc.	–
Végleges vidéki tanító	2000 frc.	200 frc.
Ideiglenes vidéki tanítónő	300 frc.	–
Végleges vidéki tanítónő	1500 frc.	150 frc.

A lelkész-tanítók, azon esetben, ha tanítói oklevéllel bírnak, nagyobb helyeken a bukaresti, kisebb helyeken pedig a vidéki ideiglenes, illetve végleges minőségű tanítók fizetését és járulékait húzzák.

Az ideiglenes minőségben töltött szolgálati idő véglegesítés esetén az évötödös pótlékba beszámítatik.

e/ A tanerők nyugdíjügyeit illetőleg, az értekezlet eltérően a memorandumban előadottaktól úgy határoz, hogy

a miniszterelnök úr engedelmével Romániában működő tanerők, az idegenben töltött szolgálati idő alatt is tagjai maradhatnak a tanítók nyugdíjintézetének. A szabályszerű járulékot a Szt. László társulati elnök úr, illetve az erdélyi ev. ref. püspök úr lesznek szívesek a tanerők évi fizetéséből levonni. Az iskolánként fizetendő járulékot pedig, a Szt. László Társulat, illetőleg az erdélyi ev. ref. egyházkerület viseli.

V. Tandíjak

ad *a/* Bukaresti követ úr kiemeli, hogy lehetőleg fenn kell tartani azt a látszatot, hogy a romániai magyar kolóniák egyházi és iskolai intézményeiket önmaguk tartják fenn, mire az értekezlet

mellözve az általános tandíjmentesség elvét, kimondja, hogy csak szegény szülők gyermekei részesüljenek egészen vagy félig tandíjengedésben. A hitközségek pedig ennek fejében a szükséghez képest tandíjengedési átalányt kapnak.

VI. Tanterv és tankönyvek

ad *a/* a román kormánynak a bukaresti ev. ref. iskolával szemben legújabb tanúsított aggályos magatartását illetően a bukaresti követ úr teljesen megnyugtató nyilatkozatot tett.

A magyar iskolák ugyanolyan elbánásban fognak részesülni, mint a többi idegen államok polgárainak gyermekei által látogatott tanintézetek. A román nyelvű tanítás a jövőre is osztályonként heti 3 órán folyik.

Az értekezlet a követ úrnak köszönetet mond a román kormánynál ez ügyben tett sikeres lépéseieért.

ad *b/* A tankönyvek tekintetében bukaresti követ úr ugyancsak megnyugtató az iránt, hogy a memorandumban foglalt sérelmes pályázati hirdetmény kizárólag a bukaresti hitközségtől ered, s hogy az abban foglaltaktól a román kormány teljesen távol áll. A követ úr továbbá jelezte, hogy tankönyvekre nincs is olyan nagy szükség, és több tekintetben szinte jobb, ha a tanítás élőszóval folyik.

Az értekezlet erre való tekintettel felkéri az erdélyi ev. ref. püspök urat, hogy a pályázat ne effektuáltassék.

VII. Gyermekek visszahozatala

ad *a/* Követ úr kijelenti, hogy

a gyermekek visszahozatalának külpolitikai akadályai nincsenek,

ad *b/* de minden felesleges feltűnés elkerülése céljából, a nagy nyilvánossággal dolgozó egyesületek mellőzésével

a felekezetek fognak eljárni, nevezetesen a Szt. László Társulat, illetve az erdélyi ev. ref. egyházkerület.

ad *c/* Horváth Árpád, buzói magyar ifjú az esztergomi papnevelőben szép előmenetelt tanúsít, s a jövő évben előreláthatólag 3 magyar ifjú fog magyarországi papnöveldébe felvétetni.

Tudomásul vétetik.

ad *d/* Az értekezlet elhatározta, hogy

próbaképpen már a jelen tanév végén néhány gyermek hazahozassék.

ad *e/* és *f/* A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr képviselői előadják, hogy a romániai magyar gyermekek részére alapítvány nem áll rendelkezésre, de a miniszter úr hajlandó a rendelkezése alatt álló internátusokban 8 – 10 helyet e célra fenntartani.

A hétfalusi székely társaság javaslatát illetően, melynek megvalósítása kívánatos volna, a miniszterelnökségnek fedezet nem áll rendelkezésére.

Az értekezlet elhatározta, hogy

e két kérdés az illetékes tényezők között írásbeli úton fog letárgyaltatni.

VIII. Egyesületi és sajtóügy

ad *a/*, *b/* és *c/* Bukaresti követ úr előadja, hogy a bukaresti magyar egyesületekben bár helyreállt a béke, a viszonyok még mindég elég kedvezőtlenek, s hogy következképpen a Magyar Társulat szubvencionálását és a titkári állás szervezését el kellene ejteni, amihez

az értekezlet hozzájárult.

ad *d/* A „Bukaresti Magyar Újság”-ra vonatkozólag a követ úr elmondja, hogy az nem felel meg teljesen, fenntartása azonban kívánatos, miért is az értekezlet kimondja, hogy

a miniszterelnökség sajtóosztálya megfelelőbb szerkesztőt fog keresni, addig pedig

a status quo fenntartatik, vagyis a szóban levő lapnak 2000 K szubvenció adatik.

(Lásd költségvetés, összesítés 1. cím.)

IX. Gazdasági szervezés

ad *a/* és *b/* Bukaresti követ úr kijelenti, hogy arról, vajon a gazdasági szervezkedés külpolitikai okokból nem fog-e nehézségekbe ütközni, általánosságban – vagyis konkrét javaslatok ismerete nélkül – véleményt mondani nem lehet, mire abban történt megállapodás, hogy

a romániai magyar iparosok gazdasági helyzete részletes tanulmány tárgyává teendő, s ennek eredményei fogják azután további tárgyalások alapját képezni.

E

1904 márc. 12

*Tisza István miniszterelnök átirata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a „romániai akció” ügyében összehívandó bizalmas értekezlet és ennek előkészítése céljából szerkesztett emlékirat tárgyában*¹

VKM eln. 1904 : 611 (1423)

Magyar királyi miniszterelnök

Bizalmas

1140 I.

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A nagy fontosságú romániai akció továbbfejlesztésének megbeszélésére, a bukaresti követ úr bevonásával, bizalmas természetű értekezletet szándékozom tartani, mely konferencia munkájának előkészítése és alaposabbá tétele végett rendszeres és kimerítő emlékiratot dolgoztam ki. E memorandumban a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló minisztériumot érdeklő számos kérdés foglaltatik, melyek csak az esetben oldhatók meg kellőképpen, ha Nagyméltóságod engem úgy az intézkedések előzetes megfontolásában, mint pedig azoknak keresztülvitelében hathatósan támogatni fog. Éppen azért van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék az emlékiratban foglaltaknak Nagyméltóságodat érdeklő részeit beható tanulmány tárgyává tételni, a mutatkozó hiányokat pótoltatni, az esetleges hibákat kijavíttatni és a konferenciát ekként, ottani részről is előkészítvén, magát az értekezleten szakelőadói által képviseltetni.

Midőn a jelzett emlékiratnak 3 számozott példányát szigorúan titkos használatra Nagyméltóságodnak ezennel megküldöm, van szerencsém becses tudomására hozni, hogy a konferencia folyó évi március hó 24-én délelőtt 10 órakor fogja kezdetét venni, s egy nap alatt aligha lesz befejezhető.

Budapesten, 1904. évi március hó 12-én.

Tisza s. k.

¹ Az irat 1956 őszén, a VKM levéltári anyagának kiegészésekor elpusztult.

F

1904 ápr. 19

Tisza István miniszterelnök átirata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a romániai magyar iskolák ügyében összehívandó értekezlet tárgyában¹

VKM eln.: 1904: 611 (1959)

Magyar királyi miniszterelnök
1700 I.
M. E.

Kiválóan bizalmas!

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Midőn a Romániában élő magyarok nemzeti gondozása tárgyában tartott márciusi értekezletnek 11, 12 és 13 számokkal megjelölt jegyzőkönyvi példányait Nagyméltóságod rendelkezésére bocsátom, egyúttal van szerencsém tisztelettel kérni, méltóztassék engem ezen nagy horderejű és kiváló fontosságú akció sikere érdekében továbbra is oly hathatósan és jóidulatúlag támogatni, mint amelyet Nagyméltóságod a szóban levő ügy iránt eddig is szíves volt tanúsítani.

Az értekezleti jegyzőkönyv az akció legközelebbi munkaprogramjáról, illetve arról, hogy az együttműködésre hivatott egyes tényezőkre minő feladatok várnak, teljes képet nyújt, mindazonáltal azon kérdésekkel, melyek Nagyméltóságodat közvetlenül érdeklik, és amelyekben szíves közreműködését kérem, külön átiratokban foglalkozom, mely átirataim a következők:

1. A romániai akció személyzete, 1998/904, eln. számú átirat.
2. A romániai magyar iskolák tanterve, 1999/904 eln. sz.
3. A romániai magyar iskolák tankönyvei, tanszerei és iskolai könyvtárai, 2003/904 eln.
4. A bukaresti római katolikus óvoda részére tanerő kiszemelése, 2002/904 eln.
5. A bukaresti ev. ref. iskolák (óvoda) részére tanerők kiszemelése, 2046/904 eln.
6. A brailai katolikus magyar iskola részére tanerők kiszemelése, 2001/904 eln.
7. A ploesti római katolikus magyar iskola részére tanerő kiszemelése, 1719.

Az akciónak aktaszerű szempontból való könnyebb kezelése kívánatosná teszi azt, hogy annak egyes kérdései egymástól úgy választassanak szét, mint én azt egyidejűleg kelt átirataimban már keresztülvittem, miért is lekötölezné Nagyméltóságod, ha a romániai akció tárgyában kelt átirataimra becses válaszát a fenti beosztás szerint, külön-külön méltóztatnék megadni.

Budapesten, 1904. évi április hó 19-én

Tisza s. k.

¹ A közölt irattal vö. Tisza egyidejű átiratát. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a ploesti iskola szervezése ügyében. (VKM eln. 1905 : 2.644 (2000/904.) – Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

G

1904 jún. 17

*Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkár átirata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a romániai magyar iskolák szervezése ügyében*¹

VKM eln. 1905 : 2644 (2959/904)

Magyar királyi miniszterelnök

Igen bizalmas
Kizárólag saját kezéhez

2754 I.

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Folyó évi május hó 14-én 2000, 2001 és 2002/el. számok alatt kelt becses átirataiban szíves volt Nagyméltóságod engem arról értesíteni, hogy a bukaresti *római katolikus óvoda és a brailai, valamint a ploesti római katolikus magyar iskolák részére szükséges tanerők kiszemelése iránt intézkedni méltóztatott.*²

Időközben azonban a romániai iskolák ügyében némi változás állott be, úgyhogy most, amidőn erre a kérdésre visszatérek, illetőleg *a pályázatok eredményének sürgős közlését kérem,*² nem specializálom újra iskolánként a szükségletet, hanem egy iratban kérem fel Nagyméltóságodat, méltóztatásuk a már felhívott tanfelügyelőket utasítani, hogy azon pályázók kérvényeit, kiket a kiküldetésre alkalmasnak találnak, sürgősen terjesszék fel, és hassanak oda, hogy lehetőleg kántortanítók jelentkezzenek, mert Szmrecsányi püspök úrtól legújabbán vett értesülésem szerint több helyen olyan tanítókra lesz szükségünk, akik a kántori teendőket is elláthatják.

*A szóban levő tanerők kiválasztásának kérdése azért olyan sürgős, mert az ezek közül kinevezendők részére, a román kormány engedélyét is még idejekorán ki kell eszközölnünk.*²

Tisztelettel kérem tehát Nagyméltóságodat, hogy a tanfelügyelők *felterjesztései oda beérkeztek, szíveskedjék azokat az összes pályázók kérvényeivel együtt és nagybecsű véleményének kíséretében, velem sürgősen közölni.*²

Budapesten, 1904. évi június hó 17-én

A miniszterelnök helyett:
Tarkovich s. k.
államtitkár³

¹ Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

² Piros ceruzával aláhúzva.

³ Az ügy fejleményeire von. I. még Tarkovich miniszterelnökségi államtitkár Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett, 1905. júl. 11-i átiratát a romániai és szlavóniai akciók működése tárgyában. Említett iratban Tarkovich közli: a romániai és szlavóniai magyar iskolák legjobb tanulói közül „immár 67 gyermeket hoztunk vissza... A jövő tanév elején pedig legkevesebb 32 új növendék visszahozatala van tervbe véve.” (VKM 1905 : 2665).

Jelentések Iorga Miklós és a budapesti román egyetemi ifjúság 1901. évi kapcsolatáról

A

1901 okt. 12

*Rudnay Béla budapesti főkapitány jelentése Széll Kálmán belügyminiszternek Iorga Miklós budapesti tevékenysége tárgyában*¹

VKM eln. 1901–3803 (ad 4593/901)
(Másolat)

737 Res. számhoz.

A budapesti m. kir. államrendőrség főkapitánysága 1644 res. eln. sz. fk. 1901. Nagyméltóságú m. kir. belügyminiszter Úr! – Hivatkozással f. évi október hó 11-én 725 res. sz. a. kelt magas rendeletére, bátor vagyok tiszteletteljesen jelenteni, hogy Jorga Miklós a bukaresti egyetem tanára körülbelül három héttel ezelőtt jött ide azon ürügy alatt, hogy a helybeli könyvtárakban és levéltárakban román vonatkozású adatokat gyűjtsön. Itt-tartózkodásának tulajdonképpeni célja az volt, hogy a budapesti kir. magyar tudományegyetem román nemzetiségű hallgatóinak figyelmét a jelenleg Romániában Mihály vajda halálának 300 éves évfordulója alkalmából rendezendő ünnepélyre felhívja, s nevezett vajda eszméinek propagandát csináljon. Jorga egy *Giurgiu nevű kolozsvári egyetemi hallgató társaságában* érkezett meg Budapestre, ki őt az itteni román nemzetiségű hallgatókkal ismertette meg. – Jorga egy bizonyos *Lupas nevű, szelestyei születésű bölcsészeti hallgató*² közreműködésével a belvárosi Sas-körben a helybeli román nemzetiségű egyetemi hallgatókat maga köré gyűjtötte, s két ízben felolvasást tartott Mihály vajda azon tényéről, hogy 1601-ben Erdélyt Romániával, Beszarábia és Havasalfölddel egyesítette. – Jorga előadása alkalmával hangsúlyozta, hogy Mihály vajda eszméi ne csak álmokképek maradjanak, hanem meg is valósuljanak, ehhez pedig szükséges, hogy a román ifjúság különös lelkesedéssel és egy nemzet nagy jövőjéhez méltó akaraterővel dolgozzék. Jorgát felolvasása után *Lupas üdvözölte*² mint a román történelem kiváló megíróját és a román nemzeti történelmi közkinccsek feltalálóját. Egyúttal köszönetet mondott Jorgának, hogy *a zsarnok magyar uralom által lenyűgözött*² román ifjakat az élet tanítójának örök igazságokkal telített forrásából itatta. Jorga felolvasásának anyagát egy általa írt és most sajtó alá rendezett történelmi munkából merítette. Jorga ezenkívül még magántársaságokban is érintkezett az itteni román ifjúsággal, és ott is hasonló szellemben beszélt, e hó 8-án pedig elutazott. Román körökből igen nehéz hírekhez jutni, ez volt az oka,

¹Az irathoz 1. mellékelve Gullner Gyula belügyi államtitkár Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett átiratát, melyben kéri az „izgatásokban részt vett Alexics budapesti magántanár és a jelentésben felsorolt egyetemi hallgatók” elleni eljárás megindítását. A kormányzatnak a nemzetiségi egyetemi ifjúsággal szemben elfoglalt álláspontjára jellemző, hogy 1902. aug. 31-én a III. nemzetközi diákkongresszus budapesti rendezőbizottsága a kongresszus romániai szekciójának nemzetiségi demonstrációjától” tartva – Wlassics kultuszminiszter és Széll miniszterelnök kívánságára – bejelenti, hogy nem tartják meg az 1902 szeptember végére összehívott kongresszust. (VKM eln. 1902: 1041). – Az irathoz 1. csatolva Széll miniszterelnöknek az ügyre vonatkozó két levelét. Az ügyhöz 1. még a függetlenségi sajtóközleményét a budapesti román egyetemi hallgatók nemzeti mozgalmáról (*Oláh irredentista diákok*. E. 1902 márc. 14; 72. sz.) – Az irat 1956 őszén, a VKM levéltári anyagának kiégésekor elpusztult.

²Fekete ceruzával aláhúzva.

hogy én is csak utólag értesültem Jorga Miklós viselt dolgairól. Bátor vagyok továbbá jelenteni, hogy nyomozásokat rendeltem el azon irányban, hogy Jorga Miklós itt-tartózkodásának ideje alatt kikkel érintkezett. Fogadja Nagymélt. stb. Budapesten, 1901. évi október 12-én. Rudnay Béla s. k. főkapitány.

B

1901 okt. 18

*Rudnay Béla budapesti főkapitány újabb jelentése Széll Kálmán belügyminiszternek Jorga Miklós és a pesti román egyetemi ifjúság kapcsolatai tárgyában*¹

VKM eln. 1901 : 3803 (ad 4593/901)

(Másolat.)

1670 res. sz. Budapesti államrendőrség főkapitánya. A m. kir. Belügyminiszterhez. Hivatkozással f. é. október hó 12-én 1644 fk. eln. res. sz. a. Nagyméltóságodhoz tett jelentésemre mély tisztelettel jelentem, hogy bizalmas úton nyert értesülésem szerint Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár itteni államellenes üzelmei a következő előzményekre vezethetők vissza.

1901. június 14-én Urechia Vazul bukaresti egyetemi tanár összeülésre hívta össze a bukaresti kultúrliga központi bizottságát Mihály vajda halálának 300 éves évfordulója megünneplésére vonatkozó eljárási módozatok megállapítása céljából.

Sava Somanesco volt szenátor nyug. semmitőszéki bíró – Bolkas Lucian egykori patrónusa – azt az indítványt tette az ülésben, hogy az összes román ifjakat meg kell hívni Mihály vajda emlékére rendezendő ünnepélyre. A kultúrliga az indítványt elfogadta. Campulungban tartott deákkongresszuson a kultúrliga határozatát azzal a hozzáadással tették közzé, hogy ugyancsak a kultúrliga fog gondoskodni arról, hogy a magyarországi és bukovinai román ifjúság is részt vegyen az ünnepélyen.

A bukovinai román ifjúság meghívóját Sbierea dr. szucsavai gimnáziumi tanár és történetíró vette át, aki nyomban szeptember hó 12-én – Csernovicba utazott, ahol több előadáson Mihály vajda ideáljait ismertette. Ugyanily meghívót küldtek Budapestre is *Alexics György dr., egyetemi magántanárnak*² azzal a kérelemmel, hogy lépjen érintkezésbe a román ifjúsággal, oktassa ki Mihály vajda törekvéseit illetőleg és buzdítsa őket a Romániában rendezendő ünnepélyen való részvételre.

Alexics ismeretlen okból a román ifjúság kioktatását és az ünnepélyeni részvételre való buzdítást magától elhárította, de megígérte, hogy amennyiben valamelyik romániai tudós bármilyen ürügy alatt is eljön Budapestre, és a román ifjúság előtt Mihály vajdáról előadást szándékozik tartani, úgy ő szívesen fog közvetítő szerepet játszani, hogy a román ifjúság a kiküldendő tudós előadását meghallgathassa.

A kultúrliga megbízásából egy Arad megyei román tudatta Alexicscsal, hogy Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár Budapestre fog menni történeti kutatások megejtése céljából.

Alexics Jorga Miklós megérkezése után elküldte *Russu*² nevű rokonát a román egyetemi ifjúsághoz azzal az üzenettel, hogy Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár a fővárosban tartózkodik, s nagyon óhajtana az idevaló román ifjúsággal egy barátságos összejövetelen megismerkedni. Alexics ugyancsak Russut küldte el a megérkezett Jorgához azzal az üzenettel, hogy az egyetemi román ifjúság lelkesedéssel vette tudomásul megérkezését, s boldognak érezné

¹ Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

² Piros ceruzával aláhúzva.

magát, ha a tudós tanár az ifjúságnak egy legközelebb megtartandó összejövetelel megjelenne. A román ifjúság a találkozás helyéül a IV. ker. „Sas-kör” helyiséget választotta, ahol a román ifjúság „*Petru Maior*” című egyesületének tagjai teljes számban jelentek meg, s Jorga ott Alexics közreműködésével és jelenlétében megtartotta két ízben előadását, melynek tartalmáról tiszteletteljes jelentésemet már megírtam.

Jorgát előadásai végén Alexics tanár köszöntötte fel, mint igaz lelkű románt, s példaképként állította a román ifjúság elé.

Az előadáson többek közt jelen voltak: *Candid Dávid*² joghallgató, *Lapadat János*² bölcs. hallgató, *Sebastian*² Stanka bölcs. hallgató, *Montani*² János joghallgató, *Truma*² János joghallgató, *Lupa*² N. bölcs. hallgató, *Stoika*² dr. a „*Petru maior*” alelnöke. *Loboncz*² G. titkár.

Jorgáról azt híresztelték, hogy már hazautazott, bizalmas értesülésem szerint azonban még most is Ausztria vagy Magyarország területén tartózkodik, s hasonló módon folytatja a magyar állam ellen irányuló üzenetét.

Fogadja stb.

Bpest, 1901. október hó 18

Rudnay s. k.
főkapitány

C

[1902. szept.]

*Részlet a budapesti szocialista egyetemi hallgatók csoportjának Szabó Ervin szövegezésében a magyarországi nemzetiségi kérdéstről az 1902 szeptemberében Budapestre összehívott nemzetközi diákkongresszus alkalmából készített emlékiratából*¹

Ez év szeptemberében Budapest városa vendégül látja a világ egyetemi hallgatóinak képviselőit, akik az 1900-ban Párizsban tartott Nemzetközi Diákkongresszuson hozott határozatok értelmében jönnek össze, hogy szorosabbra fűzzék a nemzetközi testvériség kötelékeit.

Ez a kongresszus hónapokkal előrevetette árnyékát. Az 1900-as kongresszus a magyarok és románok közötti legelkeseredettebb szócsaták színhelye volt, és úgy látszik, ez is az lesz. Két évvel ezelőtt nyilvánvalóan a magyarok nyerték meg maguknak a nemzetközi kongresszus többségét. A többségét igen, de az igazságot nem. Különben nem sikerült volna elfogadtatni Budapest városának meghívását...

² Piros ceruzával aláhúzva.

¹ A közlemény eredeti címe és lehelhelye: *Die ungarische Freiheit. Eine Ansprache an den Internationalen Studentenkongress 1902.* (Bp. 1902, Fried és Krakauer ny.) – Az eredeti német nyelvű kézirat másolatát I. Tömöry Márta birtokában, a másolatra Ő hívta fel a szerkesztő figyelmét. A szöveget gyűjteményünkben az irat első magyar fordítása és kiadása alapján közöljük, L. *A magyar szabadság. Néhány szó az 1902-es nemzetközi diákkongresszushoz.* Szabó Ervin válogatott írásai. Bp. 1958, Kossuth K. 1958. 36–51. l. – Mint az első magyar közlés kísérő jegyzete is említi, a magyar szocialista diákmozgalom kezdetei 1900-ra nyúlnak vissza. A szocialista diákcsoport 1902-ben a mintegy száz tagot számláló „Művelődési Kör”-ben tömörült; ez a csoport 1903-ban Szocialista Diákok könyvtára címmel már kiadványsorozatot is indított. A csoport tagjainak egy része később a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ellenzékéhez, más részük az 1908-ban alapított Galilei körhöz csatlakozott. Az eredetileg névtelenül megjelent röpirat bizonyíthatóan Szabó Ervin első hosszabb politikai, társadalomtörténeti tanulmánya, mely mint az első közlés kísérő jegyzete (uo. 440. l.) hangsúlyozza, azért íródott, hogy a „kongresszus... küldöttei előtt leleplezze az akkori Magyarország társadalmi, politikai és nemzetiségi viszonyait”. – A kormányzat végül is nem engedélyezte a kongresszust, de fennmaradt Szabó Ervin első jelentős irodalmi zsengejeként a részletében közölt nemzetiségi és társadalompolitikai tanulmány.

Most azonban jönnek a vendégek, diákok és egyetemi tanárok, ügyvédek és hivatalnokok, egyszerűen mindenki, aki mint diák vagy egyetemet végzett ember magát a népek szellemi vezetésére hivatottnak hiszi. És megint kezdődik majd: román oldalról a szitkozódás, magyar oldalról a dicshimnusz; és Európának – amennyiben felfigyel a gyűlés szavaira – újra le kell nyelnie a magyar föld ezeréves szabadságának történetét.

Viszont mi, szocialista diákok, nem álljuk meg, hogy a szörnyen megcsúfolt igazságot ezekkel az urakkal szemben védelmünkbe ne vegyük. A kongresszusnak meg kell tudnia, megcáfolhatatlan adatok és tények alapján fel kell ismernie, hogy ebben a harcban az igazság a románok oldalán van, akiknek panaszai nemcsak teljesen jogosultak, hanem hogy e panaszok a végtelenségig fokozódnának, ha a szenvedéseket nemcsak a románok szűk érdeklődési területén figyelnék meg, hanem megfigyelnék a magyar uralkodó osztály minden életmegnyilvánulását és tevékenységét az egész országban, az élet minden területén.

* * *

Mielőtt azonban ezt tennők, engedtessek meg nekünk, hogy néhány szót szóljunk a román és a talán jelenlevő szerb, erdélyi szász, horvát és szlovák egyetemi hallgatókhoz. Ti, tisztelt uraim, emlékirataitokban és beszédeitekben szívesen utaltok arra, hogy a magyarok és Magyarország más nemzetiségei között nincs és soha sem is volt ellenségeskedés. Gyakran kijelentettétek, hogy a különböző néptörzsek vérkeveredése olyan sokrétű, hogy nehéz antropológiai különbséget tenni; nem is haboztok ezt a fegyvert, amelyet ez az igen helyes megfigyelés nyújt, minden megfelelő alkalommal kijátszani. Ezzel igazi érdemeket szereztek magatoknak, amennyiben új bizonyítékot szolgáltatottok ahhoz az ismert megállapításhoz, hogy a nemzetiségi harcokat többnyire csak annyi figyelem illeti meg, mint amennyi a nép igen kis részének egyéb vetélkedéseit rendszerint kíséri. Ti azonban ezzel magatoknak is, saját ügyeteknek is igen sokat használtatok.

De ki és mikor hallott arról, hogy ti épp ennek a magyar népnek, ugyanazoknak az embereknek, akiknek szeretetével dicsekedtek, valaha is a legcsekélyebb figyelmet szenteltétek volna? Ki látta valaha is, hogy ti a népetek iránt érzett rendkívüli szeretetnek, amely benneteket jellemez, csak egy kis töredékét is arra fordítottátok volna, hogy a magyar nép kimondhatatlan szenvedéseit megismerjétek? Vajon ki hallott valaha arról, hogy ti nagy intelligenciátokat, nyelvismereteket és a civilizált külfölddel való összeköttetéseket csak egyetlen egyszer is arra használtátok volna fel, hogy Nyugaton rokonszenvet ébresszettek e nép iránt

Soha sem tettetek ilyent! Sőt, szüntelenül arra törekedtetek, hogy amikor saját érveiteket a két nép barátsága mellett felhoztátok, saját helyzeteteket úgy ábrázoltátok, mintha csak a románok, szlovákok stb. volnának elnyomva és szorongatva, és mintha azokat az egész magyar nép zsákmányolná ki. Ti sohasem mutattatok rá arra, hogy a valóságban Magyarország lakossága nem hat, hanem hét részre oszlik; mert a magyar nép és a magyar urak valóban nem nevezhetők osztatlan egésznek...

Az emlékirat a továbbiakban részletesen foglalkozik a magyar uralkodó osztályok akaratát kifejező és végrehajtó kiegyezéskorabeli kormányok elnyomó nemzetiségi politikájának természetével és módszereivel, majd rámutat a „nemzetiségi egyenjogúság” elvének helyes értelmezésére és gyakorlati biztosításának feltételeire, „A mai modern állam polgárának legegységesebb joga – állapítja meg az emlékirat szerzője –, hogy részt vehessen a törvényhozásban, hogy *mint a népszuverenitás része* [aláhúzás a szerkesztőtől, K.G.G.], az állam tevékenységének irányításába beleszólhasson. Ez a népképviselő útján történik. A népképviselő hatékonysága, azaz teljessége, becsületessége és általánossága két feltételhez van kötve: az első a választójog, a második maga a választási folyamat. Ahoka választójog az állam minden polgárára kiterjed és mint a választói jog objektuma, a törvényhozás minden részében megjelenik, és ahol a választójog gyakorlásának módja kizárja a választók megfélemlítését, befolyásolását, akadályozását, ott némi biztonsággal elmondhatjuk, hogy a törvényhozói testület a nép akaratát képviseli, a törvények a lakosság igazi akaratának kifejezői.” – Az emlékirat befejező részében a gyülekezési szabadság elfojtásának körülményeit és a magyar haladó egyetemi ifjúságnak a hazai nem magyar népekhez és a világ fiataljaihoz való baráti kapcsolatait elemzi. Hasztalan vádolják ezeket a fiatalokat a „hazaárulás” vádjával, mert mindaz amit tesznek a legtisztább nép- és hazaszere-

tetből következik, – igaz, nem az uralkodó osztályok önző, osztályérdeket szolgáló álhazafiságából. Az emlékirat záró mondata és aláírása, kifejezésre juttatja, hogy szerzője és a mögötte álló ifjúsági csoport túlhaladt az egykorú demokrata és radikális mozgalmak körén. Az emlékiratot elfogadó ifjak magukat már „szocialisták”-nak nevezik. A végső elvi megállapítás az emlékirat szövegezésében így hangzik: „Csak szidjanak bennünket, hajszojlanak, üldözzenek, a mi lelkiismeretünk tiszta, és reméljük, hogy a ti helyeslésetek felől is bizonyosak lehetünk. Kollégialis üdvözlötünket küldjük a nemzetközi diákkongresszusnak: A budapesti szocialista egyetemi hallgatók egy csoportja.”

34

1901 okt. 12

Steinacker Ödön nyílt levele az 1901. évi nagykomlói választás¹ után a kerület német nemzetiségű választóíhoz: „A nagykomlói választókerület népiségük tudatában levő német választóíhoz”²

A választásoknak a miniszterelnök által garantált tisztaságában és szabadságában bízva egy részetek azt határozta, hogy egy, a *Ti* törzsetekből való és a *Ti* nyelveteket beszélő férfit állít képviselőjelöltnek, és nekem jutott a megtiszteltetés, hogy mint a *Ti* bizalmi embereitek a mandátumért való harcba szálljak.

Jól tudtam, hogy megengedett és meg nem engedett eszközökkel fognak ellenem harcolni és ellenfeleim, valamint az önző törtető és hízelgő szolgálékek meg fognak rágalmozni. Jól tudtam, hogy a német törzsi tudat és a politikai polgári bátorság sok néptársamban igen kevésbé fejlett, hogy ezek már kis nyomásnak, még inkább anyagi befolyásolásnak nehezen tudnának ellenállni.

De látni akartam, hogy a különben olyan derék, hazafias parasztokban mennyire lehet a még szunnyadó német öntudatot felébreszteni, a már felébredettet megerősíteni és tette készíteni, mennyire terjedt már el az eddig annyira elhanyagolt különleges érdekeik *jobb* megvédése szükségességének felismerése.

Felemelő és elszomorító dolgokat tapasztaltam ebben a két ellenjelölt és az őket nyíltan vagy titkon támogató elemek ellen vívott választási harcban.

A politikai és nemzeti alapelvek, amelyeket a választókerület csaknem minden helységében mint azelőtt személyesen teljesen ismeretlen embernek kifejtteni alkalmam volt, mint ahogy azt még ellenfeleim is tanúsították, nemcsak német nemzetiségű polgártársaim százainak lelkében találtak visszhangra, hiszen a *minden* irányban való egyenjogúság volt program-

¹ A nagykomlói választás rávilágít a német mozgalom viszonylagos gyengeségére a századforduló idején. A német nemzetiségi sajtó megindul, de elsősorban a német nagyburzsoázia anyagi támogatásával, a német párt megalakulása azonban még évekig elhúzódik (I. 20. sz. irat). A Délvidék német gazdagparasztságát ígérekkel, közigazgatási és gazdasági nyomással még maga mellé tudta állítani a kormánypárt, amely az itteni tehetős szerb rétegek támogatását is élvezte. Az 1901. évi választásokon két Torontál megyei kerületben lépett fel német nemzetiségi jelölt: Nagykomlóson *Steinacker*, a német mozgalomnak ekkor már elismert politikai vezére, Lovrinban *Schreyer* Viktor. Mindkettő alulmaradt a kormánypárt jelöltjével szemben. Nagykomlóson *Belitska* Béni választották meg, *Steinacker* 245, a szerb *Isaković* Milán 370 szavazatot kapott. *Steinacker* bukásában nagy része volt annak, hogy a szerbek egy része a kormánypárti jelöltre szavazott, *Belitska* szavazatainak döntő többségét mégiscsak a németektől kapta, amint ezt a *Deutsches Tageblatt für Ungarn* is elismeri (*Die Wahl der Gross-Komlosser* Bezirk. 1901. okt. 6; 229. sz.). A lap beszámolója és *Steinacker* „Felhívás”-a a német nemzeti mozgalom gyengeségének tulajdonítja a kudarcot, s már azt is komoly eredménynek tartják, hogy a megvesztegetés, megfélemlítés és korrupció ellenére néhány száz német választót tudtak felsorakoztatni a „nemzeti ügy” mellé.

² A közlemény eredeti címe és lelohelye: *An die volksbewussten deutschen Wähler des Gross-Hornloser Wahlbezirkes.* – *Deutsches Tageblatt für Ungarn* 1901. okt. 12; 234. sz.

beszédeim alapgondolata. És bár én magam megvettem a törvényesen megengedett anyagi eszközöket, amelyekkel önállótlan, elsősorban a zsebükre néző választók egy jelölthöz bilincselhetők, büszkén utalhatok rá, hogy a helységek egész sorában derék emberek, még áldozatok árán is, zászlóm köré sorakoztak. Mindezeknek az ügy érdekében, amelyért együtt szálltunk síkra, *meleg köszönetet mondok*, és azt a reményemet fűzöm hozzá, hogy a közéletben, ha alkalom adódik rá, ezután is ki fogják mutatni állampolgári férfibátorságukat, hogy előbb vagy utóbb érdekeiket és meggyőződésüket *olyan* mértékben fogják érvényesíteni, amint az őket megilleti. Példaként világítsanak az aggályosak előtt, akik féltek meggyőződésüket nyíltan megvallani és a megvásárolhatók előtt, akiknek szavazata egy fuvarért, egy megvendégelésért vagy még annál is olcsóbban kapható volt, és akiket a szerb jelöltre szavazó szerb polgártársaik is megszegyenítettek.

Hogy mennyire volt a nagykomlói választás szabad és *tiszta*, hogy mennyire érvényesültek előtte és alatta jogtalan befolyások, azt nem kell a választóknak elmondanom. Hiszen tudják nagyon jól, hogyan jött létre a végeredmény, amelynek külső törvényessége ellen nehezen lehetne kifogást emelni, amely azonban a tényleges néphangulatnak kevéssé felel meg.

Természetesen távol áll tőlem, hogy azoknak a választóknak az állásfoglalását rosszalóan ítéljem meg, akik a korábbi képviselő iránti szimpátiából vagy esetleg az általa szerzett érdemek elismeréseként, vagy minden hivatalos és felülről támogatott jelölt iránti elvi hajlandóságból szavazatukat szabadon és befolyásolástól mentesen adták az illetőre. Hogy ezeknek a száma mekkora, nem tudom.

Azt hiszem azonban, hogy azzal a kívánsággal fejezhetem be, hogy minden német nyelvű polgártársam a nagykomlói választókerületben is a jövőben *egyhangúan* és összefogva, minden megkönyékező anyagi csábítást és minden ellene megkísérelt nyomást visszautasítva, legértékesebb állampolgári jogát meggyőződése szerint szabadon és rettenthetetlenül fogja gyakorolni, és ezzel hazafias kötelességének is a legjobb módon fog eleget tenni.

Akkor meg fogják mutatni, hogy mit érnek, és majd meglehet az a büszke önérzetük, mint ezúttal az *én* választóimnak, hogy a német névnek magyar hazánkban becsületet szereztek. A magam részéről megígérem mindazoknak, akik engem *nyilvánosan* megtiszteltek bizalmukkal, vagy csendben kísérték rokonszenvükkel, hogy a jövőben is ugyanazon jogoknak mindenki számára való érvényesítéséért, az állampolgári szabadságért, valamint továbbra is népünkért kívánok munkálkodni.

Budapest, 1901. október 10.

Steinacker Ödön

35

*A nemzetiségi kérdés az 1901. évi képviselőházi válaszfelirati vitában.*¹

I.

A horvát kérdés 1901. évi képviselőházi válaszfelirati vitája

A

1901 nov. 7

*A függetlenségi sajtó vezércikke a horvát-magyar viszonyról és a horvát nemzeti mozgalomról*²

(Sz.) Horvátországban ma kezdődtek a képviselőválasztások. Az első nap eredménye körülbelül képet ad az egész választási küzdelem után kialakuló horvát parlamenti pártviszonyokról.

A kormányt támogató nemzeti párt ezúttal is nagy többséggel kerül ki a választási harcból. Az első napon néhány kerületet nyert és főképp a Starcsevics-féle jogpárt rovására. Ez a

¹ Az 1901. évi költségvetési vita idején *Khuen–Héderváry* huszéves uralma már a vége felé közeledett Horvátországban. Látszat szerint szilárdabb alapokon állt mint valaha: az 1901. évi választásokon a nemzeti párt 74 mandátumot szerzett az ellenzék 14 mandátumával szemben (1897-ben 57 : 31 volt az arány). A látszat mögött azonban a kiegyezési politika súlyos válsága húzódott meg. *Khuen* a kormánypárti többséget csupán a szerb burzsoáziának tett kedvezményekkel és a kormánytisztviselők támogatásával tudta fenntartani. A nemzeti párt megmentése érdekében a szerbek mellett befogadta a párt soraiba az egykori horvát ellenzék mérsékelt elemeit, akik fenntartva elvi álláspontjukat a gyakorlati politikában bizonyos kompromisszumos engedményeket tettek *Khuennak* a hatalomban való részesedés fejében. (Ennek a szárnynak a vezetője és legismertebb képviselője *Pliverić* zágrábi egyetemi tanár.) Emiatt azonban szembefordult *Khuennel* a konzervatív nagybirtokos unionisták egy része (*Rauchék* és társaik) és igen heves támadásokban volt része a magyar függetlenségi párt részéről is, amely a magyar nemzeti érdekek elárulását látta *Khuen* magatartásában. Ez az időszak a horvát nemzeti mozgalomban az erők átcsoportosulásának időszaka: a kilencvenes években lefolyt gazdasági és társadalmi fejlődés következtében ekkor alakul ki a horvát mozgalom, új, radikális, polgári vezető osztálya, amely a szerb burzsoáziával szövetségben vezetni fogja a mozgalom utolsó szakaszát a délszláv nemzeti egység megvalósulásáig. Nemcsak a nemzeti párt, de a régi ellenzék is eljátszotta már szerepét: a jogpárt kettészakadt: jobbszárnya *Frank* vezetése alatt fenntartotta az eddigi merev közjogi és szerbellenes politikát, és egyre inkább a bécsi klerikális, nagyburzsoá körök felé tájékozódott; balszárnya a másik ellenzéki párttal, az önálló nemzeti (*Obzor*) párttal lépett előbb csak koalícióra, majd teljes fúzióra. Ennek az egyesült ellenzéknek szellemi vezére és irányítója az agg *Strossmayer* volt, ő azonban már nem vett részt a gyakorlati politikában, így a párt tényleges vezetése *Derencin*, *Mazzura*, *Brestjenski* és *Amruš* kezében volt. Ez az ellenzék azonban már nem volt képes maga mögé állítani a horvát nép tömegeit: már szerveződtek az új csoportok: a *Masaryk* iskolájában nevelkedett, s a szerbekkel együttműködő radikális polgári értelmiség, a parasztpárt és ebben az időben kezd a politikai életre is befolyást gyakorolni az egyre erősödő horvát munkásmozgalom. Mindezek az erők 1903-ban lépnek a porondra, s a tömegmozgalom élére állva elsodorják a *Khuen*-rezsimit, és megsemmisítik a 3 évtizeden át uralkodó nemzeti pártot. Az új korszak első jelei már a pénzügyi egyezmény bizottsági tárgyalásai során megmutatkoznak, s az 1901. évi költségvetési vita felszólalásai megmutatják, hogy Magyarországon ha még nem is látják világosan, de sejtik, hogy új szelek kezdenek fújdogálni a horvát politikában. Már nemcsak az ellenzék követeli a pénzügyi és gazdasági önállóságot, de a horvát kormánypárt is rámutat arra, hogy az eddigi rendszer tönkreteszi az országot, s a pénzügyi viszony nagyobb arányú átalakítását követeli. Jellemző ugyanakkor, hogy magyar részről, s elsősorban a függetlenségi ellenzék részéről nem ismerik fel, hogy szükséges lenne a Horvátország irányában követett magyar politika átalakítása. Ezzel szemben a már a maga idejében is ingatag és kétes kompromisszumon alapuló kiegyezési politika erőszakos továbbvitelét és a horvát nemzeti igények hatalmi eszközökkel való

szélső ellenzék az utóbbi időben nagyon meggyöngült. A múlt tartománygyűlés alatt is alig volt négy-öt tagja, mert a párt egy része csatlakozott a Strossmayer püspök vezérlete alatt álló Obzor-párthoz, s így jött létre a horvát tartománygyűlés erősebbik ellenzéke, a mostani egyesült ellenzéki párt.

A jogpárt tudvalevően radikálisabb ellenzék. Föltétlenül perhorreszkálja a Magyarországgal kötött kiegyezést, s a túlzó nagyhorvát politika útján agitál.

A Strossmayer vezérlete alatt álló egyesült ellenzék csak a most érvényben levő kiegyezés ellen harcol; ezt alapjaiban is megváltoztatni törekszik; hasonlóképpen agitál a nagy horvát politika fegyvereivel; velünk magyarokkal szemben az az égető gyűlölet hevíti, mely vezérét, Strossmayer püspököt, a horvát politikai közélet e rendkívül erélyes alakját jellemzi. De emellett az egyesült ellenzék erősen klerikális törekvésekkel van telve, s politikai agitációinak eszközei közt ott szerepelnek az egyházpolitikai kérdések.

Maga Strossmayer püspök tudvalevően gratissima persona Rómában, s igen ügyesen használja ki a szentszéknél befolyását minden kérdésben. Mi magyarok sokszor éreztük már ennek a hatalmas befolyásnak és Strossmayer szerfölött ügyes diplomataszerepléseinek ránk nézve káros hatásait. A horvát közvélemény előtt roppant népszerűsége van, mely olyan erős, hogy a királynak esztendőkkel ezelőtt a hírhedt kievi távirat alkalmából rámért nevezetes dorgatóriuma után sem igen csökkent.

Strossmayer püspöke e nagy népszerűségének köszönhető, hogy a három évvel ezelőtt végbement választásoknál az ellenzék egyszerre megnövekedett, s a hat évvel ezelőtt csaknem egészen tönkretett ellenzék a múlt tartománygyűlésen elég erős csoportban fejthette ki gróf Khuen-Héderváry bánnal szemben az oppozíciót.

A viszonynál fogva, melyben Horvátországgal vagyunk, természetes dolog, hogy a horvát választások ránk nézve nem lehetnek közömbösek. Nagyon is érdekelnek. Hiszen a horvát parlamenti küzdelmek jobbára közjogi természetűek, s a velünk való közjogi helyzetre vonatkoznak. Minthogy a többséget alkotó nemzeti párt uralma mellett leginkább biztosítva van a békességes együttélés, és mert akár a Strossmayer vezérlete alatt álló egyesült ellenzéknek, akár a Frank vezetése alatt működő jogpártnak többségére jutása beláthatatlan zavarokat idézne elő: az adott helyzetben a magyar érdekeknek is inkább megfelel a nemzeti párti majoritásnak választási diadala.

Ámde az utóbbi időben a horvát nemzeti párt is rálépett az agitációknak ama terére, melyen a horvát érdekek egyre élesebben állanak szembe a magyar érdekekkel. A nemzeti párt is olyan követelésekkel áll elő a megújítandó horvát pénzügyi kiegyezés dolgában, amelyek arra vallanak, hogy a horvát közvéleményben erősen tért hódított a Magyarország kizsákmányolására törekvő kapzsiság, és a nemzeti párt ennek hatásai alatt kezd velünk alkudozni.

Szinte nyilvánvaló, hogy a mostani választásoknál a nemzeti párt az eddiginél erősebb sovíniszta irányzat hangsúlyozása mellett biztosított magának sikereket, s így úgy szólván a választások rendjén kötelezettséget vállalt arra, hogy a megújítandó kiegyezés körül bekövetkező küzdelemben erélyes állást foglaljon velünk szemben.

Mi eddig is óriási áldozatokat hoztunk azért, hogy Horvátországgal fönntartsuk a lát-szólagos baráti viszonyt. És ez óriási áldozatok mellett sem tudtuk elérni azt, hogy a horvát

elfojtását javasolják. Jellemző, hogy az öt éven át tartó bizottsági tárgyalások után végre tető alá hozott és a horvát nemzeti követelésekből szinte semmit meg nem valósító *Pénzügyi egyezményt* a magyar bizottság függetlenségi tagjai, élükön Kossuthal – hevesen ellenzik, és a magyar nemzeti érdekekre sérelmesnek tartják. Az 1906. évi koalícióban hatalomra kerülve – már a következő évben 1907-ben éppen ők kezdik meg az erőszakos magyarosítás politikáját, és ők vezetik be az önkényuralmat Horvátországban.

² A vezércikk címe és lelőhelye: *A horvát választások.* – E. 1901. nov. 7; 307. sz. – Az „Egyetértés” ez évi 329. számában „*A horvát új tartománygyűlés*” címen újabb cikket közöl a horvát kérdéstről, a választási eredményekkel kapcsolatban.

közvélemény velünk szemben lojálisan kiengesztelődjék. Sőt, egyre féktelenebb az a gyűlölet, mely szenvedélyes tűzzel égeti a nagyhorvát politikai ábrándokba szerelmes lelkeket. A hivatalos horvát világ ugyan velünk tart – már a maga módja szerint. A magyar kormányférfiak örökösen hivatkoznak is a horvát parlamenti majoritásra, mint a horvát népakarat alkotmányos képviselőjére: de azért nyilvánvaló, hogy a horvát tartománygyűlés lojálisnak mutató majoritása mögött a magyarokat szenvedélyesen gyűlölő nép közvéleménye alkotja meg az igazi közhangulatot.

Hiába magasztalja a kormánypárti publicisztika most a horvát választások alkalmából is Széll Kálmán tüneményes bölcsességét: a valóság az, hogy ez a bölcsesség semmit sem ért el. A helyzet teljességgel nem javult. A haragos horvát közhangulat fikarcnyival sem enyhült: ellenben a horvát parlamenti majoritás követelőbb lett, s gróf Khuen-Héderváry horvát bán is a sovinszta horvát irányzat szellemében végzi a maga kisdéd játékait.

Ha most ehhez hozzávesszük Széll Kálmánnak a paktumok felé irányzott hajlamait, s azt, hogy a horvát politikusok kétségtelenül számítanak is ezekre a hajlamokra: alapos lehet az az aggodalmunk, hogy a horvát választásokból megerősödve kikerülő nemzeti párt elérje céljait. Megmaradunk ugyan Horvátországgal a látszólag barátságos viszonyban, de újra csak mi adjuk meg ennek az árát, és újra anélkül, hogy a horvátok részéről észlelt, minden alkalommal szenvedélyesen nyilvánuló magyarelles gyűlölet ne korbácsolná szüntelenül a horvát közhangulatot.

B

1901 nov. 25

Barta Ödön beszéde a horvát kérdésről a képviselőház válaszfelirati vitájában¹

Vessünk egy pillantást a szent korona országainak egyik integráns alkatrészét képező Horvátországra. A trónbeszéd ezen kérdésnek szintén szentel egy passzust. Azt mondja, hogy „gondoskodásunk tárgyát fogja képezni a Horvát-Szlavonországgal az 1868:XXX. tc. értelmében létesítendő pénzügyi egyezmény; az igazság és méltányosság alapján sikerülni fog ezt a kérdést is megnyugvással megoldani.”

A többség felirati javaslata erre vonatkozólag a következő kijelentéseket tartalmazza: „Ami a Horvát-Szlavonországgal létesítendő pénzügyi egyezményt illeti, teljesen osztjuk Felségednek azon reményét, hogy kölcsönös jóakarattal sikerülni fog ezt a kérdést is az igazság és méltányosság alapján megoldani. Bátran állíthatjuk, hogy részünkről ezen jóakarattal végigvonul valamennyi egyezségen, amely az 1868:XXX. tc.-től kezdve a legújabb időig a szorosabb értelemben vett Magyarország és Horvát-Szlavonországgal közt létre jött. Őszintén óhajtjuk ezen társországok felvirágzását és hogy ezen cél eléérsek, mindenkor elmentünk, és ezentúl is el fogunk menni a méltányosságnak legvégső határáig, valamint másfelől örömmel konstatáljuk, hogy ezen őszinte jóindulatunk elismerése Horvát-Szlavonországgal is mindig nagyobb tért foglal, és így biztosan remélhető, hogy a legközelebb meginduló tárgyalások is a mindkét részre nézve kívánatos eredményhez fognak vezetni.” (*Mozgás és zaj a baloldalon.*)

T. ház! Még a Kossuth-párt feliratának ide vonatkozó tételét is leszek bátor felolvasni, hogy azután következtetéseimet levonjam. (*Halljuk! Halljuk!*) A Kossuth Ferenc és pártja által benyújtott felirati javaslat ide vonatkozó része így hangzik, – elhagyom azokat a részeket, ahol mi is kijelentjük, hogy bennünket is a testvéri szeretet fog vezetni ezen egyezmény megkötésénél, és folytatom ott, ahol azt mondjuk: „De ezekkel kapcsolatban a magyar állam

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 195–199. I.

befolyását és erejét hatályossá akarjuk tenni, hogy gátat vessen és vethessen minden olyan törekvésnek és tényeknek, melyek az együvértartozandóság érzetét, kötelességét és a testvéri szeretet bensőségét meglazítani alkalmasak.”

Méltóztatnak látni a különbséget. A többség felirati javaslata nagy örömmel konstatálja, hogy tért foglalt, hogy terjed a jóindulat és az elismerés, mi pedig a magyar állam befolyását és erejét hatályossá akarjuk tenni. Csak nézzük ezt meg jobban, és bátran mondhatjuk, hogy nagyobb gyengeséget még kormány el nem árult, mint ez, mikor azt mondja végleg rendezett 30 éves közjogi állapotokkal szemben, hogy kezd terjedni Horvát-Szlavonországokban a testvéri együvértartozandóság érzete. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Most kezd terjedni, mikor évtizedek óta, évszázados kapcsolat megerősítése után, annyi keserűség és csalódás után annyi milliót áldoztunk ennek a testvéri szeretetnek az ápolására. Hol volt a magyar kormány eddig? Ha észrevette, hogy ott testvéri szeretet nincs, és ott a magyar állam érdekeivel ellentétes áramlatok vannak (*Helyeslés a baloldalon*), miért nem volt ereje azokat féken tartani és útjukat állani? (*Úgy van! Úgy van! élénk helyeslés a baloldalon.*) Nem ok nélkül fejeztük mi ki ezt a várakozást, melyet a feliratból idéztem, és nem is épp csak azért és nem is csak azokra célozva, amik újabban a regnikoláris bizottság tárgyalási jegyzőkönyveiből ismereteseek, melyeket bámulva olvasunk azokból az üzenetváltásokból, ahol olyan merész követelések, olyan merész állásfoglalások nyilvánulnak Magyarországgal szemben, minőket csak idegenek, de nem egy kapcsolathoz tartozó, nem a szent korona országai egyetemét képező országok támaszhatnak egymással szemben.

Ezekkel most nem kívánok foglalkozni, de rá akarok mutatni azokra a tünetekre, amelyek szükségessé tették, hogy felirati javaslatunkban azt, amit kifejeztünk, ti., hogy mit várunk a hozandó áldozatokkal szemben Horvátország népétől, kifejezésre juttassuk.

Madarász József: No csak várják!

Barta Ödön: Hosszú lajstrom volna, ha mindazt elmondanám, ami e tárgyban elmondható; egy kis szemelvényel azonban mégis szolgállok. Nem nézhetjük aggodalom nélkül azt, hogy Horvátország, vagy mondjuk közjogi nevén: Horvát-Szlavonország, vagy amint önök felváltva néha használják: Horvát-Szlavon-Dalmátország lakossága, hol Ausztria felé, hol Róma felé kedveskedik, csak egyet nem látunk: hogy Magyarország felé gravitálna. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Magyarországon mindig csak a jogfosztót, a jogtiprót és a kizsákmányolót látják. Igazán csodálatos dolog Magyarország közéletében és viszonyaiban, hogy mindig azok nevezik Magyarországot jogfosztónak, jogtiprónak és kitarottnak, akik a mi jogainkon igyekeztek részt ütni, és akiket mi tartunk ki. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ez a nyilatkozat nem vonatkozik annyira Horvátországra, mint Ausztriára, mert onnan hallottuk és halljuk ezt folytonosan és azt hiszem, hogy a horvátok is onnan tanulták el ezen műszót, melyet mint undok ráfogást kell visszautasítanunk. (*Úgy van! Úgy van!*)

Egy látszólag csekély tünet pl. az a most annyi port felvert San Girolamo-ügy. (*Halljuk! Halljuk!*) Nem akarom én azokat a részleteket elmondani, amelyek azt előidézték és melyek annak lefolyása alatt felmerültek; engem csak az a kérdés érdekel, hogy ebből a kérdésből is olyan jelenségek jutottak a nyilvánosság elé, melyek azt mutatják, hogy ez is a magyar állam érdekeit mélyen sértő mozgalom volt. Pl., hogy csak az indiciumoknak egyikét említsem fel: Dr. Mazzura képviselő, egy népgyűlésen nyilvánosan köszönetet szavazott Strossmayer püspöknek ezen intézet ügyei körül szerzett érdemeiért. Én nem tudom, hogy mit csinált Strossmayer, nem vagyok a részletekbe beavatva, de ha Strossmayer csinált valamit egy horvát ügyben, az nem lehetett más, mint magyar állam ellenes, és ha nyilvános népgyűlésen ünneplik, ez legalább is olyan veszedelmes tünet, mint hogyha egy olasz képviselő ide jön és a szocialisták körében mond beszédet. Érdekel engem az, hogy megtudjam, hogy a magyar miniszterelnök, mert megdöbbenéssel olvastam – nem tudom, mi igaz belőle, mi nem, de azt tudni kell és az országot érdekelni fogja, hogy megtudja tőle –, hogy a külügyminiszter Olaszországnál ebben a kérdésben interveniált. És amikor kérdezem, hogy a t. miniszterelnök úrnak

mi volt az álláspontja, ez nem éppen csak kíváncsiság, amelynek kielégítésére a t. miniszterelnök úr előzékenységet alkalmasnak tartom, hanem azért kérdezem tőle, mert az 1867 : XII. tc. 8. §-ára való tekintettel, ha nem ő, hanem a külügyminiszter avatkozott bele, a külügyminiszter jogsértést követett el, és túllépte a maga hatáskörét. Az 1867 : XII. tc. 8.§-a értelmében ti. csak azon külügyekbe avatkozhatik a külügyminiszter, amelyek a szent korona országait és a birodalmi tanácsban képviselt országokat is együttesen érdeklik. Egyedül Magyarországot a magyar szent korona országaihoz tartozó Horvátországot, és így a magyar államot érdekli ez az ügy, és így az intervenció joga és kötelessége a magyar miniszterelnököt illeti. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Köszönettel fogom venni, ha megkapom a kívánt feleletet.

Horvát testvéreink egyébként se nagyon válogatósak azokban az eszközökben és módokban, amelyekkel magyarelles érzelmeket nyilvánosságra hozzák. Nem akarok én régi dolgokat feleleveníteni, csak az összefüggés kedvéért említem meg – mert összefüggésben állanak ezek a dolgok mind –, hogy például 1895-ben éppen a király ott-tartózkodása idejében megégették a magyar zászlót², 1897-ben pedig agyonütöttek egy pár tisztviselőt³, mert azt hitték, hogy magyar zászlót hoznak *(Mozgás balfelől.)*; hogy ott az ünnepélyek alkalmával még ma is őrizni kell a magyar állam jelvényeit, nehogy azokat megrongálják, megszegyenítsék. *(Mozgás.)* Összefügg talán ezzel az is, hogy a magyar ajkú községeknek egyenes kérelme, rimánkodása dacára éppen az imént említett Strossmayer érsek nem ad magyar ajkú káplánt sem, nehogy a magyar nyelvet kultiválják. *(Mozgás.)* Talán emlékezni fog a t. miniszterelnök úr Maradik és Hrtkovci községek példájára. Összefüggnek ezek a dolgok egymással. Mert mindebben a a magyar állam intézménye, a magyar állam erőssége és intenciói ellen, hogy egyebet ne mondjak, kirohanás foglaltatik.

Most legújabbban ezekből az apró-cseprő tünetekből kettőt észleltem. Nem tudom, van-e a t. miniszterelnök úrnak tudomása róla, a kereskedelemügyi miniszter úrnak bizonyosan van, hogy legújabbban a levelezőlapokról a magyar feliratot törlik. Természetes dolog, hogy a magyar posta az így továbbított levelezőlapokon a portóhiányt konstataálja, mert ez úgy vétetik, mintha nem volna levelezőlap. És erre Horvátország ügyvédi kara nemzeti lelkesedéstől eltelve, a megbírságot feleket magához citálja, és ingyen vállalja el a közbenjárását. *(Mozgás.)* Ehhez nem kell kommentár. Ez közszellem. Majd reátérek bővebben, hogy fűgnek ezek össze.

Egy másik ilyen tünet, hogy legújabbban Horvátország összegyűlt ifjúsága nagy lelkesedéssel csatlakozik ahhoz a mozgalomhoz, amelynek célja Laibachban egy szlovén egyetem felállítása. Hát a budapesti egyetem nem elég a horvátországi ifjúság ambíciójának kielégítésére? De hiszen Zágrábban is van egyetem. Miért kell tehát szlovén egyetem a horvátországi! ifjúságnak? Ebben politikai célzat van. Ezt nem ők találták ki. Hogy ez csak egy jelensége annak az áramlatnak, amely ott uralkodik, ezt, azt hiszem, kétségbevonni nem lehet. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Vannak azonban ennél fontosabb, momentuózusabb kérdések. Pl. a horvátok reklamálják Dalmáciát. Ti. ők is gyakorolnak bizonyos ingerenciát arra felszólalásaikkal, hogy Dalmácia visszacsatolása végre-valahára megtörténjék. Feliratunkban is van erről szó. A különbség csak az, hogy mi azt mondjuk, hogy mi kívánjuk Dalmácia visszacsatolását a szent korona jogán az 1868 : XXX. tc. értelmében; Horvátországban pedig Dalmácia visszacsatolását sürgetik horvát nemzeti jogon, a nagy horvátországi állam megvalósításának közelebbhozatalára. *(Mozgás.)*

Nincs ebben az államrend ellen semmi bűn elkövetve? Van-e joga a szent korona országai egy részének a szent korona országainak valamely részét külön nemzeti jogon követelni? Az én közjogi tudásom szerint nincs. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A szent korona országainak:

²Vö. *Iratok* II. 61. sz. irat.

³*Iratok* II. 97. I/A. irat, 1. sz. jegyz.

valamely részét követelni csak Magyarországot illeti meg a jog, mert nem illeti meg a részt, ami az egészhez illeti. *(Úgy van! balfelől.)* Nem kívánta soha senki közülünk, hogy ha Dalmácia visszacsatoltatik: az az ország más területéhez csatoltassék, mint Horvátországhoz. Hiszen törvényeinkben is meg van mondva, hogyha Dalmácia visszacsatolása megtörténnék, az Horvát-Szlavonországhoz csatolandó, s hogy pénzügyi tekintetben milyen elbánásban fog részesülni. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Államellenesnek tartom tehát azt a törekvést, amely odairányul, hogy a horvátok nem a szent korona jogán, hanem horvát nemzeti jogon követelik a visszacsatolást. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Nem csekélység ez, t. képviselőház, mert ebben rendszer van. Ebben a rendszerben benne van – hogy egyebet ne említsek – a fiumei tan a condominiumról. Az a tudós⁴ aki tanában Horvátországot államnak nevezi, úgy igyekszik feltüntetni, és úgy nevezi Horvátország egész generációját, mondhatnám talán több generációját már, hogy Horvátország állam, és mint állam szerződik Magyarországgal, mint másikkal.

Beöthy Ákos: Nemzetközi szerződés! *(Mozgás a baloldalon.)*

Barta Ödön: Hogy e szerint a létesült szerződés a legrosszabb felfogás szerint is reál-unió, ugyanaz a nagy tudós és közpályán működő nagy tényezője Horvátország közéletének azt is tanítja, hogy Fiume condominium.

A condominium meghatározás, t. képviselőház, magyar jogi szempontból egyébként, mint államellenesnek semmi esetre sem nevezhető. És ha ez csak tudományos módszer szerint, mint absztrakt elméleti kérdés ex katedra volna hirdetve, még hagyján, de ugyanaz a t. nagy jogásza Horvátországnak, ki mellesleg mondva, Magyarország minden jogászáról oly kicsinylőleg beszél, mintha ő találta volna fel magát a jogtudományt *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon)*, egyúttal képviselő is *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon)*, beszédek is mond, foglalkozik tehát ezzel a kérdéssel politikai nyilvánosság előtt is. És hogy meggyőzzem a t. házat a hangról, amelyet használ e kérdésnél, bár sajnálattal konstatalom, hogy a horvát tartománygyűlés naplói ide nem jutnak kezünkbe, csak horvát nyelven, és nincs módunkban fordítások útján közvetlenül és szó szerint meggyőződni tartalmukról, mégis azt hiszem, híven fordított szövegben adom vissza azt, amit dr. Pliverics a horvát tartománygyűlés 1900. január 30–31-i ülésén ebben a kérdésben elmondott.

Vita tárgya volt a fiumei kérdés. Rövid kivonatban, de hű fordítás szerint ezt mondta: „Separatum corpus sacrae coronae oly territoriumot jelent, amely felett sem Magyarország, sem Horvátország, hanem a két ország és országgyűlése gyakorolja az uralom jogát.” Német nyelven, – mert így jelenik meg: Das Recht der Gebietshoheit. Az ily viszony számára a tudománynak sem lehet más elnevezése, mint: condominium.

Folytatólagosan ezt mondja: „Az, hogy a két fél a condominiumot pro diviso, vagy indiviso, megosztva vagy osztatlanul akarja-e berendezni, az az ő megegyezésüktől függ.”

Szabad-e ezt a magyar állam területén, lehet-e ezt Magyarország területi integritásának megsértése nélkül hirdetni? Nem tulajdonítanék én, t. ház, oly túlságosan nagy súlyt annak a tudós úrnak, hogyha ez a tan új volna, de ezt a tant hirdette már Starcsevics 1881. február 3-án. Amikor tehát Pliverics arra vállalkozik, hogy Starcsevics tanát az államjogi tanár tudásának erejével, hatalmával és befolyásával, az országgyűlési képviselő, a politikus súlyával és nagy nyilvánosságával hirdesse és beoltsa generációkba, ezt egyébként, mint a szeparatistikus törekvések nagymérvű kifejtésének nevezni nem tudom. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha úgy van, hogy a magyar állam érdekének megóvása szempontjából minden tünetre vigyázni kell, ez sokkal több, mint tünet, ez rendszer, melyet összetett kezekkel túrni nem szabad! *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)...*

Elfogadásra ajánlja a Kossuth Ferenc által benyújtott felirati javaslatot.

⁴ *Értsd:* Pliverič.

C

1901 nov. 27

*Széll Kálmán miniszterelnök válasza Barta Ödönnek a horvát kérdésben, a képviselőházi
válaszfelirati vitában¹*

... A t. képviselő úr még egy pár más dolgot hoz fel, és ezekre ki kell térnem. (*Halljuk! Halljuk!*) Azt mondja a t. képviselő úr, és kérdést tesz hozzám: szándékosan maradt-e a trónbeszédből ki, mikor a trónbeszéd magyar államról beszél, az „egységes” jelző? Hát nincsen szándékosan kihagyva. Én a magyar államot nem is képzelem másnak, mint egységes magyar nemzeti államnak. (*Általános helyeslés.*) Ezt tautológiának tartom, amikor nem beszélünk róla, amikor nem bizonyos célból állítjuk oda, mert ilyenkor én sohasem felejttem el, hanem mindig odateszem. Ezt olyan magától érthető, olyan természetes, a magyar állam fogalmával összenőtt jelzőnek tartom, amely az én elméből és az én törekvéseimből soha nem tűnik el. (*Általános helyeslés.*)

A t. képviselő úr felhossa ezzel kapcsolatban a horvát pénzügyi egyezmény kérdését és a fiumei kérdést. Azok után, amiket Gyurkovics György t. képviselő úr oly korrekten, hazafiasan és minden tekintetben elismerésre méltóan konstatált ebben a kérdésben, nem sok szavam van hozzá. (*Halljuk! Halljuk!*) Most a pénzügyi kiegyezésről van szó. A pénzügyi egyezmény tíz évről tíz évre újítandó meg, és ha a felirat olyan, megengedem, erélyesebb akcentusokat, amilyeneket a függetlenségi párt felirata tartamaz, ebben a kérdésben nem vett fel, annak egyszerűen az az oka, hogy a függetlenségi párt felirata, amely ellen semmi kifogásom nincsen...

Papp Zoltán: Fogadjuk el!

Széll Kálmán miniszterelnök: ... a politikai kapcsolat kérdését is belevonja, és arra fekteti a hangsúlyt, hogy Magyarország és Horvátország közt milyen legyen a politikai viszony. A mi feliratunk pedig tisztán csak a pénzügyi egyezményről beszél, és nem azt mondja, amit Barta Ödön t. képviselő úr mond, konstatálván, hogy kezd terjedni a testvéri viszony felfogása és melegsége, hanem azt mondja, nemhogy kezd terjedni, hanem észlelhető, hogy minél inkább fejlődik. Ez pedig egészen más fogalom. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

De én megengedem, hogy nincsen meg Horvátországnak minden zugában, minden részében és minden polgárában az összetartozásnak, az anyaországhoz való válthatatlan összetartozásnak és kapcsolatnak az az erős tézisé, amely kívánatos volna. Én ezt megengedem; de higgye meg nekem a képviselő úr, pedig nagy figyelemmel kísérem az ottani dolgokat, én e tekintetben is igen határozott, igen jótékony és elismerésre méltó haladást látok és láttam; mert mind kisebb körre szorítkozik az a felfogás, amely helytelen, amely ellen küzdeni kell, és amely a kölcsönös közeledés és az összetartozás helyett a távolodásnak, a viszálynak, a meg nem értésnek érzéseit szítja. (*Úgy van! jobbfelől.*) Én Horvát-Szlavonországok iránt, gondolom, helyesen fejezem ki magam, ha úgy érzem, hogy századok jogilag és tényleg idelfűzték a társországokat és alkatrészévé tették a magyar állam közösségének, Szent István koronája birodalmának és a magyar államnak. Válthatatlan – amint a *pragmatica sanctio* is mondja –, válthatatlan kapcsolatot létesítettek, politikait, mert a magyar állam a maga összességében egy és egyetlen politikai nemzetet képez. Ebből a kapcsolatból folyik az, hogy Horvát-Szlavonországoknak át kell érezniük, hogy ezen a kapcsolaton kívül nincsen részükre semmiféle kívánni

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, I. 248–252. I. – *Széll* válaszbeszédének értékeléséhez I. még *Gyurkovics* György horvát kormánytámogató képviselő előző napi (nov. 26.), a horvát közjogi kérdésekről elmondott felszólalását. (*Képv. Napló*, 1901–1906, I. 214–216. I.)

való; semmi, amire törekedniök szabad, a saját érdekekben, mert ezen kívül – úgy, amint tegnap is mondatott – nincsen számukra hely. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Barta Ödön: Helyes!

Széll Kálmán miniszterelnök: De a mi érdekünk is, higgyék meg a t. képviselő urak, az, hogy minél szorosabb, minél bensőbb, minél intenzívebb legyen ez a kapcsolat, mert ez a magyar állam a maga összességében magyar állam, és ez a magyar állam nem nélkülözheti a társországokat, nem akarja nélkülözni, és nem is fogja nélkülözni. *(Helyeslés jobbfelől.)* Én azt hiszem, hogy ennek a tételnek, ennek az igazságnak kölcsönös átértése csak közelebb fog bennünket hozni. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Ezzel szemben a pénzügyi egyezmény kérdése eltörpül; az matematikai kérdés; kérdése annak, hogy az anyaország a társországoknak anyagi és szellemi fejlődését, a társországoknak – ez a közjogi helyes kifejezés, ismétlem...

Madarász József: Csatolt részeknek!

Széll Kálmán miniszterelnök: ... a csatolt részeknek és társországoknak – hát legyen így – szellemi és anyagi jólétét nemcsak hogy szíven hordja, de teljes erejéből előmozdítja, mint az anya, aki a család minden egyes tagjának érdekeit szíven viseli, és fogja is viselni mindenkoron. Úgy fogunk egyezkedni, amint az igazság és a méltányosság magával hozza, hogy Horvátország anyagilag és szellemileg prosperálhasson; hogy egészséges, erős és fejlődött része legyen ennek a magyar államnak, amelyet azonban ne csak a politikai kapcsolat, hanem a szíveknek érzelve is ide kapcsoljon, mert akkor lesz ez a kapcsolat erős és állandó. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Ami a fiumei kérdést illeti, a t. képviselő úrnak tökéletesen igaza van. Ha az a horvát képviselő úr – Pliverics – olyan tanokat állít fel, aminőket felállít, a kondomíniumról vagy bármiféle más ilyen természetű dolgokról, ami Horvátországnak ebben a tekintetben valami szuverén jogokat tulajdonít: igen erős, igen vastag és igen nagy tévedésben van, és senki, aki komolyan foglalkozik Horvátországban a praktikus politikával – mert a tudósnak sok van ám megengedve a teóriák terén –, ezzel a kérdéssel nem mer így foglalkozni, és ezzel mindenki tisztában van. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Fiumének közjogi helyzete – és én erről a helyről a múlt országgyűlésen több ízben kifejtettem, nem fejtegetem most *(Helyeslés jobbfelől)*, az tiszta és világos; azt semmi körülmények közt, sem tudós professzor, sem országgyűlési kisebbség, sem többség, sem senki részéről mi nem engedjük szóba hozni. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* Fiume nem Horvátország útján, hanem közvetlenül tartozik a magyar szent koronához, mint separatum corpus. *(Úgy van! jobbfelől.)* Ez a tényállás. És tovább megyek. Fiumének nemcsak közjogi, hanem törvényhozási állása is teljesen tisztázva van. *(Úgy van! jobbfelől.)* És itt, engedelmet kérek, mert ezen közjogi kérdésekben nagyon elővigyázatosnak és szabatosnak kell lenni, figyelmeztetem a válaszfelirat szerkesztőit, hogy egy kis lapsust követtek el, mert ők azt mondják, és mintegy a szememre is vetik, némi fullánk is van benne, hogy rendezni kell Fiumének törvényhozási viszonyait.

Engedelmet kérek, az rendezve van; rendezve van az 1868 : IV. tc., nem tudom, 16. vagy 17. §-a által, amely azon képviselők közt, akik helyet foglalnak a magyar törvényhozásban, világosan és határozottan felsorolja a fiumei kerületi képviselőt is. Fiumének törvényhozási rendezése tehát semmi tekintetben sem kérdéses, az egy befejezett tény. Én ehhez tartom magamat, ehhez tartja magát a magyar törvényhozás és a magyar közfelfogás. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Nem is így akart értetni, de így magyarázható, és ez a magyarázat onnét van, mert a tisztelt képviselő urak tévesen idézik az 1868: XXX. tc. 66. §-át, mely talán nem egész precíz kifejezéssel szintén beszél törvényhozási rendezésről. De hogyan kell ezt érteni? Úgy, hogy azt mondja: Fiume „amelynek mint ilyennek külön autonómiájára és erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve Magyarország országgyűlése

és Horvát-Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa között küldöttségi tárgyalások útján közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközendő.”

Tehát nem Fiumének törvényhozási rendezése van hátra, nem azt kell teljesíteni, hanem Fiume város autonómiájának és az erre vonatkozó törvényhozási intézkedéseknek a kérdése van a 66. §-ban értve. Ezen az alapon létre is jött a provizórium, melyet már sokszor tettem fejtegetéseim tárgyává és ezen közjogilag egészen korrekt alapon jött létre az a törvény, mellyel tavaly a fiumei pendens kérdéseket a törvényhozás előtt megoldásra vezetni igyekeztem. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) ...

A miniszterelnök ezután ismerteti a *San Girolamo*-ügy történetét. A San Girolamo intézetet a XV. században alapították a Rómába zarándokló délszlávok ellátására. Az intézet zilált gazdasági ügyei miatt többször tervbe vették annak átszervezését és délszláv papnevelő kollégiumot akartak belőle létesíteni. *Strossmayer* diakovári püspök részletes javaslatot is készített erre vonatkozólag. A horvát-dalmát püspökök és a magyar kormány között élénk küzdelem folyt ez ügyben a római Kúria előtt, s ebbe az olasz kormány is beavatkozott: mindegyik a maga igazgatása és felügyelete alá akarta vonni az intézetet. A tárgyalások vége az lett, hogy a délszláv rektort és az olasz adminisztrátort visszahívták, s a király prokteratúsa alatt álló intézet vezetését a római követség egyik tagja, gr. *Coronini* vette át. Az ügygel a magyar és a szerb-horvát sajtó annak idején igen sokat foglalkozott.

II.

A „Schulverein” és a nagynémet mozgalmak ügye az 1901. évi válaszfelirati vitában

A

1901 nov. 16

*Rakovszky István beszéde a Schulvereinek működéséről és a nagynémet törekvésekről a képviselőház felirati vitájában*¹

A hármas szövetség a felszólaló szerint súlyos anyagi terheket ró Magyarországra. „Az új német vám-tarifa pedig gazdaságilag tökéletesen tönkretesz bennünket” – állapítja meg a felszólaló. Történelmi adatokkal igyekszik kimutatni, hogy a német szövetség mindenkor kedvezőtlen volt Magyarországra.

... Megjelent nemrégben egy könyv. Címe a következő: *Harc a magyarságért, a nagynémet vagy pángermán egyesületek és működésük.* Írta Hangai Octáv, a kolozsvári kereskedelmi akadémia tanára. Második kiadás. És kérem, ez a Gámán-nyomda hazafias áldozatkészségével jelent meg. Egy ilyen könyvet, amely ilyen missziót terjeszt, hazafias áldozatkészség útján kell kinyomatni, mert nincs kormány, aki ezt pártfogolná, és az érdemek kellő elismerésével jutalmazná, aki vele törődne. Mi van ebben a könyvben? Nagyon érdekes azok előtt, kik nem tudnak rajongani a német politikáért. Itt van az *Allgemeine Zeitung*nak egy melléklete, amelyben egy jónévű német író a következőket írja: az egységes és oszthatatlan ungar nemzet és nyomban utána magyar nyelvközösület, magyarische Spracheneinheit, amely magát magyar-nak nevezi, a saját nyelvének előjogokat követel.

Lukáts Gyula: A németek közt is van sok bolond!

Rakovszky István: Nagyon sok bolond németet fogok én citálni a képviselő úrnak. Nem is arról van szó, hogy bolond-e vagy nem bolond. Mert ha bolond, mint közveszélyest el kell zárni. Ha pedig nem bolond, nem szabad ilyesmit túrni. De én be fogom bizonyítani a t. képviselőtársamnak, hogy ez a hivatalos köröknek jóváhagyásával, közbenjárásával történik, hivatkozással a német császárra. Keletkeznek ott Németországban egyletek, Schulvereinok.

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 69–71. 1.

Tudjuk, milyen pusztító működést visznek véghez Ausztriában, ahol egészen nyíltan a hazaárulást hirdetik. És ezek a Schulvereinek, amelyek közt a Gusztáv Adolf Egylet is ott van, propagandát csinálnak a protestantizmus örve alatt; de hogy mi a valódi céljuk, ezt majd hivatalos nyilatkozatokkal fogom bebizonyítani. Ezen egyesületnek körülbelül 27 693 990 márka a vagyona. Ennyi összeggel működhetik. Ebből esik a német birodalomra 17 millió márka; az osztrák tartományból pedig 625 község vett igénybe hét és fél millió márka segélyt; de megjegyzendő, hogy ebben 6 millió márka német birodalmi pénz foglaltatik.

Most olvasom a könyvet (*olvassa*): „De hát minő viszonyokat tár fel ama zárszámadás hazánkra nézve? Magyarország – jól értsék meg olvasóim, – a magyarok által vérrel szerzett ország, csaknem 2 millió márkát kap ama germán judáspénzből! Talán azt hiszik, hogy a nemzetiségre tekintet nélkül csupán a protestáns vallású szegények támogatására? Ó, dehogyan – magyar protestáns község nem kap egy fillért sem a mostani Gusztáv Adolf Egylettől, de bizonyosan nem is találkozna oly magyar pap, ki nagy szegénységében is elfogadná a német propaganda titkos alamizsnáját. Egyetlenegyszer tette meg a jelentés szerint a szászrégeni kálvinista község – legyen büntetése egyik német jelentés eme gúnyos passzusa: „verschmählt es unter Umständen auch eine magyarische Gemeinde helvetischen Bekenntnisses wie die in Sächsisch-Regen nicht, die Unterstützung von den sonst verhöhnten Deutschen anzunehmen.”

T. képviselőház, itt ezzel az ő szegénységükkel még gúnyt üznek. (*Mozgás a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Milyen vallásúak?*) Protestáns szászok. (*Felkiáltások jobbról: Erdélyi szászok!*)

Itt a magyar középiskolai törvényről van szó, és erről így nyilatkozik: „Seine Verwirklichung, indem sie die vielhundertjährige Gemeinschaft der siebenbürger Sachsen mit der wissenschaftlichen Bildung des Mutterlandes zerschneidet, reißt zugleich eine unausfüllbare Kluft zwischen der deutschen und der magyarischen Nation.” (*Egy hang a szélsőbalon! Nem értjük!*)

Itt egy képviselőtársam azt mondja, hogy nem érti; éppen azért nem akarom fárasztani a t. házat német citátumokkal; nem volt időm lefordítani.

Itt van egy felhívás, amelyet a német diákok Halléből küldtek Magyarországra, és amely következőleg hangzik. Magyar nyelvre van fordítva: „Erdélyiek! Magyarhon németjei! szászok és svábok! Mély szomorúsággal vettük, mily szorongatott helyzetbe hozott benneteket a magyar dölyfösség. Kemény a küzdelem, melyet át kell harcolnotok, de ne csüggedjete, a német nép áll mögöttetek. Ha mi, diákok, tényleg a politikai napi kérdésekbe nem is avatkozhatunk, de fogadjuk nektek, hogy egy Németországért a Scheldétől a Kárpátokig, az Északi-tengertől az Adriáig harcra kelünk, ha mint férfiak a politikai életre befolyhatunk. Alldeutschland, allewege!”

T. képviselőház! Igen érdekes egy egyesületnek a működése, amely valamennyi németeknek egyesülésén, egy egységes nagynémet állam megteremtésén fáradozik. Ennek neve Alldeutscher Verband. Erről a könyv így szól: „A velünk barátságosnak mondogatott német kormánytól jóváhagyott alapszabályaiban abszorbeál az „Alldeutscher Verband” minden német nemzeti törekvést, midőn céljául ezeket tűzi ki: 1. A német öntudat ébrentartása s harc minden irány ellen, mely a német nemzeti fejlődéssel ellenkezik. 2. A nevelési, képzési, iskolai kérdések megoldása a németiség szellemében. 3. Ápolása és támogatása a német nemzeti törekvéseknek minden országban, hol a fajunkhoz tartozók német sajátosságukért küzdenek s összegyűjtése minden németnek a földön, eme célok elérésére”.

T. képviselőház! Míg minket ily módon támadnak, bántalmaznak, és minket mint barbárokat tüntetnek fel, akik a németeket elnyomják, és ezt teszik hivatalos közegek jelenlétében, hozzájárulásával: mit csinálnak azok a németek Posenben, Elzászban? Erről bölcsen hallgatnak. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De megszegyenítő az, hogy miellenünk bátorságot vesznek maguknak arra, hogy hengegjenek, hanem az oroszokkal szemben, akik nagyon kurtán, sok százados alkotmányos jog megszegésével bánnak el a finnekkal és a németekkel, egyetlen

tiltakozó szóra nincs bátorságuk. Könyveket terjesztenek nagyon olcsó áron, ahol Ausztria felbomlását, Németországba való beolvasztását tárgyalják. Nagyon érdekes, és valóban megdöbbentő azon arcátlan és durvaság, amellyel ma már Németországban a velük „benső, barátságos” viszonyban levő monarchiáról beszélnek: és erre a t. kormánynak szava nem volt; ez ellen a t. kormány tudtommal sohasem reklamált, hanem tűrte mindedig, és fogja tűrni tovább is.

Itt egy könyvben, melynek címe: Österreichs Zusammenbruch und Wiederaufbau; herausgegeben von Alldutschen Verband, ez áll: Ausztria-Magyarország állami szerkezete recseg minden sarkaiban, felbomlása bekövetkezik, és ez egy oly arcátlan, elvetemedett, durva és aljas feltételhez van kötve ebben a könyvben, hogy én ezt nem akarom itt felolvasni (*Halljuk! Halljuk!*) mert tudom, hogy valamennyiünk kegyeletérzetét legmélyebben sértené.

Azt hiszi a t. képviselőház talán, hogy Magyarország függetlenségét akarják azok biztosítani? Nagyon csalatkoznak, Magyarországot is széttagolják, csak középen, a Tisza vidékén engednek egy részt – „Die von Magyaren bewohnten Striche” – fennmaradni, de ezekre is kimondják, hogy idővel, maholnap majd a német kultúra el fogja őket németesíteni. Azt mondják, hogy Ruménia megkapja a mai Magyarország oláh nyelvű területét, Bukovinát, a szászok megmentésére a szász-német terület Markgrafschaft Siebenbürgen név alatt külön kormányzati területet képezne, Horvátország, Szlavonia, Dalmácia, Montenegró, Bosznia és Hercegovina a mai Szerbiához csatolva képezik a nagyszerb királyságot, a tulajdonképpeni osztrák császárság pedig a hazánkból megmaradt résszel, a „magyar örgrófsággal” mindenestül belép az Alldösterreich birodalomba. Ezek hatóságilag jóváhagyott alapszabályokkal bíró egyesületek által terjesztettek.

Itt van említve az is, hogy egy pángermán program lett kiadva, és egy nagy gyűlés, porosz tanári gyűlés tartatott Potsdamban, a német fejedelmi kastélyok székhelyén, ahol Grell Hugo német reáliskolai tanár ezt mondta: „Das letzte und erhabenste Ziel des Alldösterreichischen Verbandes ist der Zusammenschluss aller oberdeutsch und niederdeutsch besiedelten Länder Mitteleuropas zu einem grossdeutschen Staatenbunde.”

T. ház! Ez az a benső barátságos viszony az ő tökéletes meztelenségében. (*Zaj balfelől.*) ...

Kifogásolja, hogy az uralkodó a trónbeszédében nem foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, pedig ezek az egész magyar nemzetet bizalmatlanná teszik külpolitikánk és szövetségesünk iránt.

B

1901 nov. 18

Széll Kálmán miniszterelnök válasza Rakovszky Istvánnak a Schulverein és a nagynémet mozgalom tárgyában a képviselőház felirati vitájában¹

... Elmondja a t. képviselő úr, hogy „Alldösterreichische Verein”-ek, s azok a tudósok és a hallei diákok mit mondanak; és hogy azoknak a keze ide is benyúl, azok fejezik ki az igazi közvéleményt, meg a Schulverein és a Gustav Adolf Verein. Gondolom: est distinguendum. Én csak köszönettel tartozom a t. képviselő úrnak, hogy felemlítvén a kérdést, nekem alkalmat adott két kijelentésre. (*Halljuk! Halljuk!*) Az egyik az, hogy kötelességszerűleg éber figyelemmel kísérvén az ügyeket, mihelyt azt vennők észre, hogy olyan pángermán, s a magyar állam és a monarchia, de elsősorban a magyar állam integritása és a politikai nemzeti egység ellen támasztott aspirációk, akár felül hordozva kezüket, akár pedig a föld alatt menve, ide benyúlnának: hát elébük fogunk állani minden körülmények között (*Élénk tetszés a jobboldalon*),

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 95–96. l.

és nem fogjuk engedni (*Élénk helyeslés a jobboldalon*), hogy a magyar államnak azon igen hű fiait, a mi német nyelvű lakosainkat, azok az agitátorok, akár Németországból jöjjenek, akár ennek az országnak valamely zugából, ettől a hűségtől eltérítsék, és más politikai irányba vigyék. (*Zajos helyeslés és tetszés a jobboldalon.*)

A másik kijelentés, amelyet teszek az, hogy az én egészen hiteles és illetékes információm szerint az effajta törekvések, amelyek azokat az „Alldeutsche Verein”-eket, azokat a meghibbant elméjű professzorokat, azokat a sörházakban politizáló ifjakat vezetik, nemcsak hogy nem részesülnek a német vezető köröknél semmiféle, sem morális, sem pedig más irányú támogatásban... (*Derültség balfelől. Elnök cseppet. Zaj balfelől. Egy hang: Tábormokok és volt miniszterek a tagok!*) ... hiszen én Holló Lajos úrnak az álláspontját ismerem, és nem őt akarom kapacitálni; én Rakovszky úrnak felelek kötelességszerűleg; ha Holló úr fog beszélni, neki is felelni fogok, őt azonban mindenesetre meg fogom hallgatni. (*Helyeslés jobbfelől.*) És én mondhatom, mégpedig közvetlen tapasztalatból – hiszen talán nem teszek oly kijelentést, amely provokál bárkit, hiszen megnyugtató kijelentéseket akarok tenni – mondhatom, hogy egy német kormány sincs ezekkel összekötetésben, s a legtávolabb áll tőlük éppen a porosz és a berlini kormány. Ezt mondhatom egész határozottan és egész pozitívitással. (*Tetszés jobbfelől.*)

Hát igen, én nem látok semmi okot arra, hogy attól a politikától, amely a monarchia külpolitikájának gerince, amely Európa békéjének egyik nagy piveau-ja, Magyarország eltérjen, vagy annak minden irányban hatályos meleg támogatásából és az ehhez való ragaszkodásból legkisebb mértékben is engedjen. (*Hosszas, élénk helyeslés jobbfelől.*)

Ami a gazdasági viszonyt illeti, ott sok panaszt jogosultnak tartok. A német tarifajavaslat nehezíti a helyzetet, és igen súlyossá teheti. A végén is azt hiszem, Németország magát az egész világ gazdasági közösségéből ki nem szakíthatja. A politikai benső viszony is szenved a gazdasági háború alatt.

Belső szövetség méltán követel konciliánságot és előzékenységet...

Védelmébe veszi a hármass szövetséget, mert szerinte ez számunkra a legmegfelelőbb. A német politika 1870 óta gyökeresen megváltozott, s most nyugodtan támaszkodhatunk a német szövetségre.

C

1901 nov. 26

*Melczer Vilmos felszólalása a Gusztáv Adolf Egylet működése tárgyában a képviselőház felirati vitájában*¹

... E felszólalásra, amely egy rövid helyreigazításra és egy rövid kijelentésre fog szorítani, csakis az a támadás kényszerít, amelyet egynehány nappal ezelőtt Györffy Gyula képviselő úr egyenesen ellenünk, szász képviselők ellen intézett.² (*Mozgás a szélsőbaloldalon. Élénk felkiáltások: Magyar képviselők!*) Ő nevezett bennünket úgy, és szász nemzetiségi képviselők vagyunk. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nincsenek olyanok!*) Egyenesen ellenünk amint ő mondotta, szász képviselők ellen intézett támadást, azzal a valóban képtelen állítással

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 218–219. l.

² Györffy Gyula képviselőházi vihart kiváltó, a Ház 1901. évi felirati vitájában elhangzott 1901. évi nov. 21-i beszéde (Képv. Napló, 1901–1906, I. 136–138. és kk. l.) „nagynémet” vonatkozásainál jellemzőbbnek tartottuk Rakovszky Istvánnak az említett felirati vita keretében, 1901. nov. 16-án elmondott beszéde (II/A irat) idevágó része közlését. – Györffy említett beszédéből a néppárti nemzetiségi politikáról mondott véleménye bemutatását (III/A irat) véltük fontosabbnak.

hogy amint ő szó szerint mondotta, a szász képviselők és a szász faj egyenesen az „Alldeutscher Verband” illetéktelen izgatásainak járszalagján vezetettek, és mely támadás hozzákapcsolódik azon fejtegetésekhez, amelyeket kevés nap előtt Rakovszky István képviselő úr ugyanily szellemben ebben a házban előadott.

Mielőtt erre rátérnék, egynéhány adattal kívánom megvilágosítani, illetőleg helyreigazítani azt a képet, amelyet Rakovszky képviselő úr a protestáns Gusztáv Adolf Egylet magyarországi működéséről az általa idézett röpirat nyomán megrajzolt, amennyiben azzal vádolta azt az egyesületet, hogy a protestantizmus örve alatt német propagandával hazaárulást terjeszt ez országban, és többek között reá olvasta ama röpiratnak következő szavait (*olvassa*): „Magyarország, a magyarok által vérrel szerzett ország csaknem 2 millió márkát kap ama germán judáspénzből. Talán azt hiszik, hogy nemzetiségre tekintet nélkül csupán a protestáns vallású szegények támogatására? Ó, dehogy. Magyar protestáns község nem kap egy fillért se a mostani Gusztáv Adolf Egylettől, de bizonyosan nem is találkozónék olyan magyar pap, ki nagy szegénységében is elfogadná a német propaganda titkos alamizsnáját.”

Ezen állítással szemben (*Halljuk! Halljuk!*) én egynéhány száraz számbeli adat felsorolására szorítok azon jelentésből, melyet a Gusztáv Adolf Egylet az 1900. évben a magyarországi egyházközségeknek nyújtott segélyekről kiadott, mely jelentés csak az utóbbi napokban került a kezembe.

Segélyben részesült a múlt évben az erdélyrészi luteránus egyházkerület területén mintegy 50 község, a segélyösszeg kitesz 29 604 márkát, a Királyhágón inneni országrész területén segélyt nyert a Dunán inneni protestáns egyházkerületben 19, a tiszai kerületben 30, a bányakerületben 16, összesen tehát 81 protestáns egyházközség, a segélyösszeg pedig kitesz 30 528 márkát. És az ezen négy egyházkerülethez tartozó községek sorában találok a jelentés azon részében, amely az 1900. évet megelőző időre nyújtott segélyek teljes összegét feltünteti, 16 vegyes nyelvű községet, amely magyar anyanyelvű híveket is számlál; találok például a túlnyomóan magyar Debrecen 10 394, Székesfehérvárt 18 275, Pécsét 13 965 márka összes segéllyel, ezenfelül találok 16 tisztán magyar nyelvű hívekkel bíró egyházközséget, pl. Duna-szerdahelyt 15 811, Veszprémet 13 656, Hernádvécset 10 640, Rozsnyót 15 671 márka eddig élvezett összes segéllyel, és találok azt, hogy ennek az utóbb említett magyar nyelvű egyházközségnek összes segélye 96 579 márkát tesz.

Úgy gondolom, beérhetem ezen adatokkal és azoknak felsorolása után egyetlenegy szót sem mondok azon támadás jellemzésére, amely a protestáns Gusztáv Adolf Egyletet, annak minden nemzetiségi tekintet nélkül kifejtett, a nemzetiségi ellentétek kiegyenlítésére, áthidalására intézett tevékenységével együtt, amellyel azt a sok magyarországi protestáns egyházközséget az országban támogatja, amelyek a maguk szegénységében és itt-ott elszigeteltségében amaz egylet segítő kezét egyházi életük fenntartásában és ápolásában nem nélkülözhetik, az elhangzott súlyos váddal megbélyegezni akarta. (*Helyeslés a közép hátulsó padjain.*)

Hasonló nyomon, mint ez a vád, jár az a támadás is, melyet a Györfly Gyula képviselő úr ellenünk intézett, és amely röpiratokból, az „Alldeutscher Verband” állítólagos izgatásaiból, amelyekről én mit sem tudok, és diáknyilatkozatokból azt akarja kiolvasni, hogy a mi politikai törekvéseink külföldi, német befolyás alatt állanak, hogy mi politikailag Németország felé gravitálunk.

Hát, t. ház, én már ismételten találkoztam ilyen váddal; találkoztam az elmúlt országgyűlés folyamán is, és volt alkalmam arra már ismételten válaszolni. Most is csak azt mondhatom, hogy komoly férfiak vagyunk, akikről talán mégis feltételezhető annyi józan belátás, annyi politikai érettség, annyi lelkiismeretesség politikai gondolkodásunkban, hogy ép elmével nem fogunk ilyen politikai oktalanságra, ilyen politikai hülyeségre vetemedni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Úgy van! Úgy van! a közép hátulsó padjain.*) A mi népünk nemzetiségi élete elválszhatatlanul össze van forrva ennek az államnak a magyar faj hegemoniája mellett való egységes fenntartásával. (*Élénk tetszés jobboldalon. Igaz! Úgy van! a közép hátulsó padjain.*)

Ennek az államnak határain kívül nekünk politikai törekvéseink nem lehetnek, és nincsenek. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Úgy van! Igaz! a közép hátulsó padjain*) Azok a szálak, amelyek a nyelv közösségénél fogva, vallásunknál fogva köztünk és Németország között fonódnak, tisztán és kizárólag a szellemi és vallási élet körébe tartoznak, politikai természetük azoknak nincsen. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Igaz! Úgy van! a közép hátulsó padjain*), és ezek az ország valódi érdekeivel összeütközésbe nem jöhetnek. És ha mi politikai törekvéseinkben (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Odahaza is így beszélnek?*) – ott is így beszélünk – és társadalmi tevékenységünkben azon dolgozunk, hogy ápoljuk, fejlesszük azon erőinket és azon intézményeinket, amelyekben mi a fennálló állami jog keretén belül biztosítékát látjuk saját nemzetiségi fennmaradásunknak, ezen munkálkodásunk beilleszkedik ezen állam egységes fennállásának nagy céljaiba és feltételeibe, és azokkal sehol ellenmondásban nincs. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Mert mi azt hisszük, hogy mi ennek az országnak hasznos polgárai csak akkor lehetünk, ha nemzetiségünkhöz ragaszkodunk, és annak anyagi és szellemi boldogulásán szüntelenül dolgozunk. (*Helyeslés és tetszés jobbról.*)

Pichler Győző: Magyarosodjanak meg!

*Melczer Vilmos: Sok patak, sok folyó egyesíti vizét a hatalmas folyam árával, mely ilyként képessé válik, hogy hullámain a nagy, nehéz hajót tovább vigye. E patakok, e folyók mindegyike külön nevet visel, és ezt a saját nevét csak akkor veszíti el, csak akkor olvasztja be egy másik, közös névbe, ha vizét a nagy folyam vizével egyesítette, hogy annak közös neve alatt hatalmasabban tovább folyjon. Sokféle nemzetisége van ennek az országnak. Külön név alatt, külön nyelvvel, különféle tehetségekkel munkálkodik mindegyik a maga szellemi és anyagi boldogulásán. De ennek a munkának csak egy célja lehet, s ebben a célban elenyészik, ebbe beleolvad minden külön név, minden külön nyelv és minden másféle különbség. E munkának eredménnyel kell gyarapítani, hatalmassá tenni ennek a nagy folyamnak az erejét, mely hullámain ennek az államnak, ennek a hazának büszke hajóját viszi. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*) Ez képezi alap gondolatát a mi politikai törekvésünknek, és ezt akartam, vádját visszautasítva, válaszolni Győrffy Gyula képviselő úrnak. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*)*

III.

Felszólalások a néppárt nemzetiségi politikájáról az 1901. évi választási vitában

A

1901 nov. 21

Győrffy Gyula beszéde a néppárt nemzetiségi politikájáról a képviselőház felirati vitájában¹

... Mióta politikai téren működöm, a magyar állam kiépítésének eszméje vezetett, és ezen célt óhajtottam csekély tehetséggel szolgálni. De ennek van egy nagy feltétele. Az a nagy feltétele, hogy ennek a nemzetnek egységes társadalma kiforrhasson, és azon egységes társadalom minden tagja ezen nemzeti eszméért lelkesülhessen, dolgozhasson. De valljuk meg, hogy a nemzeti társadalom és a magyar társadalom kialakulásának még rengeteg sok, nagy akadályai vannak. E tekintetben Rakovszky István t. képviselő úr megtámadta Németországot², mert szerinte csak az ő támogatása vagy térése mellett lehetséges, hogy az All,

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 136–138. l.

² Vö. II/A. irat.

deutscher Verband és azok a német studentek, a magyar belpolitikába akként avatkozzanak, hogy az itteni németeket izgatják.

Kimutattatott már e tekintetben, hogy Németországot felelősség nem terheli, nem is az ő kötelessége számunkra belpolitikát csinálni. A hármasszövetségnek e tekintetben egyetlen feladata van, melyet e nemzetnek nagyra kell becsülnie, az, hogy azt a belpolitikát, amit mi csinálunk, az ő hatalmával szintén fedezze. De a belpolitika teljesen a mi dolgunk. Elég sajnálatos, hogy pl. a szász képviselők és a szász faj egyenesen ezen illetéktelen izgatások járszalagján vezetettek. Ennek tudom be, hogy a szászok a magyar állam területén külön, önálló társadalmat képeznek, önálló politikai törekvéseket, önálló célokat követnek, és ennek jeléül itt a képviselőházban mint külön nemzetiség szerepelnek.

De csupán csak ezekben látjuk-e jelenségeit annak, hogy a magyar társadalom és a magyar nemzet egysége nem forrt össze?

Nincsenek-e egyebütt is akadályok, melyeket mi gördítünk ezen folyamat elé? Nincs-e részünkről is hiba, nincs-e részünkről is elkövetve valamely tévedés, mely egyenesen megakadályozza a nemzetnek összeforradását és ezen társadalmi egység megalkotását?...

... Nos, t. képviselőház, Magyarországon a katolikus pártnak felvonulása szerintem az a végzetes hiba, amely a magyar állam kiépítésének egyik nagy és igen veszélyes akadályát képezi. Méltóztassanak végigtekinteni a t. néppárt tagjain, hogy a revízióval kezükben és a felekezetiességgel ajkukon minő helyzetet idéztek elő az országban. 1896-ban még nem volt észlelhető, de most 1901-ben már ott a nemzetiségi vidékeken a néppárti programból ma már a nemzetiségi képviselők vonultak ide be. *(Egy hang jobbfelől: Úgy bizony!)* Azon politikai pártküzdelmek során, amelyeket a néppárt ezen nemzetiségi vidékeken vívott, hozta az be a magyar egység nagyobb veszedelmére a tót nemzetiségi képviselőket...

B

1901 nov. 22

Bornemissza Lajos beszéde és Molnár János válasza a néppárti szlovák sajtó cikkeiről és a néppárt nemzetiségi politikájáról¹

... T. ház! Nemcsak szerény politikai szereplésben, de a vármegyén és a községi élet terén is mindig azt az elvet követtem, hogy minden kérdés a legegyszerűbben és a legjobban oldható meg akkor, ha a vitatkozók egymás irányában lojalitással viselkednek, és kölcsönösen tiszteletben tartják egymásnak véleményét. Ezeket előrebocsátva, méltóztassék a t. ház megengedni, hogy röviden foglalkozzam a néppárt programjával. *(Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Én úgy tudom és bizonyosságot szereztem erről magamnak a néppárt felirati javaslatából, hogy a néppárt programjának legfontosabb pontjai közé tartozik az egyházpolitikai törvények revíziója. Ezzel akarok röviden foglalkozni, miután a gazdasági kérdésekben, a kivitelre nézve is, igen sokban egyetértünk; így tehát e felett talán majd a költségvetés részletes tárgyalása alkalmával beszélhetünk. Hogy a t. néppárt, fenntartva eredeti álláspontját, az egyházpolitikai törvények revíziója alapján ment legközelebb a választási harcokba, ez ellen nekem semmi kifogásom nincsen, mert én a felvidék talaját nem tartom veszedelmesnek ezen mozgalom kifejtésére. Hanem – és eziránt kell tisztába jutnunk t. barátainkkal a túloldalon –, hadd tudja meg az ország, hogy azok az egyéb agitacionális dolgok, amelyek eddig a néppárti sajtóban megjelentek, a párt tudtával, akaratával és egyetértésével látnak-e napvilágot. Mert, hogy állításaimat bebizonyítsam, fel fogok olvasni – a „Krestán” című néppárti lapból egyes

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 152–156. l.

cikkeket hű magyar fordításban, s utalok arra is, hogy különösen választókerületemben igen sokan vannak, akik nincsenek tisztában az iránt, hogy a néppárt programjában benne van-e az egyházpolitika revízióján kívül a tót nemzetiségi aspirációk támogatása. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Mozgás balfelől.*)

Hogy e tekintetben felszólalok, csak képviselői kötelességemnek teszek eleget. Azt hiszem, ez mindnyájunknak kötelessége, még a ház legszerényebb tagjának is. Mert én tudom, hogy az egész Felvidéken el van terjedve a tót nemzetiségi agitáció; tehát nemcsak Liptó és Túróc vármegyéket értem, ahol ez az agitáció már évek óta tart, hanem Sáros megyét is, amely vármegye eddig teljesen intakt volt, ahol erről sohasem volt szó, most azonban vannak jelenségek, amelyek arra engednek következtetni, hogy a néppárti agitáció itt is tért foglal, és hogy a néppárt programja nemcsak az egyházpolitikai törvények revízióját, hanem a tót nemzetiségi aspirációk dédelgetését is felöleli. (*Mozgás balfelől.*)

Ezt tisztába fogjuk hozni, t. képviselőház. (*Halljuk! Halljuk! a jobb- és a baloldalon.*) Fel fogom olvasni a cikkeket, amelyeket Molnár János t. képviselőtársam vagy szerkesztett, vagy amelyek az ő szerkesztése alatt levő lapokban jelentek meg. (*Ellenmondás a baloldalon.*)

Ha Molnár János t. képviselő úr elvállalja ezekért a szavatosságot, akkor mindenesetre a t. képviselő úr és a néppárt egyes tagjai közt ellentét van, és a néppártnak csak hasznot akarok hajtani, ha ebben a tekintetben határozott nyilatkozatra adok alkalmat. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Azért szólaltam fel, mert szólásra fel vannak írva néppárti szónokok, és így alkalom lesz nekik, hogy ebben a tekintetben válaszoljanak és engem felvilágosítsanak...

Ezután idéz a „Krest’an” néppárti szlovák lap 1901. évi 36. számának cikkeiből. Az első cikk egy lőcsei búcsújárással kapcsolatban a szlovák megyékben jelentkező nyomorral és a szlovák kivándorlás egyéb okai-val foglalkozik. „A nép tehát azért megyen el ily óriási seregekben – idézi a felszólaló a szlovák nyelvű néppárti lap cikkéből – mert nem érzi magát otthon övéi között, hanem egész környezete kiáltja neki, hogy ő itt csak indigena. S minthogy egyik szerencsétlenség a másikkal karöltve jár, azért ez a kivándorlás kedvet ad az otthon maradotoknak is a további kivándorlásra”. – A másik idézett cikk (*Zase hazafik – Ismét egy csafik*) az Amerikába kivándorolt szlovákoknak az itthoniaknál kedvezőbb helyzetével foglalkozik, felekezeti és kivándorlásra buzdító hangon. – Az idézetek felolvasása után a dzenszentriképviselő kijelenti, hogy az itteni elszegényedett földbirtokos osztály még meg tudja védeni az északi megyék szlovák népét: „... idegen apostolok agitációjára nem szorulunk.”

... T. ház! Én kijelentem, hogy teljes lojalitással bevárom, és kíváncsian várom a t. néppárt tagjainak és különösen Molnár János t. képviselőtársam nyilatkozatát, hogy tud-e ezekről a cikkekről? Ha nem tud, vagy az ő tudta és beleegyezése nélkül jelentek meg ezek a cikkek a „Krestyan” című lapban, én vagyok annyi lojalitással és kötelességtudással, hogy reá nézve semmiféle nehézményt nem fogok tenni...

A felszólaló végül a néppárti szlovák lap további két cikkét idézi – utóbbiról megjegyezve, hogy az a lap 1901. évi 30. számában jelent meg. Az első cikkben a „Krest’an” cikkírója a következő párhuzamot vonja a néppárti és a szabadelvű kormánypárti képviselők között: „A néppárti követek becsületes emberek. Nem úgy a liberális képviselő. Ez alá van vetve a miniszterek hatalmának, mert ezek választották meg őt pénzen és erőszakkal. Nincs szabad akarata, mert csak azt szabad tennie, amit a felette álló hatalom megenged és csak azt szabad az országgyűlésen beszélnie, amit a miniszterek, az ő pajtásai a fülébe súgnak. A liberális képviselők nem azért választják meg magukat, hogy értetek, kézművesekért, mezőgazdákért dolgozzanak, hanem, hogy zsebeiket megtöltsék, hogy nagyratörő céljaikat, amelyeket maguk elé tűztek, elérhessék, hogy önmaguknak, hozzátartozóiknak kényelmes, gond nélküli életet teremtsenek”.

T. képviselőház! Bocsánatot kérek, hogy ezen felolvasással szíves türelmüket hosszasan igénybe vettem, de ez képviselői kötelességem volt. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Én t. képviselőház – megmondom nyíltan és őszintén – választókerületemnek minden községét ismerem, velük élek, közösen, kölcsönösen támogatjuk egymást. De én egy községben sem hallottam a néptől, hogy kéri az egyházpolitikai törvények revízióját. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*)

Kubinyi György: Azt sem tudják, mi az! (Zaj balfelől.)

Bornemissza Lajos: Egyet azonban meg kell mondanom teljes őszinteséggel, ez kötelességem: két-három községben arra kért engem a nép, hogy ha megválasztanak képviselőnek, kérjem az igen t. kormányt, hogy mivel vannak kerületek, ahol egyes községek a központoktól igen távol vannak, igyekezzék, hogy az állami anyakönyvvezetői hivatal könnyen hozzáférhetővé legyen. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Ezt meg is ígértem. Ha a t. miniszterelnök úr ebben a tekintetben fog intézkedéseket tenni, a népet kielégíti és megnyugtatja, a Felvidéken szó sem lehet az egyházpolitikai reformoknak revíziójáról. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon. Ellenmondások balfelől.*)

Rakovszky István: Ez nagy mondás!

Bornemissza Lajos: Én a magam kerületéről beszélek, más kerület viszonyairól nem állok jól, mert azokat nem ismerem.

De azt is meg kell mondanom, t. képviselőház, hogy ha a tót nemzetiségi agitáció tovább folyik, ezt megakasztani, ezt elnyomni nem vagyunk képesek. (*Nagy zaj és mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.*)

Buzáth Ferenc: Önök 34 év óta nem tettek semmit! (*Zaj.*)

Kubik Béla: Valamit csak tettek volna 34 esztendő alatt!

Rakovszky István: Semmit sem tettek! (*Folytonos zaj.*)

Kubik Béla: Mindig összepaktáltak mindenféle nemzetiségekkel! (*Úgy van! balfelől. Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Elnök: (csenget): Kérem, tessék a szónokot meghallgatni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Rakovszky István: Ne gyanúsítson itt mindig!

Bornemissza Lajos: Ennél fontosabb kérdést a mostani parlamenti ülészakban nem ismerek. A mi felvidéki népünk megszokta a nyomort. Soha még nem mozdult meg hazája és intézményei ellen, és most, dacára annak, hogy évenként milliók jönnek Amerikából, és az a nép jobb módban él, megelégedettebb, mégis nyugtalan és izgatott. Mi az országnak csak szolgálatot fogunk tenni, és amint t. képviselőtársam Rakovszky István közbeszólott, hogy ne inszinuáljak, én nem is inszinuálok...

Rakovszky István: Nem mondtam!

Bornemissza Lajos: Bocsánatot kérek, talán más szólott közbe. Én nem inszinuálok, de nagy hálával fogok tartozni a néppártnak és minden egyes tagjának, ha megmondják a házban tisztán és őszintén, hogy az egyházpolitikai törvények revízióját akarják, emiatt majd küzdeni fogunk, elveinket, meggyőződéseinket kölcsönösen tiszteletben tartjuk, a küzdelem alkotmányos lesz; és ha a cél a haza java lesz, akkor meg lehetünk nyugodva mindnyájan. De mondják ki nyíltan, hogy van-e a néppártnak része a felvidéki tót nemzetiségi agitációban, igen vagy nem? (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Felkiáltások balfelől: Nincs!*)

Darányi Ferenc: Nincs! Tagadjuk! (*Zaj.*)

Bornemissza Lajos: Azt is kérdem Molnár János t. képviselőtársamtól, vajon ezen cikkek, melyek az ő szerkesztése alatt jelennek meg, az ő tudtával vagy az ő akaratával adattak-e ki? Ha az ő tudtával és akaratával, akkor végezze el képviselőtársaival ezen ellentéteket.

T. képviselőház! Röviden megismételve a felirati javaslattal szemben elfoglalt álláspontomat, újból kérem a t. képviselőházat, méltóztassék ezen felvidéki agitációt tudomásul venni; újból kérem a t. kormányt, őrizze meg és kísérje figyelemmel ezeket a felvidékieket, mert csak akkor lesz lehetséges, a legmagasabb trónbeszéd intenciójának megfelelően, a felirati javaslatban foglalt terveinket és programunkat végrehajtani, ha a magyar államnak minden lakosa oda fog igyekezni, hogy az igazi magyar nemzeti állam kiépíttessék. Elfogadom a felirati javaslatot. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon és a középben.*)

Molnár János: ... Ami már most az én t. képviselőtársamnak aposztrofálását, helyesebben felhívását illeti, arra én avval a kérdéssel felelhetnék, hogy hát a t. miniszterelnök úr mint pártvezér – mert azt mondják rólam, hogy én is az vagyok – felelősséget vállal-e mindazokért a cikkekért, amelyek a Nemzetben, a Budapesti Naplóban és más fél-, másfél-fertály és egész hivatalos lapokban megjelennek? (*Derültség jobbfelől. Helyeslés a baloldalon.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Én nem vagyok szerkesztő!

Molnár János: Csak tessék várni kérem! (*Zaj jobbfelől. Halljuk! Halljuk! balról. Az elnök csenget.*) Én sem vagyok sem szerkesztője, sem felelős, sem társszerkesztője, sem semmiféle más szerkesztője annak a lapnak.

Kubinyi György: Hiszen itt van a lapon! (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Ellenmondások a baloldalon.*)

Molnár János: Hiszen akkor Kubinyi képviselő úr olvasni sem tud, tessék csak elolvasni, mi van ott!

Kubinyi György: Tulajdonos! (*Zajos felkiáltások a baloldalon: Hisz az más!*)

Molnár János: Az egészen más dolog. Igenis, erre akartam rátérni, és azt mondani, hogy én sem szerkesztője, sem felelős szerkesztője, sem társszerkesztője, sem semmiféle szerkesztője, hanem egyszerű kiadótulajdonosa vagyok annak a lapnak. (*Zajos derültség és felkiáltások a jobboldalon: Elég az! Elég az! Nagy zaj.*)

Zboray Miklós: Ez rendszerváltozás!

Olay Lajos: Szabadkán a kauciót ki adta? (*Zaj balfelől.*)

Molnár János: Ami azt a közbeszólást illeti, hogy „elég az is”, hát ott van az Athenaeum és a többi más kiadótársulat, melyek mindenféle párti lapokat kiadnak, és senki sem támadja őket. De ne tessék aggódni, én nem térek ki semmi elől. Igenis kiadótulajdonosa vagyok annak a lapnak, és nemcsak ennek, de a németnek is, a magyarnak is, az Alkotmánynak is. (*Mozgás és felkiáltások a jobboldalon: Nohát!*) Éppen azért, mert én nagyon jól tudom, hogy folyton készen kell lennem arra, hogy engem támadnak, és pedig igen hevesen támadnak, mindenütt, a sajtóban, élőszóval a képviselőházban, úton-útfélen, nagyon elővigyázó vagyok, cirkumspektus és prudens, ha nem is olyan galambszerű szelídségű, mint a miniszterelnök úr. (*Úgy van! Úgy van! balfelől. Derültség jobbfelől.*)

Tehát mikor én a jelen szerkesztőt... Nem tudom melyik évfolyam az, kérem Bornemissza képviselő úr, a lapnak melyik évfolyama az?

Bornemissza Lajos: 1901-ik évfolyam 36-ik száma!

Molnár János: Midőn én ezt a szerkesztőt, akinek szerkesztésében megjelent az a cikk, felfogadtam, felkértem, kikötöttem, hogy valahányszor valamit a nemzetiségekre vonatkozólag közöl, – mert én egy hangot, egy betűt sem tudok tótul – tartsa kötelességének velem ezt megbeszélni, és az együtt megállapított szöveget lefordítva a lapjában közölni. (*Mozgás a jobboldalon.*)

Ivánka Oszkár: Nagyon helyes, most tehát elcsapják!

Molnár János: Nem kell elcsapnom őt, mert gondolhatják önök, hogy én erre a támadásra abszolúte nem voltam elkészülve, tehát nem készítettem el előre a dolgot, mégis azt mondhatom Ivánka képviselő úrnak, hogy nem kell a szerkesztőt elcsapnom, sőt inkább arra kell törekednem, hogy megmaradjon, mert már két hét óta ott fekszik íróasztalomon a levele, amelyben felmondja a szolgálatot, és kér, hogy másja bízam a lap szerkesztését. Ez csak közbevetőleg legyen mondva.

Tehát én, t. képviselőház, mindazt megtettem, ami biztosítékot nyújthat arra nézve, hogy az én kiadásom alatt megjelenő lap semmiféle nemzetiségi olyan dolgot el ne kövessen, ami megrovást érdemelne.

Ezek után azt nyilváníthatom ki, hogy semmiféle laptulajdonos, semmiféle képviselő, legyen az akár olyan, akit pártvezérnek akarnak az urak minden áron és minden módon promoteálni, és semmiféle párt azon közleményekért, amelyek azon lapokban, amelyek őt pártol-

ják megjelennek, felelősséget soha nem vállalt, csak akkor, hogyha annak a néppártnak vagy más pártnak az elnöke, jegyzője vagy más egyéb hivatalos egyéne aláírta azt a cikket.

Rakovszky István: A miniszterelnök úr sem vállalt felelősséget! (Úgy van! Úgy van! a baloldalon. Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Ó nem kiadótulajdonos!)

Molnár János: Hova jutna egy párt, ha a pártot lehetne felelősségre vonni azért, mert valamelyik lapban ilyen vagy amolyan cikk megjelenik? (Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)

Vészi József: De ön tulajdonos! (Egy hang jobbról: A sajtóbírótság előtt is felelős!)

Molnár János: Azért nem vagyok felelős, amit ír! De hogy speciáliter ezen felolvasott dolgokra térjek át, én, amennyire meg bírtam érteni – és kértem is többször a képviselő urat, hogy ide forduljon, mert folytonosan másfelé fordult, és oda beszélt, s így nem mindent érthettünk –, hát panaszokat hallottam, hogy panaszkodnak az illetők, hogy el vannak nyomva, sőt még a nyelvükért is üldözést szenvednek. Ilyen dolgokat hallottam. Ezek t. képviselőház, olyan dolgok, amelyeket le nem lehet tagadni, ha az összes képviselő urak felkelnek, és mindnyájan tagadják is. (Zajos felkiáltások a jobboldalon: Ohó!) Mert aki járt Trencsénben, Nyitrában, általában a Felvidéken, és látta azt a pusztítást, azt az üldözést, amelyet az a szegény nép szenvedett a közelmúltban a közigazgatás részéről, az nem fog csodálkozni, ha nem így, hanem tízszerre jobban panaszkodnak és jajgatnak azok a szegény tótok. (Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)

T. képviselőház! A néppárt a maga programján egy hajszálnyit sem változtatott, ami a nemzetiségeket illeti. Ha akár a „Krestán”-ban, akár más helyütt, akárki feltámadna a magyar állam ellen...

Vészi József: Nemzeti állam!

Molnár János: A magyar nemzeti állam ellen...

Vészi József: Az megtörtént abban a cikkben. (Zaj.)

Molnár János: Kérem, ott mindig az ő nyelvükről van szó és nem nemzetiségükről, nem azt tagadják ők, hogy magyarok. (Élénk mozgás és ellenmondás a jobboldalon. Az elnök csenget.) Ha ők vagy bárki egy hanggal azt tagadná, hogy ők magyarok, hogy ők a hazához való ragaszkodásukat csak a legkisebb mértékben óhajtánák megszegni avagy megcsorbítani... (Egy hang a jobboldalon: Azt mondják, jobb Amerikában!) Azt nagyon sokan tapasztalják és gondolják, nemcsak a tótok (Nagy zaj. Elnök csenget), nemcsak a magyarok, nemcsak a németek, hanem az összes nemzetiségek, amelyek Magyarországon vannak, az édes magyar nyelvükön beszélőkkel együtt. (Úgy van! Úgy van! balról. Élénk ellenmondások a jobboldalon.)

Elnök (csenget): Ne méltóztassék félbeszakítani a szónokot!

Molnár János: Azok a tótok Amerikában is azt felelik, mikor valaki kérdezi tőlük, hogy milyen nemzetiségűek: „Jászom uher!” „Magyar vagyok.” (Felkiáltások a jobboldalon: Hisz nem tud egy szót se tótul! Derültség.)²

T. képviselőház! Mikor mi bekerültünk az országházba, öt évvel ezelőtt, akkor is, mégpedig ugyanazok, akik a nemzetiségek lakta vidékekről jöttek be, ahol mi a legkevesebb mandátumot nyertük, folytonosan evvel a váddal hozakodtak elő, de hát semmiképp és soha sem bírtak bennünket megfogni; mert mi, t. képviselőház, igenis, azt kívánjuk, amint én is, mások is százszor elmondottunk itt, hogy minden nemzetiségű, legyen tót, német, román, szerb vagy akármilyen nemzetiségű, kultiválhatja az ő nyelvét, de követeljük, hogy magyarnak vallja magát, követeljük, hogy magyarnak tartsa magát és a nemzeti államot, a magyar államegységet a legkisebb mértékben, egy hajszálnyira se érintse. (Élénk helyeslés a baloldalon.)

Evvel feleltem egyúttal a t. képviselő úrnak azon kérdésére is, hogy van-e részünk a nemzetiségi agitációkban; azokban nemcsak hogy semmi részünk sincs, hanem minden néven nevezendő nemzetiségi agitációt perhorreszkálunk és elítélünk. (Élénk helyeslés balról.)

² Molnár János és vitapartnerei tudatlanságára mi sem jellemzőbb a beszéd vonatkozó részénél. Az „Uher” („Uhor”) ugyanis nem „magyar”-t, hanem „magyarországi”-t jelent.

Bornemissza Lajos: T. képviselőház!

Elnök: Mi címen kíván a képviselő úr szólani?

Bornemissza Lajos: Személyes kérdésben óhajtok nyilatkozni. (*Halljuk.*)

Beszédemre csak igen rövid, két szó nyilatkozatot vártam t. képviselőtársamtól, Molnár Jánostól: Magáévá teszi-e ezeket a cikkeket, igen, vagy nem? elítéli-e, megbélyegzi-e, vagy magáévá teszi? ...

Molnár János – 1901 nov. 25-én – a kormánypart és a függetlenségi ellenzék sorozatos közbeszólása közben hosszabb beszédben (Képv. Napló, 1901-1906, I. 206-211. l.) visszatér a „*Krest'an*” (Opravdový Krest'an) kifogásolt cikkeinek ügyére. Megállapítja, hogy a cikkek részletes áttanulmányozása után sem talál bennük kivándorlásra való buzdítást, csupán az északi megyék lakossága vigasztalan gazdasági helyzete és a cáfolhatatlan nyelvi, művelődési sérelmei felett érzett jogos keserűséget. – Ezt követőleg viszont – nyilván egyensúlyozásul és indoklásul a beszéd bevezető részében tett megállapításnak, hogy tudniillik a néppárt és Széll miniszterelnök nemzetiségi politikája között ninc lényeges különbség, – kijelenti: „azt mondják, t. képviselőház, hogy hát magyarítsunk... én is azt mondom magyarítsunk, természetesen a kellő mértékkel, a kellő határokon belül és nem túlsapongva, mert ezáltal csak elidegenítjük az idegen ajkúakat, nem-hogy megnyernők...” – A kérdésben, 1901 nov. 25-i felszólalásában véleményt nyilvánít *Ivánka* Oszkár. Elmarasztalja Molnár Jánost a szlovák néppárti sajtó (Krest'an ill. Opravdový Krest'an) inkriminált cikkei ügyében. Megismétli a kormánypart képviselői körökben hangoztatott vádat „mióta a néppárt megszületett és működését ismerjük... mindenütt, ahol nemzetiségi akció folyik... találkozunk azzal a váddal, amelyet sok helyen nagyon súlyos bizonyítékok támogatnak, hogy a néppárt a nemzetiségekkel konspirál. .” (Képv. Napló, 1901 – 1906, I. 200 – 201. l.)

C

1901 nov. 27

*Széll Kálmán miniszterelnök felszólalása a néppárt nemzetiségi politikájáról az 1901. évi felirati vitában*¹

... Azt a vitát, amely Molnár János képviselő úr és a néppárti képviselők egyike-másika és az itten ülő képviselő barátaim egyike-másika között folyt, én nem akarom folytatni, sőt abban beleelegyedni sem kívánok, azok után, amiket én már az első beszédben elég határozottan és világosan elmondtam, de egy megjegyzést kell, hogy tegyek és ez az, hogy Molnár János képviselő úr a maga védekezése közben Bornemissza Lajos és Ivánka Oszkár képviselő urakkal szemben állva azt mondta, hogy a néppártnak nemzetiségi politikája körülbelül ugyanaz, mint ami a miniszterelnöké, és hogyhát miért támadják akkor?

Kérem, az én nemzetiségi politikámat – különben nem is nevezem így, hanem az én állásfoglalásomat vagy felfogásomat minden nemzetiségi és nyelvi kérdésben – így nevezem, mert ez a helyes, mert ez az ország nemzetiségi kérdést abban az értelemben, aminőben az más európai államokban ismerik, nem ismer (*Élénk helyeslés a jobboldalon*) – én igen világosan és határozottan körvonaloztam és kifejtettem a múlt országgyűlésen. Arra hivatkozott Molnár János képviselő úr, hogy az körülbelül ugyanaz, mint az övék. Megnéztem azt a programot és csakugyan azt találtam, hogy körülbelül ugyanaz; hogy annak a néppárti programnak 13. §-ában, a tézisben, ami szórt betűkkel van nyomtatva, nincsen semmi, amit kontrovertálni lehetne, hanem a kommentárban, mely utána következik, ebben már vannak olyan dolgok, amelyeket szintén nem akarok vitatni, de amiket magamtól idegennek tartok és nem akceptálok (*Helyeslés jobbfelől*), mert a kommentárban az van, hogy mik a panaszai a tótoknak, akik azon panaszkodnak – és ezt hangsúlyozom – a tótokra és nem a nem magyar ajkú vagy más nemzetiségű nyelvűekre nézve mondja, s azért hozza fel, hogy bizonyos súlyt adjon

¹ A beszéd előző részében Széll Kálmán Barta Ödönnek válaszol a horvát kérdésben. (I. I. D. irat.) – A beszédet közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 251–252. l.

annak – azt mondja, hogy azon panaszkodnak – nem alap nélkül –, hogy az állam elnyomja a nyelvüket és erőszakos módon akarja a magyarosítást. Nem ismerhetem el magaménak azt a tézist, aminthogy nem ismerhetem el magaménak azt sem, ami felolvastatott és amit a kiadás tekintetében szolidáris Krestyán és egyes képviselőjelöltek ezen programnak megmagyarázásában és alkalmazásában itt-ott propagáltak. Nem akarom ezeket fölolvadni. Sokról van tudomásom, pedig nem spiclikedésből ám, hanem azért, mert kötelességem tudni mindenről, ami történik. (*Helyeslés jobbfelől. Mozgás a néppárton.*) Hát egy képviselőjelöltje – bár nem voltam jelen, az illető majd igazolni fogja magát, ha nem így volna, mert én sohasem szoktam apodiktice állítani semmit, de szavahihető és megbízható oldalról jutott tudomásomra – egy képviselőjelöltje Nyitra megye egyik kerületének, gondolom, a vágújhelyi kerületnek, Markovics úrnak hívták... (*Felkiáltások a néppárton: Az nem néppárti! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Hát én az tudomásom szerint ő a néppárti programot vette fel. (*Felkiáltások balfelől: Soha!*) Különbösen igazolni fogja magát. (*Zaj.*) Az én jelentéseim szerint azonban összefolyik azzal. (*Nagy mozgás a néppárton.*)

Rakovszky István: Sok folyik össze, miniszterelnök úr! (*Úgy van! – a néppárton. Halljuk! Halljuk! – jobbfelől.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Összefolyik az ő programjának néppárti karaktere a nemzeti karakterrel és programjában azt mondja... (*Zaj balfelől.*) Engedelmet, majd fog nyilatkozni. (*Nagy mozgás és felkiáltások: Nincs itt! Megbukott!*) Nem vádoló meg az illető urat, hiszen Magyarországon van, olvas lapokat, és így lesz alkalma majd igazolni magát. (*Úgy van! jobbfelől.*) Tehát azt mondja abban a programban... (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Mozgás balfelől.*)

Rakovszky István: Majd a Budapesti Naplóban holnap olvasni fogjuk a gyanúsítást. (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Felolvasom szó szerint. (*Halljuk! Halljuk!*) Ez a néppárti jelölt, dr. Markovics, hangoztatta, hogy a tót nemzetiségi érdekekben követeli a tót középiskolák felállítását, egyes kerületekben a tót hivatalos nyelvet és a tót adókönyveket. (*Mozgás jobbfelől.*)

Én többet erről nem szólok. Ha az az úr nem volt néppárti... (*Nagy zaj és felkiáltások a néppárton: Nem volt!*)

Rakovszky István: Hát összefolyik, t. miniszterelnök úr. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Ha nem folyik össze, jól van ez a terminológia választva; de úgy látszik, ez bántja a képviselő urat.

Rakovszky István: Nagyon!

Széll Kálmán miniszterelnök: Ha az ő néppárti programja (*Nagy zaj. Elnök csenget.*) nem folyt össze a nemzetiségi programmal, és nem olvadt össze a kettő az ő individuális akciójában, alkalma lesz nyilatkozni. Ha a néppárt őt nem támogatta, örülni fogok; ha a néppárt nem vitte oda, nem segítette ott, nem szavazott rá, örülni fogok, ha konstatálja. (*Zaj a néppárton.*) Elöttem ma így áll a dolog. De el is tekintek ettől, csak hivatkozom azokra, amik a házban a napokban elmondattak, és hivatkozom erre a kinyomtatott programra – alig lehetne lojálisabban eljárni – (*Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! a jobb- és baloldalon*), amelynek megmagyarázásában ... (*Nagy zaj a néppárton. Elnök csenget.*)

Ivánka Oszkár: Csillapítószer kellene!

Széll Kálmán miniszterelnök: Ebben a kommentárban azt mondja a képviselő úr, hogy joggal panaszkodnak a tótok azon, hogy a magyar állam elnyomja nyelvüket, és őket erőszakkal magyarosítja. Én annak a képviselőjelöltnek dolgát elhagyom egészen, exclaválom, mintha nem is történt volna. Ez nekem elegendő arra, hogy azt mondjam Molnár János t. képviselő úrnak, hogy ő a nemzetiségi kérdésben sem áll az én álláspontomon, mégpedig körülbelül sem, sehogysésem...

IV.

Komjáthy Béla felszólalása és Széll Kálmán miniszterelnök válasza az 1868. évi nemzetiségi törvényről és a kormány nemzetiségi politikájáról az 1901. évi felirati vitában

A

1901 dec. 3

*Komjáthy Béla felszólalása a kormány nemzetiségi politikájáról a képviselőház válaszfelirati vitájában*¹

... Nézzünk csak körül a belügyminiszter reszortjában. Ennek egyik legnagyobb alkotása volt a múltban a nemzetiségi törvény.

Széll Kálmán miniszterelnök: Mi van vele?

Komjáthy Béla: Megijedt tőle a miniszterelnök úr?

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem, csak kíváncsi vagyok.

Komjáthy Béla: Én is megijedek tőle, nekem a lelkem fáj, mert Magyarország megsemmisítésére vezet az a politika, amelyet követnek. Legyen nyugodt a miniszterelnök úr, most e kérdés bővebb taglalásába nem bocsátkozom; de nem ígérem, hogy nem fogok, sőt ígérem, hogy fogok evvel foglalkozni, mert hazám és nemzetem érdeke megköveteli. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Azt nagyon jól tudjuk, hogy a nemzetiségi törvényt nem úgy alkottuk meg, hogy itt bennünk feltámadt valami, hanem a kiegyezés korszakában felülről követelték. Ott van a királyi leiratokban, hogy ezeket meg kell alkotni, és amely percben ez a magyar nemzet beadta a derekát, hogy a nemzetiségi törvényt meghozta és abban a számbeli többség elvét fogadta el: abban a percben a nemzetiségeknek politikai érvényesülését lehetővé tette. Ez volt az a hagyományos bécsi politika, amely nem akarta, hogy Magyarország fája nagyra nőjön, hanem, hogy a nemzetiségeket megerősítve, Magyarország törekvését az önállóság útjában megakadályozza. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Hiszen ha nem így volna, ki hinné el, hogy 34 esztendei kormányzás után Budapest főváros templomainak nagy részében az istentisztelet még mindig német, a börze egészen német és a főváros közvetlen közelében levő községek még mindig németek!? Igen, mert az a feladat, a törekvés, mint előbb mondtam, hogy ez a magyar nemzet megaláztassék. Bezzeg, ha arról kellett tenni, hogy a közszabadságok, a nemzet ereje csorbíttassanak, akkor mindent megtett a kormány. Ma már nem mernek nyíltan jönni az államosítással; a magyar szabadság palladiumát, a régi megyéket apránként, lassan-lassan foglalják el. Mikor a közszabadságok érdekében akarunk valamit alkotni, csak ígéretekkel áztatnak bennünket, mert odafenn nem egyeznek bele. Ott van a gyülekezési jog, a választási jog kiterjesztése, az egyesülési jog! Tudják Bécsben a hagyományos politikát űzők, hogy az egyesülési jognak törvénnyel való szabályozása az önérzetes embereket fogja összevinni, hogy tanácskozzanak jogaik megvédéséről. Itt a kormány csak ígéreteket tesz, de tenni nem hajlandó semmit.

Csak vizsgáljuk tovább a dolgokat. Nézzük meg pl. közoktatásunk reszortját.

A nemzetiségi törvény megalkotása itt a legborzasztóbb hatásokat érte el. Ott vannak a nemzetiségi nyelvű középiskolák, amelyek Magyarországon a magyar ellenségeit nevelik. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De ott van magának a miniszter úrnak az elhatározása, (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) amikor a saját pénzünkön fenntartott gimnáziumokat, középiskolákat territorialiter úgy helyezi el, hogy a mi pénzünkön neveljük a magyarok ellenségeit. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 284–285. 1.

Azt mondja egyik képviselőtársam, hogy nem merik végrehajtani valamelyik törvényt.

Madarász József: Az 1879-i törvényt, mely azt rendeli, hogy magyarul tanítsanak minden tanodában.

Komjáthy Béla: Nem kell olyan messze menni, itt van az 1840. II. tc., mely határozottan azt mondja, hogy Magyarországon lelkipásztor nem lehet, aki magyarul nem tud. Ugyan végre merték-e hajtani ezt valamikor? Nemcsak végre nem hajtották, hanem nemrég püspököt neveztek ki, aki egy szót sem tud magyarul (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Ki az?*) Sević Mitrofán. De még tovább megy a kultuszminiszter úr, és nemhogy ezt a törvényt nem hajtja végre, hanem azt akarja, hogy a tanítóság se tudjon magyarul. Hiszen a képesítés szempontjából ma már mindenkit megbíz a képesítés kimondásával, ahelyett, hogy a magyar állameszme érdekében, a magyar faj szempontjából a képesítésnek egységesítése érdekében a szükséges lépéseket megtenné. Megfogják a kezét a miniszter úrnak, tudom. Nem az ő hazafiságában kételkedem, én, hanem ott akarják ezt Bécsben.

Ott van a belényesi iskolának a sorsa. Mikor azt egyik püspök, Vulcan megalapította, egyszerűen úgy alapította, hogy ott oláh nyelvet is tanítsanak, és apránként beleegyezett a t. miniszter úr, hogy ma már a nyelv nemcsak egészen oláh, de üldöznek is mindent, ami magyar. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Az is természetes dolog, hogy mi Fiumében a magyar állam pénzén olasz nyelvű iskolát tartunk fenn.

De ha arról van szó, hogy mégis talán meg kellene nézni, mit tanítanak azokban a nemzetiségi iskolákban, vajon a magyar állameszme ellen nem izgatnak-e, nem teremtenek-e erre alapot: akkor azt mondják: ez ne nyúlj hozzám virág. Ott volt a brassói iskola története. Nagyon jól emlékszik a miniszter úr és a miniszterelnök úr! (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Megvolt az elhatározás, hogy erősebben kell belenyúlni, és erősebb lesz az ellenőrzés. Lefújták. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Senkinek eszében sem volt!

Komjáthy Béla: T. miniszterelnök úr, egyszer ebben a kérdésben már összejöttünk. Emlékezzék csak vissza t. miniszterelnök úr, hogy szó szerint hivatkoztam arra a határozatra is, amelynek nemlétét akarja most bizonyítani.

Széll Kálmán miniszterelnök: Én maradtam felül.

Komjáthy Béla: Ha tetszik, majd előhozakodom velem!

De hát az erély megvan. Mikor egy magyar ember nem képes meghamisítani a történelmet, nem hazudik, hanem a magyar gyermeket úgy akarja nevelni, ahogy kellene: elég kellemetlensége van. Emlékezzünk Varga tanár esetére.

De van még egy érdekes kérdés. Vessük fel pl. a magyar liturgia kérdését. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon* És itt egyúttal felvilágosítást várok úgy a kultuszminiszter úrtól, mint esetleg a miniszterelnök úrtól. Azt mondja a miniszterelnök úr, hogy a törvény értelmében Magyarországnak vannak külön, őt kizárólag érdeklő külügyei. Igaz, így szól az 1867: XII. törvénycikk 8. szakasza. Már most, ha ez igaz – aminthogy igaz –, lehet-e sajátosabb és megcáfolhatatlanabb külön külügye Magyarországnak, mint a magyarországi gör. kat. liturgia kérdése, akkor, amikor azt a római udvarnál rendbe kell hozni. Már most kérdelem a t. miniszterelnök urat, hogy méltóztatott-e valamikor utasítani a külügyminisztert, méltóztatott-e ott levő nagykövetségünket utasítani, megparancsolni neki, hogy Magyarország kormánya és közvéleménye óhajának végrehajtását követelje? Mert meg vagyok győződve arról, hogy mikor a világon minden nemzetnek megadják ezt a kívánságot, akkor a magyar állam, ha a maga súlyával és erejével követeli azt, visszautasításra nem talált volna. Azt hiszem, erre igenlőleg nem felelhet.

B

1901 dec. 4

*Széll Kálmán miniszterelnök válasza Komjáthy Bélának a kormány nemzetiségi politikája tárgyában a képviselőház válaszfelirati vitájában*¹

... A t. képviselő úr reszortonkint illusztrálja azt, amit állít; hát legyen szabad nekem is illusztrálnom. (*Halljuk! Halljuk!*) Azt mondja a t. képviselő úr, itt van a nemzetiségi politika, azt tisztán Bécsben csinálják; az 1868-i nemzetiségi törvény sem jött volna létre, ha azt Bécsben nem parancsolták volna. Ezt a t. képviselő úr avval bizonyítja, hogy azt mondja, hogy benne volt egy reskriptumban, amelyet a korona a kancellária útján a magyar országgyűléshez intézett 1865-ben. Benne volt igen, hogy a nemzetiségi kérdést is igazságosan és méltányosan meg kell oldani. De nem volt-e benne ez minden feliratában ennek az országgyűlésnek, nem volt-e benne minden határozati javaslatában az ellenzéknek, sokszor erősebb szavakkal, mert igenis populárisan és szabadelvű felfogással és szellemben akarták a kérdéseket felállítani. Én emlékezem azokra a szélsőbaloldali határozati javaslatokra, mert tagja voltam a háznak, amikor a nemzetiségi törvényt megcsinálták. Vetekedtek abban, hogy a nemzetiségekkel igazságosan és méltányosan kell elbánni. (*Igaz! Úgy van!*) Csak ennyit ér hát az ilyen hajánál fogva idehúzott argumentum. (*Élénk tetszés jobbról.*)

Az én nemzetiségi politikámat ismeri az ország. Kifejtettem tavaly, kifejtettem 2–3 év előtt. Nem avatkozom bele, s azt tartom, az a helyes, az a jó és ezt sem a túloldalról, sem semmi oldalról nem tudták eddig refutálni; azt a nemzetiségi politikát, amelyet én viszek, amely a magyar egységes nemzeti államnak a politikája, a méltányosságnak, az igazságosságnak, a nemzetiségek megnyerésének, nem elnyomásának, hanem szívvvel való idekötésének politikája, hogy erős és nagy legyen ez a magyar haza, és minden lakosa benne jól érezze magát, ezt a politikát nekem nem diktálták Bécsben; ezt nekem a szívem, meggyőződésemmel diktálta. (*Élénk tetszés és helyeslés jobbról s a középén.*)

Azt mondja a t. képviselő úr, hogy a börze német. Ez is bécsi politika. Engedelmet kérek, hogy a börze előbb német volt, azt tudom, de hogy a börze ma nem németebb, mint volt, hanem magyarabb, és bizonyos funkciókban, mint a börzetanács és egyéb funciókban magyarabb, azt konstatalem, akármit mond a t. képviselő úr, ez nem bécsi politika, és annak semmiképp nem mondható. (*Helyeslés jobbról.*)

Azt mondja a képviselő úr, hogy a kultusznál micsoda politikát csinálnak, nem magyar politikát. Majd megfelel rá a kultuszminiszter úr a maga budget-jénél, de megfelel a budget maga is. Mivel tudja állítását a képviselő úr motiválni. Motiválja azzal, hogy valamikor a brassói kérdésben megvívta velem azt a nagy duellumot, amelyben pedig – mondhatom, tálán önhízélgés vagy öntetszélgés nem lesz benne – én maradtam fölül (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon*), mert a megoldás, amelyet én akkor proponáltam, jó is volt, a magyar érdekeknek megfelelt, és azt a kérdést egyszer és mindenkorra agyonütötte. (*Ellenmondás a szélsőbaloldalon.*) Tessék csak valakinek vitatni, én majd szívesen belemegyek.

Komjáthy Béla: Tessék ideadni a többséget én hozzám! (*Derűltég a szélsőbaloldalon.*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Azt mondja a képviselő úr, meg volt ígérve valami erősebb ellenőrzés a nemzetiségi középiskolák felett. Ez az ellenőrzés meg is van, a felügyelet megvan és meglesz, ha szigorítani kell, szigorítani fogjuk, ebbe nem avatkozik bele senki más sem itt az országban, sem az országon kívül, mint csak a saját érdekünk, érdekeinknek helyes felismerése, saját politikánk és ez a képviselőház. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, I. 314–315. l.